

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון והאגף לפיתוח שירותים

שילובם של מקבלי גמלה להבטחת הכנסה בשוק העבודה: פרויקט תלמ"ה

פרופ' אורי ינאי

מפעלים מיוחדים 136

ירושלים, אב התשס"ט, אוגוסט 2009

www.btl.gov.il

פתח דבר

אנו שמחים להגיש לעיונכם דוח מחקר המסכם את התוכנית "שילובם של מקבלי גמלה להבטחת הכנסה בשוק העבודה – מיזם תלמ"ה".

הדוח מסכם ומעריך שתי תוכניות שיקום שיועדו לעודד מקבלי הבטחת הכנסה להשתתף בשוק העבודה. שתי התוכניות פעלו בשנים 2005-2007, במקביל באמצעות מרכז שיקומי בעכו של הקרן למפעלי שיקום ומרכז השיקום שליד בית החולים לוינשטיין ברעננה. הדוח מציג בפירוט את מאפייני האוכלוסייה, מרכיבי התוכניות השיקומיות מבחינת התשומות ואת תוצאות ההתערבויות בטווח קצר ובטווח בינוני.

המיזם השיקומי הוא תוצאה של דיונים מקצועיים ממושכים בין מרכזי השיקום, הקרן למפעלים מיוחדים, האגף להבטחת הכנסה, שירות התעסוקה ומשרד התמ"ת.

דיונים אלה החלו כבר בתחילת שנות ה-2000, במקביל לגידול במספר מקבלי הבטחת הכנסה וכוונות קובעי המדיניות לצמצם בצורה חריפה את מגמת הגידול.

מטרת הדיונים היתה להציע תוכניות ומודלים מעשיים אשר יעודדו את השתתפות האוכלוסייה החלשה להשתתף בשוק העבודה. מטרת העל של היוזמה היתה לסייע לאוכלוסייה זו לצאת ממעגל העוני.

היוזמה לתוכנית התבססה על ההסכמה שהיתה מקובלת על קובעי המדיניות במוסד ובממשלה שקיצוץ בגמלאות ללא פיתוח שירותים לא יביאו ליציאה ממעגל העוני.

יש להדגיש כי סיוע הקרן למפעלים מיוחדים לתוכנית תלמ"ה, הוא חלק ממדיניות הקרן בשנים האחרונות לתת עדיפות לתוכניות שבמרכזן שילוב אוכלוסיות מוחלשות בתעסוקה. מדיניות זו תואמת כאמור את מדיניות המוסד לביטוח לאומי, ואת המגמה בארץ ובעולם להדגיש את הכיוון "מרווחה לעבודה".

תוכנית תלמ"ה הופעלה כאמור בין השנים 2005-2007, בשני מרכזי שיקום, בשני אזורים גאוגרפיים שונים (צפון ומרכז) על פי שני מודלים מובחנים והשתתפו בה כ-115 מקבלי הבטחת הכנסה הגורמים המפעילים תיעדו את התפתחות התכנית על כל שלביה, עדכנו באופן

שוטף את מסלולי השיקום התעסוקתי של המשתתפים וליוו אותם במהלך חיפוש קליטה הכשרה ושימור מקום העבודה.

התוכנית לוותה על ידי וועדת היגוי משותפת שקבעה את עקרונותיה ויישומה ודנה בקשיים ובתוצאות הליווי המחקרי.

מהדוח עולה שכ-60% מהמשתתפים בשני המרכזים אשר קיבלו הבטחת הכנסה טרם כניסתם לתוכנית, חדלו לקבל גמלה זו כעבור כחצי שנה ויותר. הדוח מציג המלצות הנוגעות לשיפור המודל הן מבחינה שיקומית והן מבחינת מערכת המוסד לביטוח לאומי.

ברצוננו להודות ליזמים ולמפעילים בהם מר אהרון פרייבורן ז"ל, שהיה מנכ"ל קרן מפעלי שקום, מר בומה ברח"ד שהחליף אותו, ד"ר רות נאור, סמנכ"לית הקרן, ומר עמי מגדסי, מנהל מרכז שיקום ליד בית חולים לוינשטיין. אנו מודים למנהלים ולצוותים המקצועיים בכל אחד ממרכזי השיקום על תרומתם הרבה לפיתוח התוכניות ולהחזרתם של מקבלי הבטחת הכנסה לחברה כחברים תורמים לעצמם ולכלכלת משפחתם. אנו מודים גם לחברי ועדת ההיגוי שליוותה את התוכנית.

פרופ' אורי ינאי מבית הספר לעבודה סוציאלית וצוותו היו אחראיים על ביצוע הליווי המחקרי המוגש כאן, ואנו מביעים את הערכתנו לתרומתם המקצועית.

המיזם המשותף התבצע בסיועם המלא של ענף הבטחת הכנסה בראשותה של גבי אורנה ורקוביצקי ושל עובדת הענף גבי סימה חבר ושל מינהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי – ועל כך נתונה להם תודתנו. תודה גם לגבי טניה ליף שליוותה את המיזם מטעם הקרן למפעלים מיוחדים, על מסירותה ומקצועיותה.

דוח זה מצטרף לדוחות מחקריים נוספים מהארץ ומהעולם אשר מעריכים מודלים ושירותי שיקום ומתייחסים לתוכניות "מרווחה לעבודה".

אנו תקווה, כי הוא יתרום להעמקת הידע בנושא, לדיון בסוגיות שהועלו בו ולשיפור השרותים שמטרתם להעמיק ולהרחיב את הביטחון הסוציאלי.

שרית בייץ-מוראי
מנהלת הקרן למפעלים מיוחדים

חברי ועדת ההיגוי

(לפי סדר א'-ב')

גב' אירית אברמוב, מרכזת הפרויקט, המרכז להכשרה ושיקום מקצועי שליד ביה"ח בית לוינשטיין

גב' שרית בייץ-מוראי, מנהלת הקרן למפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי

גב' אנה גלוק, סגנית מנהלת האגף להכשרה מקצועית, משרד התמ"ת

גב' אורית האפט, רכזת הפרויקט, מרכז אבחון ושיקום מקצועי, הקרן למפעלי שיקום, עכו

מר צבי הולנדר, מפקח פדגוגי ארצי, משרד התמ"ת

גב' אביבה ונטורה, מרכזת הכשרה מקצועית, מחוז הצפון, משרד התמ"ת

מר עופר זמל, צוות המחקר המלווה

גב' איריס זנגי, רכזת הבטחת הכנסה, המוסד לביטוח לאומי

גב' סימה חבר, רכזת הבטחת הכנסה, המוסד לביטוח לאומי

מר אורי חוגי, סגן מנהל הבטחת הכנסה ארצי, שירות התעסוקה

פרופ' אורי ינאי, ראש צוות המחקר המלווה

מר משה כץ, ממונה על הכשרת מבוגרים, משרד התמ"ת

מר הלל לביא, מנהל מרכז אבחון ושיקום מקצועי, הקרן למפעלי שיקום, עכו

גב' טניה ליף, רכזת מקצועית, הקרן לפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי

מר עמי מגדסי, מנהל המרכז להכשרה ושיקום מקצועי שליד ביה"ח בית לוינשטיין

ד"ר רות נאור, סמנכ"לית, קרן – רשת מרכזי אבחון ושיקום מקצועי

גב' חני נחמני, מנהלת הבטחת הכנסה ואבטלה, שירות התעסוקה

גב' לאה ספיר, מנהלת השירות הסוציאלי, המרכז להכשרה ושיקום מקצועי שליד ביה"ח בית לוינשטיין

גב' עינת פאר, צוות המחקר המלווה

תמצית

"התוכנית לשילוב מקבלי גמלה להבטחת הכנסה" (להלן תלמ"ה) נועדה לשלב אנשים מקבלי גמלה להבטחת הכנסה לקיום מהמוסד לביטוח הלאומי, במעגל העבודה בשוק החופשי. היוזמה לתוכנית זו הייתה של אהרון פרייבורן ז"ל שהיה מנכ"ל הקרן למפעלי שיקום. התוכנית החלה בדצמבר 2005 ופעלה במקביל במרכז השיקום של הקרן למפעלי שיקום בעכו ובמרכז השיקום ליד בית החולים לוינשטיין ברעננה. בראש התוכנית עמדה ועדת היגוי בה היו חברים נציגי הביטוח הלאומי, צוות מרכזי השיקום, נציגי משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה (להלן התמ"ת) ושירות התעסוקה. מועמדים הופנו לתוכנית על ידי שירות התעסוקה. יעד הפרויקט הוגדר מלכתחילה כשילובם של לפחות 60% מהמשתתפים בעבודה לתקופה של שלושה חודשים לפחות.

כאוכלוסיית היעד של התוכנית נקבעו אנשים בגילאי 20-50, שקיבלו גמלה להבטחת הכנסה לקיום מהביטוח הלאומי (במשך 12-60 חודש) בעילה של "מחפשי עבודה" והם בעלי מוטיבציה לשיקום. נכים, מכורים או בעלי תיק פלילי פתוח לא נתקבלו לתוכנית. נציגים של מרכזי השיקום פגשו בלשכות התעסוקה מאות מועמדים שהופנו אליהם. את המתאימים הם הזמינו למפגשי אוריינטציה. לכל אחד ממרכזי השיקום בעכו וברעננה הגיעו מועמדים, אך לא כולם השתלבו בהליך השיקום עצמו. לאחר אבחון המועמדים מרכז השיקום בעכו קלט 65 משתקמים ומרכז השיקום ברעננה קלט 50 משתקמים.

המועמדים שהגיעו למרכז השיקום עברו בו אבחון מקצועי. על יסוד אבחון זה ובתיאום עם המשתקם נבחר הקורס המקצועי בו השתלב בכוונה להכשיר אותו לעבודה בתחום מסוים. הקורסים שהוצעו למשתקמים היו בתחומים מגוונים ביניהם גרפיקה ממוחשבת, עיבוד שבבים, מניקור, פדיקור, ספרות, מזכירות ועוד. מעט מהמתקבלים לתוכנית נמצאו מתאימים כבר בשלב האבחון לעבור ישירות להשמה מקצועית. חלק אחר מהמתקבלים עזב והמיר את השיקום, בשלביו השונים, בעבודה שמצא בעצמו, ללא הליך השמה כלל. שאר המשתקמים עברו קורסים מקצועיים כאמור. היו גם מי שנמצאו בשל סיבות שונות כ"לא מתאימים" ועזבו את התוכנית.

סטטיסטית, מאפייני הפרופיל השכיח של "משתקם" שהשתלב בתוכנית הוא של אישה, יהודיה, רווקה, אם חד-הורית, ילידת הארץ, אשר למדה כ-12 שנות לימוד, התנסתה בעבודה קודמת, וכאמור, מקבלת גמלה להבטחת הכנסה לקיום. פרופיל זה בשינויים קלים אפיון משתקם "שכיח" במרכזי השיקום הן בעכו והן ברעננה.

ניתן להגדיר את מהלך השיקום שעבר משתקם בתוכנית תלמ"ה כ"קריירה" בת עשרה שלבים המפורטים בגוף המסמך. חלק מהמתקבלים לתוכנית, אשר נזקקו לכך, נשלחו תחילה ללמוד באולפן או להשלים השכלה בקורסים חיצוניים של התמ"ת. מרבית המועמדים השתלבו ישירות בשיקום המקצועי. נמדדו פרקי הזמן שעברו בין תאריך ההפניה מלשכת התעסוקה לסיום האבחון במרכז השיקום, בין תום האבחון לכניסה לשיקום, ומתחילת השיקום ועד ההפניה הראשונה להשמה. נמצא שחלק מהמשתקמים עבר הליך קצר יחסית ואחרים עברו תהליך מתמשך יותר בכל אחד משלבי התוכנית. משך הליך השיקום הותאם לכל משתקם על פי יכולתו וצרכיו. צוות מרכז השיקום והעובדים הסוציאליים קיימו קשר מתמיד עם כל משתקם מתוך כוונה להכיר אותו ואת צרכיו ולנסות לסייע עד כמה שניתן במטרה להעלות את ההסתברות לשיקום. ואמנם, המשתקמים שנזקקו לכך קיבלו טיפול ועידוד של אנשי הצוות המקצועי במרכזי השיקום וגם סיוע (כולל השתתפות בנסיעות ומעון לפעוטות).

תהליך השיקום כלל התאמות שונות ובסופו הופנה המשתקם להשמה. את תהליך השיקום כולו ליווה צוות של "עובדי השמה" שהמשיך ללוות את המשתקם גם בשלבים הראשונים של ההשתלבות בעבודה. כאשר החל המשתקם לעבוד ולהשתכר למחיתו הופסקה על פי רוב הגמלה להבטחת הכנסה שקיבל כחוק, ועמה הופסק גם הסיוע הנלווה (מימון נסיעות ומעון לפעוטות). חשוב לציין שברוב תוכניות השיקום המתועדות במערב מקובל לסייע למשתקם בשלבי קליטתו הראשונים בעבודה בהמשך תשלום הגמלה לקיום וכן בכסוי חלק מהוצאותיו, וזאת על מנת להסיר מכשולים כספיים ולעודד את המשתקם להמשיך ולהתקדם בעבודה.

על מנת לבחון את העמידה ביעדי התוכנית, נאסף מידע מגורמים שונים: ענף הבטחת הכנסה בביטוח הלאומי, מרכזי השיקום ואף המשתקמים עצמם. מנתונים מעודכנים עולה כי כ-53% מהמשתקמים במפעל השיקום בעכו וכ-68% מהמשתקמים במפעל השיקום ברעננה שולבו בתום השיקום במעגל העבודה במשרה מלאה או חלקית, והתמידו בעבודתם שלושה חודשים לפחות. אחוז קטן (כ-6% בעכו וכ-8% ברעננה) מבין המשתקמים אכן שולבו בעבודה, אך לא התמידו בה ולא רצו לחזור לתהליך השיקום ול"השמה" מחודשת.

כמו-כן, נתוני תוכנית הבטחת הכנסה בביטוח הלאומי מראים שכ-60% מהמשתקמים בשני מרכזי השיקום אשר קיבלו גמלה להבטחת הכנסה לקיום טרם כניסתם לתוכנית, חדלו לקבל גמלה זו בתום התוכנית (נכון למאי 2008) מאחר והם משתכרים בעצמם. כשליש מהמשתתפים בתוכנית תלמ"ה ממשיך לקבל את גמלה להבטחת הכנסה מאחר וחרף תהליך

השיקום לא נקלט בעבודה או שהמשתקם אכן עובד אך זכאי לגמלה להשלמת הכנסה בשל שכר עבודתו הנמוך. מעט מהמשתקמים מצויים עדיין בהליך השיקום.

תוכנית תלמי"ה מבטאת את הכוונה לשלב מקבלי גמלה להבטחת הכנסה בעבודה. כוחה של תוכנית זו הוא בהזדמנות שהיא מעניקה לנתמכים, המסוגלים להשתלב בעבודה, לעשות זאת. חשיבות רבה קיימת בבחירת מועמדים המתאימים לשיקום, ובעיקר להשמה בשוק העבודה המקומי. בחירת מועמדים מתאימים מעלה את התועלת החברתית והכלכלית החשובה הגלומה בתוכנית זו. אף שחשיבותה רבה, ספק אם ריבוי משתקמים מבוגרים ואמהות חד-הוריות אכן מיצו את מומחיותם של מרכזי השיקום בתחום השיקום וההשמה.

בנוסף, עולה השאלה האם יש למשתקם תמריץ כספי להשתלב בעבודה ולהשתכר. הגמלה והסיוע הניתנים למשתקם מופסקים מיד עם השתלבותו בעבודה וקבלת שכר, אשר לרוב הוא שכר מינימום. ספק אם מצבו הכלכלי של המשתקם משתפר לאחר השיקום. יתכן שמצבו הכלכלי אף הורע בשל ההוצאות הכרוכות בעצם היציאה לעבודה. עליו לממן עתה את ההוצאות הכרוכות בעבודה מכיסו, דבר העלול להקטין את הכנסתו הפנויה ועמה התמריץ להמשיך ולעבוד. מאחר שרוב המשתקמים היו אמהות חד-הוריות חשוב לציין שהסיוע לכיסוי הוצאות (לדוגמה הוצאות הטיפול בילדים) שקיבלו בעת תהליך השיקום הופסק עם צאתן לעבודה ועליהן לממן את ההוצאה משכרן.

הליווי המחקרי במסמך זה פותח בתיאור התוכניות ובהגדרות, מתאר את איסוף הנתונים והממצאים ביחס לגיבוש המדיניות והפעלת תוכנית תלמי"ה, קליטת משתקמים ואבחונם, מאפיינים אישיים של המשתקמים, ה"קריירה" והתהליכים שעברו המשתקמים בשני מרכזי השיקום, והקשר בין ההמלצות בשלב האבחון ומסלולי שיקום.

התיאור והניתוח מסכמים את הצמתים בשלבי ה"קריירה" של המשתקם. הליווי המחקרי של תוכנית תלמי"ה כולל אפוא מידע רב והוא מסתיים בתשע המלצות הנגזרות מלימוד התוכנית ומהלכה:

1. ראוי להגדיר מראש פרופיל של "משתקם יעד" אשר בעל סיכויים גבוהים להשמה בתום תוכניות השיקום, ולהתמקד במשתקמים בעלי פרופיל זה.
2. לצורך איתור "משתקמי יעד" ניתן להיעזר בנתונים מהימנים המצויים במוסד לביטוח לאומי (תוכנית הבטחת הכנסה), בלשכת התעסוקה או בשניהם.

3. כמקובל במדינות אחרות, ראוי לשקול איתור משתקמים הניתנים להשמה כבר בתחילת התוכנית ("שיקום מיידית") ולשלבם בתעסוקה מתאימה בתחילת התוכנית.
  4. ראוי לשקול קירוב בני משפחה לתהליך השיקום מתחילתו (מפגש היכרות, המלצות לשיקום, הכנה להשמה, השמה) כשותפים מלאים לתהליך.
  5. חשוב למזער את מספר המשתקמים הנושרים ביוזמתם מהתוכנית. יש לעודדם להשאר (אם הם אכן מתאימים) ולהציע להם דרך חזרה לתוכנית במקרה ונכשלו.
  6. ביחס למתנגדים להשתלב בשיקום או הנושרים במהלכו, ראוי לבחון את משמעות הסנקציות שהוגדרו מראש ומשמעות הפעלתן של סנקציות אלה.
  7. בכל אחד משלבי ה"קריירה" יש תפנית ושינוי. יש לזהותם ולסייע למשתקם בשלבים אלה, במעבר אל תוכנית השיקום, בתוכה, ובעת היציאה להשמה.
  8. בסיום השיקום ראוי שמרכז השיקום ילווה את המסיימים פרק זמן ממושך יחסית לבחון דפוסי השתלבות, התמדה, ולהכין את המסיימים לקראת קשיים צפויים.
  9. לאחר שסיימו את תוכנית השיקום ובשלב ההשמה מומלץ להמשיך ואף להרחיב, גם אם לזמן מוגבל, את הסיוע הניתן למשתקם כמענה לצרכיו וגם כעידוד.
- המלצות אלה ואחרות משולבות בפרקי המחקר. מהממצאים עולה שתוכנית תלמי"ה עמדה ביעדיה כפי שנקבעו תחילה, ומרכזי השיקום עמדו ביעדים שנקבעו ובאתגרים הרבים המפורטים במסמך זה.

תוכן העניינים

עמוד

1	מבוא
3	סקירת ספרות
10	הגדרות והסברים
11	איסוף נתונים
13	מהימנות הנתונים
14	ממצאים
14	גיבוש המדיניות והפעלת התוכנית – ועדת ההיגוי
16	קליטת המשתקמים ואבחונם
30	מאפיינים אישיים של המשתקמים
37	ה"קריירה" והתהליכים שעברו המשתקמים – עכו
43	ה"קריירה" והתהליכים שעברו המשתקמים – רעננה
48	המלצות אבחון ומסלולי שיקום
53	סיכום: שלבים ב"קריירה" של המשתקם
61	תוצאות הליך השיקום
67	דיון, מסקנות והמלצות
74	רשימה ביבליוגרפית
77	נספחים
79	נספח א': שאלון משתקם
83	נספח ב': נוסח מכתב מקדים לראיון
84	נספח ג': תדריך לראיון המשתתפים בתוכנית
87	נספח ד': הצלחה בשיקום והערכות המשתקמים את התוכנית
89	נספח ה': שיעורי הצלחה בהתבסס על נתונים ממרכזי השיקום

תמצית באנגלית

מבוא

ההנחה הבסיסית ברעיון השיקום התעסוקתי היא שעבודתו של אדם היא בראש ובראשונה ערך מקובל, בבחינת "אדם לעמל יולד". העבודה מבטאת גם השתתפות בסביבה ותרומה לפעילות החברתית – כלכלית. מעבר לערך ולשותפות, עבודתו של אדם היא מקור המחייה והקיום של כל פרט ומשפחתו. אף שניתן לבחון ולדון בהנחה זו, היא עלתה באורח בולט לדיון ציבורי בשנים האחרונות מתוך כוונה לשלב אנשים שאינם מועסקים בשוק העבודה.

ואכן, רוב המדינות המתועשות במערב מתמודדות כיום בשאלת הזיקה הקיימת בין רווחת פרטים ומשפחות לבין הקשר שלהם לעולם העבודה, התעסוקה. שינויים שחלו בשוק העבודה, שינוי בביקוש לעובדים מקצועיים ולא מקצועיים וכן פתיחת גבולות וניידות עובדים, השפיעו רבות על שוק העבודה והביקוש לעובדים מקומיים ואחרים. מאידך, גם רצון האנשים לעבוד, ונכונותם לעסוק במגוון עבודות מוצעות ובשכר הניתן בהן, משפיעים על הזיקה הקיימת בין שוק העבודה ורווחת פרטים ומשפחות בחברה.

הבטחת קיומם ורווחתם של אנשים מצויה במרכז עיסוקו של המוסד לביטוח לאומי מזה שנים. על רקע הגידול של מקבלי גמלה להבטחת הכנסה בשנים האחרונות, עלה עניין לבחון דרכים אלטרנטיביות להבטחת הכנסתם של המקבלים. עניין זה היה בהבטחת הכנסתם של חסרי תעסוקה מתאימה אשר חרף חיפוש עבודה מתמשך לא עלה בידם, גם בהסתייע בלשכת התעסוקה, למצוא עבודה מתאימה.

מחקר שיזם המוסד לביטוח לאומי בדק את החסמים להשתלבותם של מקבלי גמלה זו במעגל העבודה. מחקר זה (קינג, 2004) זיהה חסמים מוסדיים כגון מבנה מערכות ההכשרה וההשמה, וכן חסמים אישיים כגון כישורים אישיים, השכלה ובעיות בריאותיות, המונעים מאנשים לצאת לעבודה. לטענת המחקר ניתן לפתור לפחות חלק מחסמים אלו על ידי מתן מענה לצרכים השונים, לדוגמה הכוונה וייעוץ, השלמת השכלה, הסדר להבטחת מעונות יום לילדים וכדומה, ובכך לאפשר למקבלי גמלה להשתלב בעבודה.

המוסד לביטוח לאומי ערוך ליזום, לבחון ולהעריך יוזמות שונות באמצעות הקרן למפעלים מיוחדים הפועלת במסגרת האגף לפיתוח שירותים במוסד לביטוח לאומי. הקרן מיועדת לכלל אוכלוסיית המבוטחים של המוסד לביטוח לאומי עם עדיפות לאוכלוסיות במצוקה. על רקע זה ניתן להבין את החשיבות בסיוע לאוכלוסייה נתמכת להשתלב במעגל התעסוקה.

ברוב מדינות המערב המתועשות נעשים בשנים האחרונות מאמצים מכוונים לקדם גברים ונשים, הנעזרים או התלויים בקיומם בגורמי רווחה ולשלבם, עד כמה שניתן, בתעסוקה במערכות יצרניות. במאמצים אלה משולבים יעדים חברתיים של העצמה אישית וחברתית, קידום הפרט וחיזוקו, הגברת עצמאות אישית וכלכלית. עם זאת, לכוונות אלו מתלווים גם אינטרסים ממלכתיים לחסוך בהוצאות המדינה בתחומי רווחה וסעד ולצמצם את ההוצאה החברתית בתחומים אלה.

אין בדברים אלה להקטין או לערער על זכותו של אדם לקבלת סיוע אם הוא נזקק וזכאי לו על פי חוק. מאז כניסתו של חוק הבטחת הכנסה התשמ"א 1980 לתקפו בשנת 1982, מקנה החוק בישראל זכות לקבלת סיוע לאנשים הזקוקים וראויים לו. סיוע זה הוא ישיר ובלתי מותנה. התובעים סיוע במסגרת "הבטחת הכנסה" חייבים לעבור מבחן הכנסות שנועד לבחון האם המבקש אמנם מצוי במחסור, וכן מבחן תעסוקה הבוחן האם התובע יכול לעבוד ולהתפרנס למחייתו, או שמא אינו יכול לעבוד זמנית או לצמיתות. רק תובעים שעברו את מבחן ההכנסה ומבחן התעסוקה ונמצאו זכאים, כלומר מצויים במחסור ואינם משולבים או ניתנים להשתלב בעבודה – עולה זכותם לקבל גמלה להבטחת הכנסה כל עוד לא השתנה מצבם. ביצוע מבחני התעסוקה מופקד על פי חוק בידי שירות התעסוקה הממלכתי, המוסמך לקבוע את יכולת האדם לעמוד בדרישות תעסוקתיות המקובלות בשוק העבודה המקומי.

חשוב לציין כי על פי סעיף 2 בחוק הבטחת הכנסה (1980), ישנם תובעים שאינם חייבים לעמוד במבחן תעסוקה בשל סיבות שונות בהן גיל, מחלה, אימהות, דאגה לבן משפחה נזקק ועוד. חוק הבטחת הכנסה הוא חוק ממלכתי המופעל על ידי המוסד לביטוח לאומי אך אינו נחשב כתוכנית ביטוחית שהרי אין הציבור מבטח עצמו בו ואינו משלם דמי ביטוח לתוכנית זו. אוצר המדינה מממן תוכנית זו באמצעות מיסים.

חשוב לציין שאוכלוסיית מקבלי גמלה להבטחת הכנסה אינה כוללת אנשים עם נכות או אנשים עם מוגבלות בגופם או בנפשם. אנשים עם נכות או מוגבלות זכאים לקבל סיוע מתוקף חוק הביטוח הלאומי (1953) בענף "נכות כללית". תוכניות השיקום שנבחנו במחקר זה נועדו למקבלי "הבטחת הכנסה" ולא נועדו לאלו המקבלים סיוע מתוקף חוק הביטוח הלאומי.

סקירת ספרות

מושגית, ראוי לבחון גישות שונות לשילוב אנשים בעבודה המוצעות בשלבי חיים שונים, בתחומי עיסוק שונים. תוכניות הכשרה למקצוע מתקיימות במסגרות חינוכיות שונות ומיועדות לצעירים בתחילת דרכם. קיימות תוכניות הסבה המאפשרות ואף מסייעות לאדם לשנות את תחום עיסוקו. לאנשים מוגבלים מוצעות מסגרות של תעסוקה מוגנת, המותאמת למגבלותיהם בגוף ובנפש. בנוסף קיימות מסגרות שיקום תעסוקתי שנועדו להכשיר אנשים, על פי רוב בגיל העבודה, החסרים כישורים תעסוקתיים בניסיון להתאים את יכולותיהם לדרישות שוק העבודה. (קינג, 2004, ענבר 1988).

בשנים האחרונות המגמה הבולטת בטיפול בעוני ובעניים היא פיתוח תוכניות "מרווחה לעבודה" המיועדות למקבלי קצבאות ומובטלים לטווח ארוך המתקשים להשתלב בשוק העבודה. תוכניות אלה נועדו לסייע בשילובם של חלק מהבלתי מועסקים וממקבלי הקצבאות במיוחד כאשר שוק העבודה ערוך ומסוגל לקבל עובדים חדשים. תחילתן של תוכניות אלה כבר בשנות ה-70' ורובן הוגדרו כתוכניות workfare, המכוונות לקשר הקיים בין תחום העבודה לתחום הרווחה (Paz – Fuchs, 2008).

גל ובראון (2007) מצאו שאין אחידות במאפיינים של תוכניות הכשרה אלה. עם זאת, התוכניות שנועדו להשמה מהירה של האדם בשוק העבודה, במתן טיפול פרטני ובפיתוח ההון האנושי בקרב האנשים החסרים כישורים חיוניים, הן התוכניות המצליחות ביותר בעיקר כאשר הן מתאימות עצמן ומסתגלות לצרכים המאפיינים את אוכלוסיות היעד השונות. ניכר שהצלחת תוכניות אלה תלויה במידה רבה במערך השירותים התומכים, הנלווים לתוכנית. לדוגמא, שירותים המיועדים לילדי המשתתפים ובמערך נלווה של סיוע כספי המיועד להשלים ולהגדיל את הכנסות המשתתפים בעת השתלבותם המחודשת בשוק העבודה.

תוכניות "מרווחה לעבודה" מיועדות לקבוצות יעד מוגדרות באוכלוסייה, בעיקר לאנשים בגיל העבודה, אשר כשירים לעבודה אך אינם משולבים בה. כוונת תוכניות אלה היא לשלב את הנמנים באוכלוסיית היעד עד כמה שניתן בעבודה יצרנית. קיימים הבדלים משמעותיים בין תוכניות "מרווחה לעבודה" במדינות השונות, ואף בקרב תוכניות שונות במדינות אלה. הבדלים קיימים בחובה (בחוק) המוטלת על המבקשים את סיוע המדינה לקיום, להשתתף בתוכניות ההכשרה. מאלו שאינם עומדים בחובה זו נשללת או מוגבלת זכותם לקבלת סיוע מהמדינה. מאלו המסרבים להשתלב בתוכניות "מרווחה לעבודה" נשללת הזכות לקבלת סיוע

מהמדינה, או שהיא מוגבלת לפרק זמן קצר בלבד. כך גם ביחס לאלו שנכנסו לתוכנית ההכשרה אך אינם מתמידים בה או שאינם מצייתים לכללים שהיא מחייבת.

תוכניות "מרווחה לתעסוקה" שונות בתחומי ההכשרה שהן מציעות לאוכלוסיות היעד, במשך התוכניות ודרישותיהן ובקורסים המוצעים במסגרתן. כמו-כן הן שונות במידת שיתוף האדם המובטל בבחירת התחום בו הוא מגלה עניין ובקיום פרק של התנסות טרם קבלת החלטה באיזה תחום ישתלב. בתוכניות השיקום השונות קיים הבדל בסובסידיה המוצעת לאדם עבור עצם ההשתתפות בתוכנית השיקום, התמדתו בה ועבור ביצועו בתוכנית זו. כוונת הסובסידיה לעורר את המשתקם להשתלב בתוכניות המוצעות לו, להתמיד ולעמוד בדרישות שם. בנוסף, רוב תוכניות השיקום "מרווחה לעבודה" מעניקות שירותים נלווים שתועלתם רבה. בין שירותים אלה מימון מעונות יום והסעות אליהן כך שהמשתקמים יוכלו להתפנות לעבודה ולא ידאגו לטיפול בילדיהם בפרק זמן זה. כן ניתן ברוב תוכניות השיקום ייעוץ אישי בבחירת מקום עבודה עתידי ואף מתן סובסידיה למעסיק פוטנציאלי במטרה לעודד קבלת משתקם לתקופת ניסיון או עבודה. ועדת יערי אשר התבקשה לבחון את תוכנית מרווחה להכנסה בטוחה (להלן מהל"ב) בישראל, בחנה והשוותה בין קריטריונים סוציולוגיים וכלכליים המאפיינים תוכניות "מרווחה לעבודה" בישראל, ארצות הברית ואנגליה (ועדת יערי, 2007).

בשל סיבות שונות חוקקו בשנות ה-90 מדינות רבות במערב, ובראשן ארצות הברית, חוקים המצמצמים את הזכות ואת היקף הסיוע שמעניקה מדינת הרווחה למסוגלים לעבוד ואינם עושים כן. כוונת המחוקק היא לעודד אנשים להשתלב בשוק העבודה. על פי הממצאים ירדה האבטלה בארצות הברית (1996 - 2001) מ-5.4% ל-4.2% כתוצאה מהדרישה הגואה לעבודה, הגבלת משך הזכות לסיוע מהמדינה (סעד) ומס הכנסה שלילי המתגמל את העובדים, ולו חלקית (הזנפלד, 2006). לאחרונה, בצמוד למשבר הכלכלי העולמי, השתנו מאפייני שוק העבודה, פחת הביקוש לעובדים (מקצועיים ובלתי מקצועיים), השתנו תנאי התעסוקה, השכר והתנאים הנלווים – והמשק הפך לתחרותי יותר. ספק אם זהו רקע מתאים להשתלבות קלה ופשוטה בעבודה, לאלו שעברו הכשרה מקצועית.

חרף זאת, בשנים האחרונות צמצמו כמה ממדינות המערב את הזכות המסורתית לרווחה והתנו קבלת סיוע במאמצים שעושים המבקשים למציאת עבודה. גם מי שלכאורה נמצאו זכאים לסיוע הוגבלה זכותם לקבלת סיוע והוא ניתן לפרק זמן מוגבל, קצר בלבד. מאידך, במקביל פותחו תמריצים ותוכניות המסייעות למבקשי עבודה, ביניהן הטבות במס, מעונות

יום לילדים, ביטוח רפואי הניתן רק לעובדים וכדומה. גם באירופה המערבית פותחו תוכניות שקיצצו הטבות מסורתיות בתחום הרווחה ועידוד ההשתלבות בעבודה (גל ובראון, 2007).

גל ובראון (שם) מציינים שעל מנת לבדוק את תרומתן של תוכניות מרווחה לעבודה יש להתייחס לרמת המיקרו (השפעה על הפרט) כמו גם רמת המאקרו (השפעתן השולית על משק המדינה). בנוסף, הם מציינים כי בספרות המחקרית שפורסמה עד עתה לא ניתן למצוא תשובות לכל הסוגיות הללו. קשה היה למצוא בעיקר תשובות המתייחסות לרמת המאקרו והכדאיות החברתית המצטברת של תוכניות אלה, שעלותן גבוהה והתמורה תלויה במאפיינים משתנים של כלכלה ושוק. ואכן, מחקרי הערכה רבים אשר נעשו על תוכניות "מרווחה לעבודה", נערכו במטרה לבחון את תרומתן של תוכניות אלו. ממצאי המחקרים מעלים כי התשובה לשאלה "האם משתלם לעבור מרווחה לעבודה?", אינה חד משמעית (Danziger, Heflin, Corcoran, Oltmans & Wang, 2002) וחשוב לבחון שאלה זו מנקודת הראות של העובד, משפחתו, הקהילה בה הוא מתגורר, החברה הסובבת והכלכלה.

תוכנית ¹ PRWORA בארצות הברית עודדה מעבר "מעבודה לרווחה" בין אם מדובר בנטילת משרה מלאה או חלקית. מלבד השתכרות הבטיחה התוכנית גם ביטוח רפואי מלא ליחידה המשפחתית. זו הטבה משמעותית ביותר ששווייה מוערך כיום כאלף דולר בממוצע לחודש. כוונת התוכנית הייתה לעודד מקבלי קצבאות להשתלב בעבודה או במסגרת המכשירה לעבודה. תוכנית זו הסתמכה חלקית על תוכנית יותר בארה"ב ושמה Job Opportunities and Basic Skills Training Program – JOBS אשר נגזרה מחוק Family Support Act of 1988. לצד החוק התפתחה הוראה המחייבת אבות לתמוך בילדיהם שנולדו כתוצאה מיחסים עם נשים שונות מחוץ לנישואין. תמיכה זו לא נחשבת כתשלום מזונות אלא סיוע לילד. היה בכך אולי עידוד עקיף להקטין הולדת ילדים מחוץ לנישואין, או עידוד זוגות להינשא. מאידך היה בכך להקטין את תמריץ הגברים להשתלב בעבודה בשכר מחשש שאם ישתכרו תועבר הכנסתם לילדיהם. עדיף לכן לאב להימנע מעבודה מסודרת ובמקומה להשתלב בעבודות מזדמנות תמורת מזומן. לתוכנית זו הייתה מכשלה (Blank, 2002). ספק אם המכשלה נכונה רק לארצות הברית. גם בישראל מעוקלת משכורתו של חייב ולכן עדיף לו שלא ישתכר. עבודה והשתכרות "מסודרת" תחייבם לשלם חובות שצברו.

כאמור, מחקרי הערכה הראו שאמהות חד-הוריות מציגות דילמה לא פתורה בתוכניות מסוג זה. הרצון שלהן לעבוד שעות רבות יותר (כולל שעות לילה) כדי להגביר הכנסתן מתנגש

---

1. The Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act

ביכולתן להתמסר לילדיהן. מכאן קצרה הדרך להאשימן בהזנחת ילדיהן, ואף להוציא את הילדים בחסות בית המשפט ממשמורת האם.

דנציגר ואחרים (Danziger et al., 2002) התמקדו במחקר שבדק מהו גורלן של אמהות חד-הוריות שעברו "מרווחה לעבודה" בעקבות תוכנית שיקום. החוקרים השוו בין הקבוצות תוך התייחסות לחסמים שונים, הן אישיותיים והן טכניים, העשויים להקשות על נשים לצאת לעבודה ולפיכך אף להטות את תוצאות המחקר.

נמצא כי נשים שיצאו לשוק העבודה, התפרנסו ממשרתן וזכאותן להבטחת הכנסה פסקה. כמו-כן נמצא כי אלה ששילבו בין עבודה חלקית וקבלת השלמת הכנסה דיווחו בסקר על מצב כלכלי טוב יותר מנשים שהמשיכו לקבל סיוע והתקיימו רק ממנו. הנשים שיצאו לעבודה דיווחו על הכנסה גבוהה יותר, תחושת ביטחון עקב יציאה מעוני, חופש יחסי ברכישת מוצרים ושירותים והקטנת תלותן באחר. עם זאת, בדיקה חוזרת לאחר שנה הראתה כי כמחצית מאותן המשיבות חדלו לעבוד, חזרו לחוות עוני שלווה בלפחות שני "משברים" כספיים וליותר משליש מתוכן אבד ביטוח רפואי. החוקרים ניסו להסביר את ההבדל בין הנשים שהמשיכו לעבוד לבין מי שחדלו לעשות כן אך לא מצאו הבדלים משמעותיים בתכונות אלה.

מחקר חשוב בתחום חזרה לעבודה נוהל בקליפורניה וכונה פרויקט ריוורסייד (Riccio, Friedlander and Freedman, 1994). פרויקט זה כלל שני מסלולים. המסלול הראשון, הניסויי, הפנה את המשתקמים להשלמת השכלת יסוד, לימוד ורכישת כישורים בהליך שיקומי מתמשך יחסית. המסלול השני, שנחשב לקבוצת הביקורת, כונה "עבודה תחילה" והתמקד בחיפוש עבודה מיידי ולו בשכר נמוך ובניסיון להשתלב במהירות יחסית בשוק העבודה. ההשקפה שעמדה בבסיס הפרויקט היא שעבודה כלשהי אפילו אם היא בשכר נמוך טובה יותר מהעדר תעסוקה. ההנחה היא שקריירה תעסוקתית תביא בהמשך אולי לקידום במקום העבודה או לחיפוש תעסוקה בשכר גבוה יותר. ייחודו של הפרויקט היה בתמריצים ובמעורבות סגל התוכנית במציאת מקום עבודה.

במסגרת הפרויקט, סייע הצוות לפתור בעיות שהציגו המשתקמים, הסיוע כלל למשל מימון הסעות וסידור יום הילדים. התוצאות לא שיקפו הבדל ניכר בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת: בשנה השלישית למעקב נבדקו קבוצת הניסוי (שיקום) אל מול קבוצת הביקורת ("עבודה תחילה") ונמצא כי קיים הפרש לא גבוה בין הכנסתם של מי שעברו שיקום בתוכנית לבין מי שנשלחו מיד לעבודה מזדמנת. זאת ועוד, רק כחמישית (19%) מאלו שעברו את תהליך השיקום הגיעו להכנסה כוללת גבוהה מקו העוני, לעומת 16% מקבוצת הביקורת

שנשלחו מיד לעבודה. לבסוף, רק שליש מקבוצת הניסוי היו מועסקים בתום השנה השלישית לפרויקט, ואילו שליש כלל לא עבד במשך כל שלוש השנים בהם נוהל המעקב. חשוב לציין שיחסית להוצאה הציבורית למימונה, תוכנית ריוורסייד תרמה לחסכון ממשלתי. נבדקו שלושה מקומות בהם שובצו מקבלי סיוע לתוכנית "עבודה תחילה" או לחילופין השכלה בסיסית כחלק מהשקעה בהון אנושי. נמצא כי אלו שהופנו ל"עבודה תחילה" הגיעו לשיעורי תעסוקה גבוהים יותר וכן רמות הכנסה גבוהות יותר. כמו-כן הם יצאו מהר יותר ממעגל קבלת הקצבאות. ההערכה מצביעה על פרויקט ריוורסייד כפרויקט שהשפיע על הכרעת הויכוח בין הגישה של השקעה בהון אנושי ל"עבודה תחילה" לטובת המודל השני.

גישה שונה בתכלית נהוגה במדינות סקנדינביה בה לא מעודדים אדם שפוטר לשקוע באבטלה. טורפינג (Torfing, 1999) מתאר שיטה הנהוגה בדנמרק על מנת לעודד מעבר מעבודה לעבודה. מדובר באסטרטגיה נמרצת המתאפיינת במדיניות שיקום אקטיבית. היא מתמקדת בשיפור מיומנויות עבודה, הכשרה מקצועית והסבה מקצועית לאלו הזקוקים לה. זאת מתוך כוונה לשמר את מדיניות הרווחה של המדינה, להתאימה לעקרונות של עבודה והון (labor & capital state-guided) ולסייע ביצירת שוק עבודה גמיש מבלי לפגוע בעקרונות מדינת הרווחה הסקנדינאבית. גורם נוסף להצלחת תוכנית זו הוא עידוד מערכת התעסוקה (governance) להתגמש ולהתאים עצמה לצרכים משתנים גם בהתייחס לכוח אדם. אופי מדינת הרווחה הסקנדינבית הוא שאפשר יצירת תוכנית כה מקיפה שראוי ללמוד ממנה ולנסות ליצור תוכניות דומות המונעות אבטלה.

בלום ומיכאלופולוס (Bloom & Michalopoulos, 2001) מסכמים ממצאי מחקרים המתייחסים ל-29 תוכניות התערבות לעידוד חזרה לעבודה ובוחנים האם הן אכן אפקטיביות, כשבמרכזן בחינת הכנסה וכן השפעה על רווחת ילדיהם של העובדים. כל מחקר התמקד באלמנט מפתח אחד או יותר המאפיין את התוכנית מתוך שלושה הבאים: שירותי העסקה המחייבים עבודה (mandatory), סיוע נוסף משלים הניתן למשתקם (supplements) לפי גובה הכנסתו וכן הגבלת פרק הזמן בו הוא זכאי לקבל סיוע. הממצאים מורים כי תוכניות ששילבו רק את האלמנט הראשון (חובת עבודה) היו אפקטיביות, אך מועילות מהן היו התוכניות אשר השקיעו בנוסף בהדרכה, בחינוך ובגישות לחיפוש ומציאת עבודה. הדגש על מציאת עבודה תחילה או לחילופין על אימון והדרכה לקראת מציאת עבודה נבדק בשלושה מחוזות ונמצא כי שתי הדרכים הניבו בסופו של דבר תוצאה דומה מבחינת העסקה והשתכרות. יחד עם זאת, התוכנית של מציאת עבודה תחילה סיפקה יתרון מיידי וגדול יותר במוצע לקבוצות מקופחות. בנוסף, תוכנית זו הייתה זולה יותר לביצוע. ככלל, התוכניות השונות העלו את רמת

התעסוקה בקרב הקבוצות השונות. אך רוב אלו שהחלו לעבוד מצאו עצמם בעבודות שוליות המספקות שכר נמוך או לחילופין עבודות במשרה חלקית.

חלק ממשנתפי התוכניות נשרו ללא מציאת עבודה וכן ברוב התוכניות נוצרו חוקים שעל פיהם הופחתו הקצבאות למקבליהן בשיעור השכר שהשתכרו. כתוצאה מכך התוכניות שסיפקו רק שירותי העסקה המחייבים עבודה (mandatory), לרוב הותירו את המשפחות במצב כלכלי דומה לזה שבו היו (קבלת תמיכה) – והעבודה לא שיפרה את מצבם. התוכניות היחידות שהפכו את מציאת העבודה לכדאית מבחינה כלכלית היו אלו שהעלו את הכנסת משק הבית. שתי תוכניות שסיפקו תוספת שכר לנתמכים שכבר עובדים תרמו גם להעלאת ההעסקה וגם להכנסה גבוהה יחסית לזו שהשתכרו אלו שבקבוצות הביקורת. ככל שהתוכנית הגדילה את ההכנסה הפנויה של המשפחה כך היו לדבר השלכות גם על הרמה ואיכות החיים כולל הישגים משופרים של הילדים בלימודיהם.

ממצאיהם של בלום ומיכאלופולוס הראו שחלק מהכנסתן של המשפחות קטנה בשל הגבלת זמן הסיוע שניתן כחלק מהתוכנית. הסיוע אכן פסק חרף העובדה שהמפרנסים לא הצליחו להשתלב בעבודה. לכן טוענים החוקרים כי יש לעקוב אחר כל משפחה בנפרד, לבחון את מצבה ולהתאים את תוכנית השיקום לנזקקים, מבלי לפגוע בהם.

המילטון (Hamilton, 2002) בחנה אסטרטגיות למעבר מרווחה לעבודה (NEWWS²) ואת התוכניות שהוצעו לנזקקים. היא בחנה 11 תוכניות של מעבר מרווחה לעבודה שהתקיימו בשבע מדינות בארצות הברית. בכולן הופעלו שלושת הגישות: הראשונה היא ניסיון לשילוב מהיר ועידוד להצטרפות למעגל העבודה, השנייה היא בנייה ארוכת טווח של מיומנויות עבודה והשלישית משלבת את שתייהן.

המילטון ביצעה מחקר הערכה מקיף ארוך טווח (כ-5 שנים). אוכלוסיית המחקר כללה משפחות חד-הוריות (המעקב היה אחרי כל המשפחה) המהוות חלק עיקרי במקבלי הבטחת הכנסה. ההצלחה נמדדה בקיצוץ מספר מקבלי הבטחת הכנסה, הגברת התעסוקה, הפחתת עוני, אי הרעת מצב המשפחה וצעדים לשיפור, רווחת הילדים וחיסכון בסיוע ממשלתי. התוצאות הראו הצלחה – מספר המועסקים עלה ובמקביל פחת מספר מקבלי סיוע כספי. עם זאת אף אחת מהתוכניות לא עמדה במשימה לשפר את מצבם החומרי של המשפחות. הן לא הגדילו הכנסה ולא הפחיתו עוני. רווחת המשפחות הנזקקות נותרה כבעבר, אף שהאם עבדה.

---

2. National Evaluation of Welfare-to-Work

התוכנית שזכתה אולי להכרה הרבה ביותר בישראל היא תוכנית Wisconsin Works, המכונה בישראל "תוכנית ויסקונסין". היוזמה החלה ב-1995 כשכוונתה לתת למשתתפיה, בעיקר אמהות חד-הוריות, עצמאות כלכלית בהיותן מועסקות ולהוריד את תלותן בקצבאות. ככלל, הכוונה היא לפתח הזדמנויות להעלאת הכנסתן מעל לקו העוני. המשתתפים בתוכנית חתמו על חוזה המפרט את המחויבות שלהם לתוכנית הכשרה נתונה, ובתמורה זכו למגוון הקלות והטבות, למשל בכל הקשור לטיפול בילדים וסיוע לבני משפחה נלווים.

תוכנית מהל"ב ("ויסקונסין הישראלית") התבססה על תוכנית ויסקונסין המקורית. זו נבדקה על ידי צוות ממשרד האוצר בירושלים והופעלה ביוזמתו. התוכנית בישראל החלה באוגוסט 2005 בארבעה אזורים: ירושלים, נצרת, אשקלון וחדרה, באמצעות חברות פרטיות זרות שהתמחו בתחום. בבסיסה, התוכנית הציעה ליווי אישי ומתמשך לכל משתתם. המשתתם ממשך לקבל גמלה אך חייב להוכיח נכונות להתייצב במרכז. המטרה הייתה שבמהלך התוכנית המשתתם יחפש עבודה באורח פעיל, יתנסה בעבודה, ינסה להשלים השכלה בתחומים נבחרים וישתתף בסדנאות שונות. כל זאת במסגרת של 30 - 40 שעות לשבוע, כנדרש במקום עבודה מקובל. משתתפיה היו מקבלי הבטחת הכנסה החייבים במבחן תעסוקה³. מבחן התעסוקה הומר בתוכנית אישית לכל משתתף אשר היה שותף לתנאיה וחתם עליהם. הסמכות לבחינת העמידה בתנאי "חוזה" זה ניתנה למרכזי התעסוקה שהוקמו על ידי מפעילים פרטיים בארבעת האזורים.

התוכנית כללה אבחון תעסוקתי שבאמצעותו הותאמה התוכנית לכל משתתף. נוסף להמשך קבלת הגמלה ניתן למשתתם סיוע באמצעות שירותים שונים: סיוע בטיפול בילדים, תשלום נסיעות לעבודה וסובסידיה למעסיקים. אם המשתתף לא עמד בתנאים (לדוגמה איחורים או היעדרויות לא מוצדקות) שהתחייב עליהם מראש, הופעלו סנקציות בדמות של שלילת גמלה וסירוב לקבל עבודה למשך חודשיים. למעשה, טרם בוצעה הערכה סופית לתוכנית זו אך היא נלמדה באורח מקיף בידי צוות מקצועי בועדת יערי (2007).

תוכנית תלמ"ה נבחרה במודע ביישובים שבהן לא הופעלה תוכנית ויסקונסין. בנוסף, העקרונות בבסיסה של תוכנית תלמ"ה היו שונים בתכלית, אך יעדיה היו דומים: יציאה ממעגל התמיכה והשתלבות בתעסוקה בשוק החופשי.

---

³ זכאים לגמלה בעילה של "דורשי עבודה" או "שכר נמוך".

הגדרות והסברים

מחקר זה בוחן שתי תוכניות שיקום שפעלו באורח נפרד, בלתי תלוי זה בזה אך באותה עת לשילובם של מקבלי גמלה להבטחת הכנסה במעגל העבודה. המישור הראשון הנבחן בעבודה זו התייחס לקביעת המדיניות, לעקרונות ובחירת התוכניות אשר נועדו לבצע מדיניות זו. המישור השני התייחס לתיאור הפעלת תוכניות השיקום והתהליכים שעלו מהשטח. המישור השלישי מתייחס להערכת התוכנית על יסוד הנתונים שנאספו ומעט ראיונות שבוצעו עם משתתפים.

מחקר הערכה קלאסי בוחן תשומות, תהליכים ותוצאות התערבות. מלכתחילה, כוונת מחקר זה הייתה להעריך את תוכנית תלמי"ה על פי מתכונת מקובלת זו. עם תחילת המחקר התברר שהתוכניות מציעות במהלכן "קריירות" שונות, ולקריירות אלה יש צמתים שהפכו ליסוד ההערכה.

המושג "קריירה" נבחר לא במקרה. מילון אבן שושן מגדירו כ"דרכו של אדם לקראת הצלחות חיצוניות, השגת רווחים או כבוד בפעולה מסוימת; מקצוע, מעמד בעבודה, משרה. (אבן שושן 1988 עמ' 1225). גם מלון "מלה במילה" הישראלי (אבניאון, 2000 : 520) מגדיר קריירה כ"דרך חיים, מקצוע, נתיבה מקצועית, תכלית, תפקיד (עבודה)". שתי ההגדרות משקפות את חשיבות העבודה בעיקר באשר לבניית דרך חיים, מעמד, רכישת מקצוע לשם עצמאות, אמצעים וכבוד. ההערכה מתמקדת אפוא ב"קריירה" של המשתקם במרכז השיקום ובהשמתו בעבודה.

איסוף נתונים

מדיניות תוכנית השיקום והפעלתה: ועדת ההיגוי

חלק זה של המחקר מסתמך על מסמכי הרקע של התוכנית, נקודות המוצא והעקרונות שהנחו את התוכנית הבסיסית. לצורך זה הוקמה ועדת היגוי שנועדה ללוות את התוכנית מתחילתה, לקבוע את מדיניות התוכנית ופרטיה, וכן לסייע לפתור בעיות. שמות חברי ועדת ההיגוי מופיעים בנספח א'.

תהליך השיקום

ראוי לציין שתוכנית תלמ"ה החלה בתחילת 2006, אך המחקר המלווה החל רק בתום אותה שנה. הנתונים המתייחסים להפניית מועמדים לתוכנית, הכרת המועמדים והפגישה עמם, אבחונם והתהליך שעברו נאספו משלושה מקורות עיקריים:

1. נתונים שנאספו בידי מרכזי השיקום ודיווחים שנמסרו בישיבות ועדת ההיגוי של תוכנית תלמ"ה.
2. נתונים אישיים שצוות המחקר קיבל לגבי כל משתקם ומקורם בתיק האישי של כל משתקם במרכז השיקום. הנתונים, ללא ציון פרטים מזהים, הועברו לשאלון המחקר (נספח ב') ועובדו במחשב כמקובל. צוות המחקר נמנע במכוון ומלכתחילה מליצור קשר ישיר עם המשתקמים, וכל המידע נאסף כאמור מהקיים בתיקי המשתקמים. החוקרים הסתמכו אפוא על רישום הנתונים, כולל תאריכים, החלטות ושלבים, כפי שתועדו בתיקים אלה.
3. נתונים בדבר קבלת גמלה מתוכנית "הבטחת הכנסה" בביטוח הלאומי: מרכזי השיקום העבירו לביטוח הלאומי את מספרי הזיהוי של המשתקמים לפי מעמדם בתוכניות השיקום (אלו שעברו השמה, השמה עצמית, ללא השמה וכדומה). המידע שנתקבל מהביטוח הלאומי התייחס לכל קבוצה כאמור ללא ציון פרטים אישיים מזהים.

ראיון המשתתפים

הכוונה המקורית הייתה לראיין כל אחד מהמשתתפים בתוכניות השיקום, כולל אלו שנשרו במהלך התוכנית, אלו שמצאו עבודה בעצמם במהלך התוכנית או בסופה וכן אלו שעברו תהליך של השמה ונקלטו בעבודה או לא. על מנת שלא להתערב בתהליך השיקום נעשתה פנייה למשתקם רק לאחר קבלת אישור צוות מרכז השיקום לפיו הוא סיים (או עזב) את התוכנית וניתן לפנות אליו. לצורך כך נשלח ממרכז השיקום (באוקטובר 2007) מכתב מקדים

מטעם צוות המחקר באוניברסיטה העברית, לביתו של כל אחד מן המשתתפים. המכתב מודיע לו על שיחת טלפון צפויה בה יוצגו לו כמה שאלות המתייחסות לניסיון האישי שלו עם תוכנית השיקום והתהליך שעבר. למשיב הובטח חיסיון מלא למידע האישי שימסור. במכתב נאמר מפורשות שהמידע שיימסר לצוות המחקר מהאוניברסיטה העברית לא יימסר לביטוח הלאומי, למרכז השיקום או לכל גורם אחר אלא ייכלל בסטטיסטיקה מקיפה.

הפנייה הייתה טלפונית מתוך העדפה להתקשר למספר הטלפון הנייד של המשתתף ולראיין אותו אישית, בכל מקום שיימצא, ובשעה הנוחה לו. חרף המאמצים (ניכרים וחוזרים) שנעשו, הניסיון לראיין את המשתתפים בתהליך השיקום בעכו וברעננה לא צלח. הפנייה הייתה באמצעות שני עוזרי מחקר שהוכשרו והוכנו לבצע ראיונות אלה. הניסיון התמקד ב-136 מסיימים שמספר הטלפון הנייד שלהם היה ידוע. למעשה רק עשירית (ארבעה עשר משיבים, 11%) מהמשתתפים שפנו אליהם השיבו ונענו לפנייה זו. הסיבות לאי מענה היו:

1. הטלפון מנותק או מספר טלפון שגוי (83 איש, 61.0%).

2. "לא מכיר ולא השתתפתי בשום תוכנית שיקום" (27 איש, 19.8%).

3. "לא רוצה לדבר, אין לי מה להגיד" (12 איש, 8.8%).

חשוב לציין שחרף המכתב המקדים וחרף ההבטחה המפורשת שלא להעביר מידע לכל גורם חוץ לא צלח המאמץ לראיין את המסיימים.

מהימנות הנתונים

ההנחה בבסיס מחקר זה היא כי הנתונים כפי שנמסרו לחוקרים על ידי המוסד לביטוח לאומי, שירות התעסוקה ומרכזי השיקום הם נכונים ומדויקים. זו גם הסברה לאחר איסוף הנתונים, עימותם ובדיקתם.

מאידך נמצא כי חלק מהנתונים הנחוצים לא קיימים משום שלא תועדו במועד, או נשמטו מהרישומים אצל השותפים השונים לתוכנית. כך למשל חלק מהשיחות שקיימו העובדות הסוציאליות או צוות ההשמה, בעיקר אלה שנערכו באקראי, לא תועדו בתיקי המשתקמים. על מנת להבטיח את מהימנות הממצאים, לא נעשה ניסיון לשחזר או להסתמך על אומדנים או קירובים משוערים. על כן חסרים חלק מהנתונים לגבי מקצת מהמשתקמים. חשוב לציין זאת בשל המגבלה בבסיס הנתונים ובהתייחסות אליהם.

חשוב גם לציין שהליווי המחקרי החל רק בנובמבר 2006, כמחצית השנה לערך לאחר התחלת תוכנית תלמי"ה. מקצת הנתונים חסרים משום שצוות מרכזי השיקום לא תיעדם וכשהמחקר החל לא ניתן היה להשלים את הנתונים לאחור. חרף כל זאת נעשה מאמץ להשלים את מירב הנתונים לצורך מחקר זה.

ממצאים

ששה תתי-פרקים בחלק זה. (א) גיבוש המדיניות והפעלת תוכנית תלמ"ה - ועדת ההיגוי, (ב) תוכנית תלמ"ה בעכו וברעננה: קליטת משתקמים ואבחונם, (ג) תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: מאפיינים אישיים של המשתקמים, (ד) תוכנית תלמ"ה – ה"קריירה" והתהליכים שעברו המשתקמים – עכו, (ה) תוכנית תלמ"ה – ה"קריירה" והתהליכים שעברו המשתקמים – רעננה, (ו') תוכנית תלמ"ה בעכו וברעננה: המלצות אבחון ומסלולי שיקום.

גיבוש המדיניות והפעלת התוכנית – ועדת ההיגוי

תוכנית תלמ"ה היא יוזמה של אהרון פרייבורן ז"ל שהיה מנכ"ל "הקרן – רשת מרכזי אבחון ושיקום מקצועי" (להלן: הקרן למפעלי שיקום) בשיתוף עם "המרכז להכשרה ולשיקום מקצועי ליד בית חולים לוינשטיין ע.ר." (להלן: בית לוינשטיין). הקרן למפעלים מיוחדים של המוסד לביטוח לאומי עודדה יוזמה זו בשל חשיבות שילובם של מקבלי גמלה להבטחת הכנסה לעבודה בשוק החופשי.

תפקידו המרכזי של המוסד לביטוח לאומי בתוכנית זו נובע מהכוונה לנסות ולהתנסות בתוכנית המכשירה מקבלי גמלה להבטחת הכנסה, לעבודה בשוק החופשי. על פי סעיף 203 לחוק הביטוח הלאומי (1953), מקבלי גמלת נכות מהמוסד לביטוח לאומי זכאים, בהתקיים תנאים מסוימים, לעבור תוכנית הכשרה אישית המיועדת להכשירם לתעסוקה, כולל השמה בתעסוקה מתאימה. לא כך מקבלי גמלה להבטחת הכנסה. החוק לא מקנה להם זכות לשיקום מקצועי או הכשרה תעסוקתית. היוזמה אפוא הייתה לנסות ולהכשיר מקבלי גמלה להבטחת הכנסה לתעסוקה מתאימה בשוק העבודה.

חלק זה של המחקר מתבסס בעיקר על התכנים שעלו בישיבות ועדת ההיגוי של תוכנית תלמ"ה. נקודת המוצא, והעיקרון המנחה של התוכנית הבסיסית, הפרוגרמה, התייחסה למאפיינים של מקבלי הבטחת הכנסה. הכוונה הייתה להציע תוכנית אשר תוציא את מקבלי הבטחת הכנסה מהמעגל בו הם נתונים ותכוון אותם למעגל העבודה. בהתאם לכך נוצר קשר עם מחלקת הבטחת הכנסה שליוותה את התוכנית ויחד עם שירות התעסוקה סייעה בבחירת האוכלוסייה לתוכנית זו.

את התהליך ליוותה אפוא ועדת היגוי משותפת (ראה נספח א') שהתוותה את מדיניות תוכניות השיקום ופעולתן. בישיבות ועדת ההיגוי עלו, בין השאר, הנושאים הבאים לדין:

1. בחירת מרכזי שיקום ספציפיים בהם תפעל התוכנית.
2. קביעת מדיניות וכללים שינחו את התוכנית.
3. אישור העקרונות והמודלים של כל מרכז שיקום והתוכנית שיפעיל.
4. זיהוי פרופיל תכונות של מועמד המתאים להשתלב בתוכנית.
5. שאלת המוטיבציה של משתתפי התוכנית, כולל סנקציות בהתייחס למסרבים ונושרים.
6. מאפייני המשך הקשר והזיקה לשירות התעסוקה.
7. התאמת הקורסים של משרד התמ"ת לאוכלוסיית הפרויקט.
8. המשך הקשר והזיקה למדור "הבטחת הכנסה" בביטוח הלאומי: זכאויות ועדכון.
9. מימון תוכניות השיקום, וניסיון לאתר שותפים למאמצי התוכניות.
10. דרכי תקשורת, משוב ופתרון בעיות.

מליאת ועדת ההיגוי התכנסה במועדים אלה:

- 11 דצמבר, 2005
- 18 בינואר, 2006
- 26 בפברואר, 2006
- 23 באפריל, 2006
- 10 ביולי, 2006
- 7 בנובמבר, 2006 (תחילת המחקר המלווה)
- 18 בינואר, 2007
- 28 במרס, 2007
- 14 באוגוסט, 2007
- 17 בדצמבר, 2007 (דו"ח ביניים, צוות הערכה)
- 3 במרס, 2008 (דו"ח ביניים, צוות הערכה)
- 26 במאי, 2008

מטרת התוכנית

אוכלוסיית היעד של תוכנית תלמ"ה היא מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה, גמלה לקיום מהמוסד לביטוח לאומי. מטרת התוכנית הייתה לסייע לקבוצה נבחרת מתוך אוכלוסייה זו לעבור תוכנית הכשרה שתסייע להם להשתלב במעגל העבודה בשוק הפתוח תוך קידום כושרם ויכולתם התעסוקתית.

הנחות היסוד של הפרויקט

הנחות היסוד היו כי לכל אדם הזכות להשתלב בחברה, כולל בתעסוקה לפרנסתו. ההנחה הייתה כי אנשים מבקשים להשתלב בחברה ולהתקיים בכבוד באמצעות עבודה. הנחה נוספת גרסה שבהתקיים תנאים מתאימים, ניתן לשלב אנשים בעבודה כאמור. שילוב זה מתבסס על תוכנית מותאמת אישית ומתייחסת לאדם מבחינת תכונותיו, כישוריו ומצבו האישי.

אוכלוסיית היעד

שירות התעסוקה מכיר את ציבור מבקשי העבודה בישראל. חלקם מתייצב שם לצורך רישום המזכה אותם בגמלאות שבחוק. ככלל, המגיעים ללשכת התעסוקה הם דורשי עבודה שלא מצאו תעסוקה לבדם. הם מתייצבים ללשכת התעסוקה פעם בשבוע ו"חותמים". מידע אישי על המועמד, מאפייניו התעסוקתיים והיסטוריה תעסוקתית שלו נמצאים בשירות התעסוקה. בנוסף, מידע אישי רב ומגוון מוסרים כל הממלאים טופסי תביעה לקבלת גמלה לקיום בתוכנית "הבטחת הכנסה" בביטוח הלאומי. מידע זה, שמקורו בביטוח הלאומי ובלשכת התעסוקה, אמור לסייע בבחירת משתקמים מתאימים והפנייתם לתוכניות הכשרה והשמה.

קליטת המשתקמים ואבחונם

המרכז לאבחון הכשרה ושיקום תעסוקתי עכו: בניהול הקרן למפעלי שיקום

המרכז לאבחון הכשרה ושיקום תעסוקתי עכו (להלן: מרכז השיקום בעכו) שייך לקרן למפעלי שיקום מיסודו של אגף השיקום במשרד הרווחה. המרכז פועל משנת 1965. מאז הקמתו הכשיר המרכז מאות משתקמים לעבודה במפרץ חיפה ובאזור עכו והקריות. הוא צבר ניסיון רב בהכשרה של אוכלוסייה מעורבת של נשים וגברים, יהודים וערבים, עולים וותיקים, בעלי מקצוע שנוזקו להסבה, וחסרי מקצוע שנוזקו להכשרה. ניסיונו של מרכז השיקום זה וצוותו הביאו לכך שנבחר כמרכז השיקום מטעם הקרן למפעלי שיקום בפרויקט זה.

בשגרת עבודתו מרכז השיקום זה מסייע להכשרתם של הגרים בקריות, גליל מערבי, גליל עליון, כולל יישובים יהודים וערבים כאחד. לצורך הכשרה מקצועית מקיים מרכז השיקום בעכו סדנאות מגוונות ביניהן אומנות הבישול, גרפיקה ממוחשבת, ניהול מערכות משרדיות ועוד. בסדנאות אלה ניתן לרכוש הרגלי עבודה וכישורים הנחוצים להשתלבות בעבודה.

הצטרפות לתוכנית – תוכנית תלמ"ה בעכו החלה לפעול בחודש מאי 2006. הקשר עם הקרן למפעלים מיוחדים במוסד לביטוח לאומי החל קודם לכן.

יעדי התוכנית – כוונת תוכנית תלמ"ה במרכז השיקום בעכו הייתה לקלוט משתקמים עד סוף דצמבר 2007, לסיים את התוכנית בחודש מאי 2008, ולטפל בשיקומם של 50 איש שיופנו מלשכת התעסוקה בעכו ובקריות. היעד שנקבע הוא שיקומם של 60% מהמשתקמים, כלומר כשלושים איש.

הכנה לקראת הפרויקט – תוכנית ההכשרה בעכו החלה את עבודתה על בסיס פרוגרמה בסיסית משותפת שאושרה על ידי ועדת ההיגוי. תחילת ההליך היה מול שירות התעסוקה של עכו, נהריה והקריות. אוכלוסיית היעד כללה בשלב זה את מקבלי הגמלה להבטחת הכנסה ביישובים אלה. מרכז השיקום שיתף לצורך זה את המתאם עם שירות התעסוקה, אחראי מטעם הבטחת הכנסה, נציגי המרכז ומפקח מטעם המרכז להכשרה מקצועית (משרד התמ"ת). במפגש בין הגופים, נציגי מרכז השיקום הציגו את תפקיד מרכז השיקום, את הפרויקט ואת החסמים העומדים בפני מקבלי הבטחת ההכנסה בהשתלבות בעבודה – כגון השכלה, מוטיבציה, הכשרה מקצועית וכדומה.

לקראת הפרויקט, על מנת להתאים את כלי האבחון והתהליך לאוכלוסיית יעד זו נשכרו פסיכולוג, שתי עובדות סוציאליות, עובדת השמה, יועץ ארגוני ומנחת קבוצות. חשוב לציין שאותו צוות נשכר במיוחד לתוכנית תלמ"ה על מנת לבחון מועמדים הנראים כבעלי סיכוי טוב להשתלב בתוכנית ולהקצות את מלוא המשאבים להצלחתה.

שלב קליטה ואבחון – הקליטה הייתה קבוצתית ואלו היו שלביה:

שלב א': מפגשים ראשוניים עם המועמדים בשירות התעסוקה לצורך מיון ראשוני. מתוך 316 אשר עברו את הראיונות בשירות התעסוקה, 112 נמצאו מתאימים על ידי מרכז השיקום לתוכנית תלמ"ה והוזמנו לשבוע אוריינטציה.

שלב ב': כלי בחינה ייחודי לתוכנית היה שבוע אוריינטציה, שבמהלכו נוצר תהליך של גיבוש. כמו-כן באמצעות כלי זה אפשר היה לראות ולבחון מי מעוניין היה להשתלב בתוכנית, מי "אינו בטוח בכך" וזקוק לעידוד ומי אינו מעוניין להצטרף כלל. מספר מועמדים שנראו מתאימים לא היו מעוניינים לשתף פעולה וכן היו מועמדים בודדים (כ-28 משתתפים) שנפלטו מהתוכנית בשלב האוריינטציה.

בהכרות הראשונית עם המועמדים הוגדרה התוכנית כמעודדת אתגר אישי ייחודי בדמות "אחריות אישית" המכבדת את האדם שקיבל על עצמו אחריות זו. במקביל נאמר למועמדים שהשתתפו בהכנה כי לשירות התעסוקה יש גם סנקציה: מי שיימצא מתאים לתוכנית ההכשרה ולא ישתף פעולה, הגמלה להבטחת הכנסה עלולה להישלל ממנו למשך שלושה חודשים אשר לאחריהם יוכל לתבוע שוב בעילה זו או אחרת על מנת לשוב ולקבל גמלה.

שלב ג': תהליך האבחון. תהליך זה כלל זימון לראיון אישי עם פסיכולוגית ואבחון פסיכולוגי ותעסוקתי. האבחון נמשך שלושה עד ארבעה ימים ובמהלכם המשתקם קיבל משימות שונות אשר היה עליו לבצע. באבחון נבדקה יכולת העמידה של המשתקם בלחץ, יחסי עבודה, יכולות מוטוריות וטכניות ועוד. בנוסף, שיתפו את אותו מועמד פוטנציאלי בתהליך ועמדו איתו על אישיותו, נטיותיו המקצועיות, העדפותיו ויכולותיו. לאחר ששמעו את רצונותיו התקיים דיון שבסופו הועברו המלצות לכיוון שמתאים לו. חשוב לציין שליד תוכנית תלמי"ה ומטעמה, הייתה גם אפשרות למשתקם הזקוק לכך, להיכנס לאולפן והשלמת השכלה אשר הוצעו על ידי משרד התמי"ת ולהתחיל את השיקום לאחר סיום שלב לימודי זה.

שלב ד': על פי תוצאות האבחון הוחלט על המשך הטיפול בתוכנית. תוך כדי ההכשרה התקיימה סדנת העצמה וסדנאות הכנה לקראת עבודה. בסיום שלב זה נמצאו כמה משתקמים מתאימים להשמה מיידית, ולגביהם החלה ההשמה בשוק החופשי. חשוב גם לציין שמספר משתקמים, לאחר שכבר יצאו מביתם לשיקום, המירו אותו בהשמה אישית ועצמאית בעבודה ולא נזקקו להשמה מטעם מרכז השיקום. בנוסף, ראוי לציין שעובד השמה במרכז השיקום מתחיל את הכרותו עם המשתקם כבר בתחילת הדרך כך שתהליך ההשמה יהא חלק אינטגרלי, בלתי נפרד מהליך השיקום כולו.

מסלולי קידום ושיקום: האפשרויות אשר עמדו בפני המשתקם

סדנאות: נועדו לאלו שעל סמך האבחון נמצאו פחות מתאימים למסלול לימודי, אלו הזקוקים להקניית הרגלי עבודה או אלו שקשה להם להתמודד עם דרישות עולם העבודה. מדובר בסימולציה למפעל אמיתי על כל מה שכרוך בו. את הסדנה ליוו מדריכה ועובדת סוציאלית. במהלכה התקיימה עבודה קבוצתית, פרטנית והעצמה. בסדנאות אלו נחשפו המשתקמים לעבודה יצרנית ולעבודות בקבלנות משנה. במהלך הסדנה

מילאו טופסי הערכה על המשתקם לגבי תפקודו במישורים שונים. חלק מהמשתקמים יצאו תוך זמן מאוד קצר כבר לשוק העבודה.

הכשרות מקצועיות: אלו הכשרות המוכרות על ידי התמ"ת אשר כללו: הכשרה לקראת תעודה מקצועית; קורסי גרפיקה ממוחשבת; עיצוב גרפי; בניית אתרי אינטרנט; ניהול מערך משרד (מזכירות); ספרות נשים; פדיקור ומניקור ועוד. ההכשרה נקבעה על פי המלצות האבחון, והתבססה על כישורי האדם ונטיותיו המקצועיות.

הכשרות שאינן מוכרות על ידי התמ"ת: אומנות הבישול; ת.ג.ת (תעודת השלמה ל-12 שנות לימוד + 3 יחידות לימוד לבגרות); סל"ע (סדנה ללימודי עבודה), השלמה לתשע שנות לימוד, ומכינת הכוונה תעסוקתית לעולים (אולפן תעסוקתי) אשר שילבה שלושה ימי לימודים עם יומיים של התנסות תעסוקתית במקומות עבודה (לפעמים אף התקבלו שם לעבודה בשלב ההשמה).

השמה עצמאית: ישנם משתקמים אשר בחרו לצאת לעבודה לבד, ללא עזרת המרכז. רף המוטיבציה האישית הציע מרכז השיקום למשתקמים אלה ליווי בהנחה שאין מדובר בתהליך קל.

ליווי המשתקם בתוכנית – למתקבלים לתוכנית תלמ"ה ניתן ליווי מקצועי מצוות מגוון אשר כלל: עובד סוציאלי, מדריך (מורה), עובד השמה ופיקוח של משרד התמ"ת בהתייחס לאלו שנשלחו ללימודים במסגרתו. עובד סוציאלי המתמחה בכל הקשור לשיקום תעסוקתי היה האחראי על הליך השיקום. ממונה מטעם התוכנית היה אחראי על הלוגיסטיקה הקשורה לאותו משתקם בתקופת ההכשרה ומנהלת הפרויקט אשר ריכזה את התוכנית הייתה אחראית על פיקוח, הדרכה, דיווח, ישיבות צוות וכדומה.

עובד ההשמה ליווה את המשתקם לאורך כל התהליך ופעל כשהמשתקם היה נכון לנסות השמה כאמור. כן התקיימו "קבוצות העצמה", שיחות עם עובד סוציאלי וישיבות הערכה בצמתים שונים בהליך השיקומי. התקיימו ישיבות צוות שבמהלכן הועבר מידע וחוות דעת על ההתקדמות, שיפורים ויעדים בהתייחס למשתקם הבודד. בנוסף לעובד ההשמה, לווה המשתקם על ידי מורה אחד או יותר, מדריך, פסיכולוגית ועובדת סוציאלית אשר התעדכנו ביחס להתנסויות שעבר המשתקם, וקבעו יעדים להמשך טיפול.

טיפול ומענה לצרכים מיוחדים – צוות מרכז השיקום בעכו היה רגיש לצרכי המשתקמים והחסמים שעמדו בדרכם. חסמים אלה היו במישורים שונים – אישיים, סידוריים

ומוסדיים. החסמים כללו גם קושי ב"סידור" הילד או הילדים, אשר מנע מההורה, לרוב האם, לבוא למרכז השיקום ולהתפנות למשך היום. לשם כך הוקצה תקציב של עד 900 ₪ למשתקם(ת) אשר באמצעותו ניתן היה לסייע בנושא זה. בנוסף היה תקציב לנסיעות למשתקמים שלא היה ביכולתם לממן את הנסיעות היומיות למרכז השיקום וחזרה לביתם, בתחבורה ציבורית. בעת היותם בתהליך השיקום העלו משתקמים רבים סוגיות אישיות ובעיות מטרידות שצוות המרכז, ובעיקר העובדים הסוציאליים בו, השתדלו לקדם ואף לפתור אם בכוחם הם, או בהסתייע בלשכת הרווחה במקום מגוריו של המשתקם.

תיעוד – מרכז השיקום בעכו אימץ באורח וולונטרי סטנדרטים של "ISO 9000" הנוגעים לדרכי העבודה שלו, תוכניות העבודה, תפקיד כל אחד מחברי הצוות, חובות רישום ותיעוד.

הנתונים בתיק האישי – התיק האישי של כל משתקם הוא באחריותן של העובדות הסוציאליות. בשלב המיון לתוכנית נפתח לכל משתקם תיק שהכיל: הפנייה מהבטחת הכנסה, טופס ראיון פנימי (ששימש גם אינדיקציה ליכולות המועמד) וכן העתק של ההזמנה שניתנה לו על ידי המרכז. האבחון אשר התבצע מאוחר יותר הועבר גם הוא לתיק. כמו-כן, הכיל התיק "דף טיפול" ובו דיווח שוטף על המשתקם.

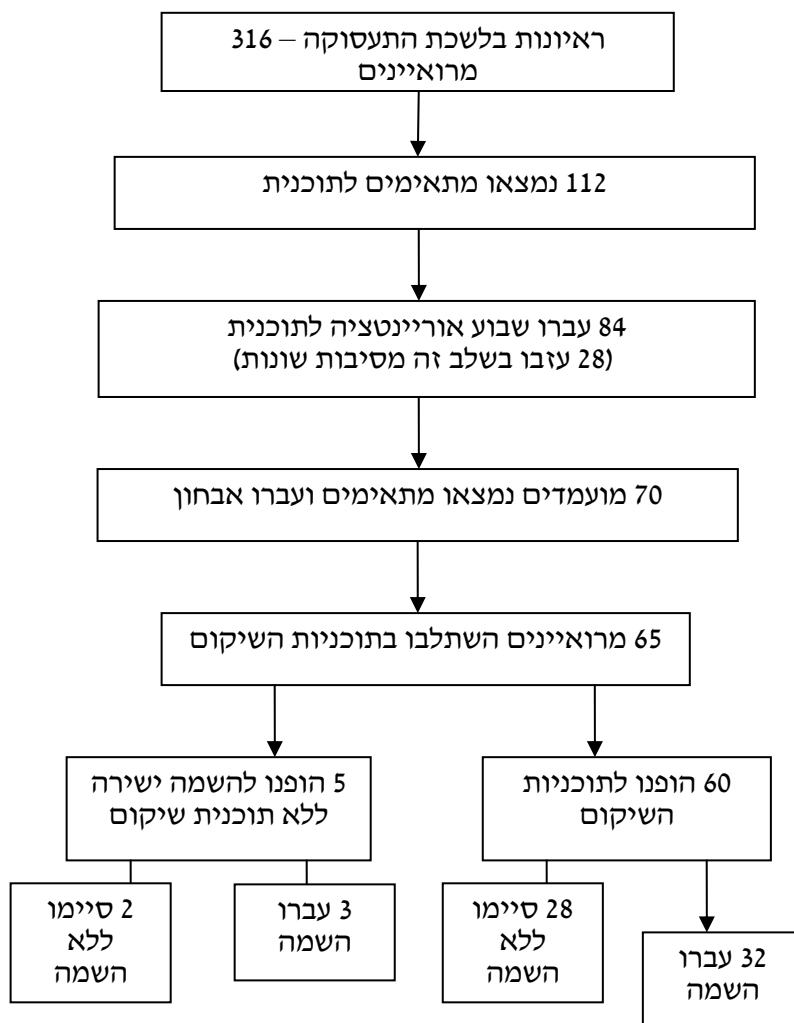
התיק האישי נועד לכלול נתונים על המשתקמים במהלך החודש, מידע על שיחות עם המשתקמים, רישום בתוך הסדנאות וכל תיעוד נוסף שהצטבר בהתייחס למשתקם.

הציפיות מועדת ההיגוי – ועדת ההיגוי, בעיני המרכז, הייתה מערכת אשר תפקידה היה לבחון את הצגת היעדים על פי ההגדרות בפרוגרמה ושימשה כ"גלגל תנופה" להשגתם. מטרתה הייתה לתת מענה כאשר עלה צורך בפתרון בעיות נקודתיות וארוכות טווח. זאת, כאמור, על פי הפרוגרמה שהיא יצרה. בתחילת הדרך תפקידה התייחס להתוויית הדרך ביחס לפרוגרמה וטיפול בבעיות אשר עלו מדי פעם. בהמשך, ועדת ההיגוי הייתה רלוונטיות גם למעקב אחרי המשתקמים.

סיכום: גיוס, קליטה שיקום והשמה, עכנ – המידע המפורט להלן מקורו במסמך מרכז השיקום עכו (26.5.2008). על פי מסמך זה, הסתיימה תוכנית תלמ"ה במרכז שיקום זה בסוף דצמבר 2007, אך מי שנכנסו לתוכנית תלמ"ה עד תאריך זה המשיכו את תהליך השיקום. תרשים א' מציג את קליטת המועמדים, שילובם בתוכנית והשמתם.

תרשים א': תוכנית תלמ"ה במרכז השיקום עכו: קליטת מועמדים, שילובם בתוכנית והשמתם

המרכז להכשרה ושיקום מקצועי ליד בית החולים לוינשטיין, רעננה (ע"ר)

המרכז להכשרה ושיקום מקצועי (להלן: מרכז השיקום) הוקם לפני כ-25 שנה בצד פעולתו של בית החולים לוינשטיין (קופת חולים של ההסתדרות). אופי ההליך השיקומי נועד להקנות הרגלי עבודה וטיפול השמה.

המרכז החל את פעילותו בשיקום ישיר של המאושפזים בבית החולים לוינשטיין, לאחר אירוע או מחלה, אשר היו אמורים להשתחרר מבית החולים חזרה לקהילה. לאחר שגבר הביקוש לשירותי שיקום והשמה מגורמי חוץ (בעיקר ממשרד הביטחון ומביטוח לאומי), קיבל המרכז להכשרה ושיקום יותר מועמדים מגורמי חוץ. עקב כך הפך המרכז למרכז אשר עומד בפני עצמו. זאת, מתוך הבנה שאדם הזקוק לשיקום והשמה חייב להתמודד עם אתגר מורכב יותר מתעסוקה, הכרוך בהחזרת המשתקם לחיי שיגרה בקהילה.

המרכז פועל למען אנשים המוגדרים כ"אנשים עם מוגבלויות", בין אם זו מגבלה פיזית או נפשית המבטאת צרכים מיוחדים. הגדרת המשתקמים כ"אנשים עם מוגבלויות" (ולא נכים או מוגבלים) מבטאת גישה אנושית וכן רצון לכוון אותם לפיתוח קריירה מקצועית ולא רק השמה. תהליך ההפניה מתבצע באמצעות עובדות שיקום שבצוות ובקהילה. הכוונה להתאים את תוכנית השיקום לכל נזקק בהתחשב במגבלה הייחודית של כל פרט.

מרכז השיקום, רעננה

הצטרפות לתוכנית – היוזמה להצטרפות לתוכנית הייתה של המרכז. העבודה הייתה מול הקרן למפעלים מיוחדים בביטוח הלאומי. המרכז שלח הצעה ראשונית ביולי 2003 ובה מידע על התנסות המרכז בטיפול באוכלוסיות בעלי מוגבלות. לאחר הגשת הצעה שנייה באוקטובר 2003 וההערות עליה, הוגשה התוכנית במלואה. תוכנית תלמ"ה אושרה בסוף 2005.

עקרונות התוכנית – התוכנית העמידה את כל מסגרות השיקום וההכשרה במרכז לאוכלוסייה החדשה של מקבלי גמלאות לקיום. היא הציעה אבחון תעסוקתי למועמדים ובהמשך קורס ללימוד מקצוע, קורס להשמה שיקומית או השמה ישירה במקום עבודה. מכינות להשלמת השכלה הומלצו לתלמידים פוטנציאליים שהיו זקוקים ללמידה או רענון במקצועות כגון מתמטיקה, אנגלית, הבנת הנקרא ויישומי מחשב. ככלל, הרעיון היה להעמיד את כל המרכז לרשות אוכלוסיית התוכנית. מגוון של 21 קורסים ותוכניות אחרות אפשרו "ללכת עם המשוקם" - לבדוק את יכולותיו, מה מתאים לו (אם בכלל) ומהם רצונותיו. לשם קביעת הקורס או התוכנית התקיימו האבחונים.

כיום, האמצעי המרכזי בתהליך השיקום המקצועי הוא מערך ההכשרה המקצועית. במרכז השיקום קיימים קורסים שונים ביניהם: אופטיקה, עריכת וידאו, גרפיקה ממוחשבת, אלקטרוניקה חשמל, משרדאות, הנהלת חשבונות, CNC – עיבוד שבבי ממוחשב, מחסן ממוחשב, תחזוקת מבנים ועוד.

תוכנית מיוחדת למרכז שיקום זה היא קורס הכשרת עובדי השמה (בשיתוף עם אוניברסיטת תל אביב). תוכנית זו מכשירה עובדי השמה כשיקום לאנשים הזקוקים להשמה בעצמם, זאת בהנחה שהם רגישים לצרכי זולתם, קשובים להם ועשויים להיות עובדי השמה מקצועיים – וזאת לצורך שיקומם האישי.

יעדי התוכנית – התוכנית הגדירה לה כיעד שילוב של 60% ממשתתפי התוכנית בעבודה לתקופה של 3 חדשים לפחות. בנוסף, קבע צוות התוכנית כיעד ששביעות רצון המשתתפים מהתוכנית תהיה גבוהה והמשתתפים ישפרו את עמדותיהם כלפי עולם העבודה.

הכנה לקראת הפרויקט – לפרויקט הוקצו כלים נוספים להתמודדות עם האוכלוסייה - הוקצתה במרכז עובדת סוציאלית לריכוזו. כמו-כן, הוקצו עובדים סוציאליים נוספים בשלבי המיון והאוריינטציה. כל אלה נוספו לתשתיות כוח האדם הקיימות במרכז. כלי האבחון שפותחו במרכז הועמדו בתשתית הפרויקט.

שלבי הקליטה והאבחון – תרשים ב' מתאר את השלבים השונים שעברו המשתתפים בתוכנית תלמ"ה.

שלב א': מספר ימי ראיונות התקיימו על ידי מרכז השיקום בשירות התעסוקה לצורך מיון ראשוני ובדיקת מוטיבציה והתאמה לתוכנית. בראיונות בלשכת התעסוקה השתתפו עובד סוציאלי ממרכז השיקום ורכז תעסוקה מהלשכה. 209 מועמדים הופנו על ידי לשכת התעסוקה למרכז השיקום, ועברו בו הליך של מפגש והכרה טרם הזמנתם למפעל השיקום להכרות.

שלב ב': הנבחרים כמועמדים פוטנציאליים הוזמנו ליום הכרות שבמהלכו הוצגה התוכנית למשתתפים, הוצג צוות המרכז והקורסים למיניהם וכן נערך סיור במרכז. במהלך היום ניתן מקום לשאלות ותשובות והסבר לגבי תהליך האבחון. בנוסף, מולאו שאלונים אישיים על ידי המועמדים לצורך המשך התהליך. שמם של אלו שלא הגיעו ולא

הודיעו על כך הועבר ללשכת התעסוקה. גם אלו שלא היו מעוניינים להמשיך בתוכנית הופנו חזרה ללשכת התעסוקה.

שלב ג': שלב האבחון. באבחון עברו המועמדים מבדקים תעסוקתיים ואישיים במשך יום ארוך ואינטנסיבי. המועמדים עברו מגוון מבחנים בתחומים שונים על מנת לבדוק יכולות וכישורים, ידע והשכלה, נטיות מקצועיות, תכונות אישיות ומצב רגשי. חלק מהמשתתפים עברו אבחון ממוקד ואלה שנמצאו בעלי פוטנציאל לימודי עברו אבחון מורחב. 84 מועמדים עברו את תהליך האבחון.

שלב ד': המועמד הוזמן לשיחת משוב וייעוץ שמטרתה הייתה לבנות תוכנית שיקום המותאמת ליכולותיו ורצונו. שלב זה כלל גם התנסות והערכה בקורסים בהתאם לממצאי האבחון לשם התאמה מדויקת יותר וקבלת משוב מן המדריך בקורס ומהמשתתף. בסיום תהליך הייעוץ התקיימה שיחת סיכום והתקבלה החלטה על הכיוון המקצועי תוך שיתוף מרבי של המשתתף בקבלת ההחלטה. בשלב זה נשארו 50 מועמדים אשר הופנו למסלולים השונים. הייתה זו מכסת המשתקמים עליה הוסכם עם המוסד לביטוח לאומי.

מסלולי שיקום – הכוונה הייתה להתאים לכל משתקם תוכנית אישית שנועדה לשילובו בתעסוקה מתאימה תוך שילובו באחד או יותר מהמסלולים הבאים:

כיתות השלמת השכלה / מכינות: מועמדים שנמצא באבחון כי הם בעלי חסך השכלתי באחד או יותר מהתחומים: עברית, אנגלית, מתמטיקה ויישומי מחשב הופנו למכינות. הייתה מכינה רגילה או מכינה לעולים, כאשר במכינה לעולים הייתה התמקדות יתר בעברית. המכינות הכינו את המשתקם לבחינות סף לקורסים השונים (לפי דרישות כל קורס).

הכשרה בקורסים: הלמידה בקורסים אלו הייתה למידה אינדיבידואלית, לפי קצב אישי. המשתקמים למדו בקבוצות קטנות וכל אחד התקדם בקצב שלו. גם לבחינות ניגשו באופן אישי⁴. שלושה קורסים בלבד התקיימו באופן פרונטאלי או קבוצתי (אופטיקה, עובדי השמה ועריכת וידאו).

---

⁴ הכוונה גם לבחינות החיצוניות – בחינות של התמי"ת.

השמה: מדובר בהשמה ישירה למקום עבודה. התוכנית הציעה ליווי של עובדת השמה במשך חצי שנה, כאשר בשלושת החודשים הראשונים הליווי הוא אינטנסיבי יותר. אם המשתקם לא עמד בהשמה הראשונה הוצעו לו השמות נוספות, עד שלושה ניסיונות שילוב בעבודה לכל משתקם.

קורס להשמה שיקומית: קבוצה נבחרת של משתקמים הופנתה לקורס להשמה שיקומית "גורן". הקורס הורכב מסדנה אינטנסיבית של טיפול בחסמים נפשיים בת חודש וחצי וליווי צמוד של עובדת השמה עד השתלבות בעבודה. בנוסף, התקיימו קבוצות תמיכה בתוך הסדנאות וקבוצות הכנה לקראת יציאה לעבודה.

התהליך

1. משתקם שהיה במכינה של לימודי יסוד הופנה שוב לייעוץ תעסוקתי לאחר כחודשיים בצירוף טופס שמילא המדריך על התקדמותו בלימודים. זאת כדי להוסיף מידע על יכולת הלמידה וקצב ההתקדמות לפני שנקבעה עבורו תוכנית השיקום הסופית. לקראת תום המכינה ניגש המשתקם לבחינת סף לקורס אליו הוא מיועד. מי שלא היה זקוק למכינה ועמד בדרישות הסף נכנס ישר לקורס.
2. הן במכינה והן בקורס נעשתה הערכה ראשונה לאחר כחודש וחצי מתחילת הקורס על ידי המדריך התעסוקתי ועל ידי העובד הסוציאלי המלווה את המשתקם. הערכה נוספת נעשתה לאחר חצי שנה והערכה נוספת לקראת תום הקורס בשיתוף עובדת ההשמה. המטרה הייתה להעריך את יכולותיו של התלמיד לעבוד בשוק החופשי במקצוע אותו הוא למד.
3. לאחר תום הקורס ועמידה בדרישות הגמר הופנה המשתקם לטיפול של עובדת ההשמה.

ליווי המשתקם בתוכנית – כל משתקם לווה על ידי עובדת סוציאלית אשר היוותה מקור תמיכה לחניך, טיפלה בחיזוק הדימוי האישי והמקצועי וליבון קשיים בהתמודדות עם החומר הנלמד ועם חסמים אישיים וסביבתיים. כמו-כן, לאורך כל התהליך ליוותה רכזת התוכנית את המשתקם. רכזת התוכנית השתתפה בשיחות סיכום הייעוץ המקצועי בין המשתתף והפסיכולוגית התעסוקתית ובשיחת המפגש עם מדריך הקורס לו יועד והעובד הסוציאלי אשר ליווה את המשתקם במהלך הקורס.

לקראת סיום ההכשרה התחיל ליווי של עובדת השמה על מנת לקבל מידע מקיף, ככל האפשר, על המשתקם עוד בטרם יצא לשוק העבודה. תהליך ההשמה כלל עזרה בחיפוש מקום עבודה

ותיווך עד לשילוב בעבודה. עובדת ההשמה נשארה בקשר ובמעקב אחר המשתקם בחודשים הראשונים.

טיפול ומענה לצרכים מיוחדים – על מנת לעזור בתהליך השיקום ניתן סיוע למי שנוקקו לפתרון בעיות נלוות. כך למשל, אם המשתקם התמיד בתוכנית כשבועיים ללא חיסור, הוא קיבל תשלום עבור כרטיס יומי, אם התמיד למעלה משבועיים קיבל כרטיס נסיעות חופשי לכל החודש ("חופשי חודשי"). בנוסף, ניתן תקציב לציוד לימודי עבור ההכשרה (ניתן היה לקבל החזר של עד 300 שקל) וכן ניתן היה לקבל החזר עבור מי שנוקקו לסיוע בתשלום למעונות יום לילדים.

תיעוד – המרכז קיבל על עצמו וולונטרית את תקני איכות "ISO 9001" מאז יולי 2000. תקנים אלה מחייבים תיעוד ורישום מקיפים.

התיק האישי – לכל עובדת סוציאלית מספר תיקים אישיים אשר היו בטיפול על פי מסלול ההכשרה. פרט לחומר שהופיע בתיקים ויפורט להלן, היה ריכוז של כל הפרטים על משתתפי התוכנית במקום אחד.

הנתונים בתיק האישי

- שאלון מועמד: הכיל פרטים אישיים; מצב משפחתי; מגורים; שירות בצה"ל; בני משפחה; השכלה; שפות; היסטוריה של עבודה; מקומות עבודה קודמים; מצב תעסוקה בהווה (קטגוריות של עובד/עבודה סדירה/זמנית/כמה זמן וכדומה).
- טופס שמולא בלשכת התעסוקה, "שאלון תעסוקה": נתונים אישיים; שנות לימוד; מקצוע/עיסוק; כמה זמן מחוץ למעגל העבודה; מהי העבודה בה עבד הכי הרבה זמן; האם מעוניין להשתלב במעגל העבודה; האם נפתח לו תיק פלילי בעבר; האם משתמש בסמים ואלכוהול (אם בעבר, כמה זמן "נקי"); אחוזי נכות (מביטוח לאומי/משרד הביטחון); כמה זמן מקבל הבטחת הכנסה וכן מדוע, לדעתו, אינו מצליח להשתלב במעגל העבודה.
- טופס השלמת משפטים (מאפייני אישיות).
- דו"ח סיכום אבחון: פרטים אישיים; רקע; השכלה; אבחון תעסוקתי; נטיות מקצועיות; מבחני כושר וכישורים; מבחני ביצוע; מבחני אישיות; סיכום והמלצות.
- טפסים נוספים: טופס דיווח על התחלת שיקום וטופס שיתוף פעולה אשר מולאו בסוף כל חודש (בו מדווח אם עזב את התוכנית, אם יצא לעבוד, אם הפסיק את התהליך).

התיק הכיל גם את ההחלטות על מהלך הפרוצדורה: מה הוחלט (בצירוף התאריך) ופרטים על המשך טיפול – נכתב בטופס הראשוני של פתיחת התיק.

במידה והתבקשו לשלוח אבחון ללשכת התעסוקה ביקשו מבעל התיק לחתום על טופס ויתור סודיות. בשלב הבא, הנתונים הוכנסו למחשב כחלק ממצבת המשוקמים האחרים⁵. לאחר מכן מולא על ידי העובדת הסוציאלית טופס הפנייה שצורף לתיק. טופס זה היה מיועד למדריך הסדנה והכיל את הפרטים הבאים: השכלה; קורסים מקצועיים; מגבלות; מדוע הופנה למרכז; תרופות שהמשתקם לוקח; רקע משפחתי.

נתונים על המשתקמים במהלך החודש – המעקב אחר נוכחות המשתקם בסדנה נעשה באמצעות כרטיס שהוחתם בשעת הגעה ושעת יציאה והועבר לבדיקה בסוף החודש למרכזת התוכנית אשר הוציאה את הסיכום כפלט והייתה אחראית גם על החזרי הוצאות נסיעה ודיווח שוטף לאגף הבטחת הכנסה בביטוח הלאומי.

במקרה והיו חיסורים במהלך החודש, הדבר דווח לעובדת הסוציאלית. המדריך היה זה שדיבר עם המשתקם בשלב הראשוני, בשיתוף עם העובדת סוציאלית. מדי חודש בחודשו הועבר גם דיווח למוסד לביטוח לאומי.

מידע על שיחות עם המשתקם – כל השיחות אשר התקיימו עם המשתקם תועדו בתיק האישי על ידי עובדת סוציאלית. מאידך, ספק אם שיחות אקראיות, בחלקן משמעותיות, תועדו גם הן.

רישום בתוך הסדנאות – אף שכל מדריך תיעד את ביצועיו של כל משתקם, הדבר לא תועד בתיק האישי של המשתקם אלא במסמך שהועבר למאבחנת התעסוקתית. הדבר נגע בעיקר להמלצה לשינוי קורס אם מצא כי המשתקם לא מתאים לקורס שבאחריותו. כל שינוי נעשה אפוא בשיתוף המדריך, האבחון התעסוקתי והעובדת הסוציאלית שהייתה מנהלת התיק.

הסדרים שונים עם המעסיק – מרכז השיקום תכנן ליווי של כל משתקם עד שנה לאחר שסיים את הכשרתו. ליווי זה בוצע ביוזמתה של עובדת ההשמה ובאחריותה. המעסיק יכול היה ליזום גם הוא את הקשר עם עובדת ההשמה במהלך התקופה בה ליוותה את המשתקם. תפקיד עובדת ההשמה היה לקדם את שילובו של המשתקם במקום העבודה ולנסות לפתור את הבעיות שהציג בתיאום עם המוסד לביטוח לאומי או לשכת הרווחה המקומית.

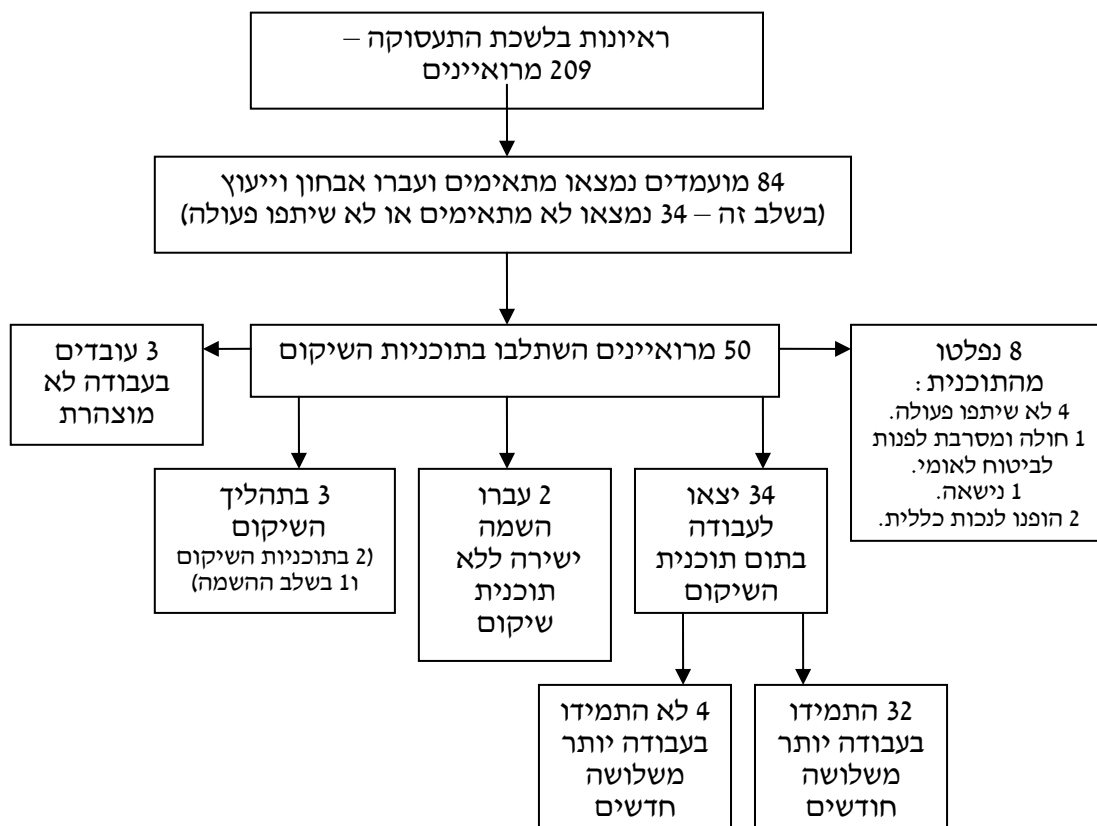
⁵ תיקו האישי היה בצבע שונה על מנת להבדילו משאר המשתקמים.

קשר עם ועדת ההיגוי – בתחילת הדרך, ועדת ההיגוי שימשה עבור המרכז מתוות דרך לגיבוש סופי של דרכי הפעולה בתוכנית ולשילוב מרבי של מרכיבי השותפות. בהמשך, הועדה שימשה כמקור המאשר סטיות הכרחיות במידת הצורך מהתוכנית המקורית. כמו-כן ועדת ההיגוי קיבלה דיווח על ההתקדמות בתוכנית.

סיכום: גיוס, קליטה שיקום והשמה, רעננה – המידע המפורט בתרשים ב' מקורו במסמך מרכז השיקום רעננה. להלן פירוט קליטת מועמדים, שילובם בתוכנית והשמתם.

תרשים ב: תוכנית תלמ"ה במרכז השיקום רעננה: קליטת מועמדים, שילובם בתוכנית והשמתם

מאפיינים אישיים של המשתקמים

אף שמרכז השיקום בעכו תכנן לקבל 60 מועמדים לשיקום, ומרכז השיקום ברעננה תכנן לקבל 50 משתקמים, נראה כי שני מרכזי השיקום פתחו את שעריהם למספר גבוה יותר של מועמדים אשר החלו את התהליך השיקומי אף שלא בהכרח התמידו בו, ובחלקם לא סיימו אותו.

מרכזי השיקום בעכו וברעננה דיווחו על 70-84 משתקמים אשר נמצאו מתאימים, לכאורה, לתוכנית תלמ"ה. הנתונים המוצגים להלן סוקרים את התכונות האישיות של משתתפי תוכניות תלמ"ה בשני מרכזי השיקום, בעכו וברעננה. התכונות שנסקרו הן מין המשתקם (מגדר), גיל, ארץ לידה, שפת אם, מצב משפחתי, דיור (משק הבית), מספר ילדים ומספר ילדים במשק הבית, שירות צבאי, תעודת בגרות, שנות לימוד, מספר מקומות עבודה שעבד בעבר, הסיבות לעזיבת מקומות העבודה אלו, משך התקופה שלא עבד, התמכרות, רישום פלילי, נטילת תרופות, אחוזי נכות. הכוונה היא להציג את פרופיל משתקמים בשני מרכזי השיקום. נקדים בהצגת ה"פרופיל" של המשתקם השכיח במרכזי השיקום.

חרף הבדלים בין אוכלוסיות המשתקמים במרכז השיקום בעכו לבין זה ברעננה, והבדלים בתוך אוכלוסיית המשתקמים בכל אחד ממרכזי שיקום אלה, חשוב לנסות ולאפיין את הפרופיל השכיח של המשתקם ה"שכיח" בכל אחד מהם. בשני מרכזי השיקום מדובר בנשים, לא נשואות, להן ילד אחד בבית (אמהות חד-הוריות), בעלות ניסיון קודם בעבודות שונות שלא עבדו במשך שנה עד חמש שנים. נתאר עתה ביתר דיוק את הפרופיל השכיח של משתקם בכל אחד ממרכזי השיקום.

פרופיל משתקם שכיח: עכו

אישה, ילידת 1976-1980, יהודיה, ילידת הארץ אשר שפת אימה עברית. מתגוררת בבית הוריה, אינה נשואה ואם לילד אחד הגר עימה. לא שירתה בצה"ל, ללא תעודת בגרות אך סיימה 12 שנות לימוד. עברה שלושה מקומות עבודה. סיבת עזיבת מקום עבודה ראשון ושני הייתה "עבודה זמנית". לא עובדת בין שנה לחמש שנים ומקבלת גמלה להבטחת הכנסה.

פרופיל משתקם שכיח: רעננה

אישה, נולדה לפני 1960, יהודיה, ילידת הארץ אשר שפת אימה עברית. מתגוררת לבד, אינה נשואה ואם לילד אחד הגר עימה. שירתה בצה"ל, סיימה 12 שנות לימוד ובעלת תעודת בגרות.

התנסתה בשניים או שלושה מקומות עבודה. סיבת עזיבת מקומות העבודה הייתה פיטורין.
לא עובדת בין שנה לחמש שנים ומקבלת גמלה להבטחת הכנסה.

המשך פרק זה מציג את המאפיינים האישיים של המשתקמים במרכזי השיקום בעכו ורעננה
תוך השוואתם.

לוח 1: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי מגדר (בשכירות ובאחוזים)

מגדר	רעננה			עכו		
	סך הכול	שכירות	אחוזים	סך הכול	שכירות	אחוזים
נשים	54	72	126	65.9	93.5	79.3
גברים	28	5	33	34.1	6.5	20.7
סך הכול	82	77	159	100.0	100.0	100

מלוח 1 עולה כי בשני המרכזים הנשים היוו כ-80% מקרב המשתקמים, בעוד הגברים כ-20%.
ההבדל קיים בשיעורים: בעכו, היו בתוכנית כ-94% נשים ורק כ-6% גברים וברעננה היו כ-
66% נשים וכ-34% גברים. רוב המשתקמים בתוכניות השיקום היו אפוא נשים. מאחר שלא
נקבעה מראש מדיניות ביחס למגדר המועדף לשיקום לא ניתן לקבוע האם תאם הדבר את
המדיניות המקורית.

לוח 2: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי גיל (בשכירות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

גיל המשתקמים	רעננה			עכו		
	סך הכול	שכירות	אחוזים	סך הכול	שכירות	אחוזים
צעירים מגיל 20	2	2	1.3	2.6	1.3	2.6
25-21	7	19	16.3	24.7	8.5	17.6
30-26	8	23	19.5	29.8	18.2	37.1
35-31	9	14	14.4	18.2	29.2	51.5
40-36	14	10	15.2	13.0	46.3	66.7
45-41	19	9	17.6	11.7	69.5	84.3
45 ומעלה	25		15.7		100.0	100.0
סך הכול	82	77	159	100.0	100.0	100.0

מלוח 2 עולה כי בעכו, המשתקמים היו צעירים לאין שיעור מהמשתקמים ברעננה. כמחצית המשתקמים ברעננה היו מבוגרים מגיל 40, וקרוב לשליש מתוכם היו מבוגרים מגיל 45. לעומתם, כמחצית המשתקמים בעכו היו צעירים מגיל 30. רק מיעוט מהמשתקמים בעכו היו מעל גיל 36. הקריטריונים שנקבעו מראש העדיפו משתקמים בגיל שלא עולה על חמישים שנה, וכך אכן בוצע.

בבדיקה משלימה נמצא כי בשתי תוכניות השיקום, כשליש מהמשתקמים (כ-35%) שירתו שירות צבאי מלא וכחמישה אחוז שירתו שירות לאומי. מאידך, רוב המשתקמים (כ-55%) לא שירתו כלל בצבא וגם לא בשירות הלאומי, אך כ-6% שירתו שירות חלקי בצבא. הבדלים נמצאו בין רעננה ועכו.

לוח 3: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי ארץ לידה (בשכיחות ובאחוזים)

סך הכול	עכו	רעננה	ארץ לידה			
			סך הכול	עכו	רעננה	
			שכיחות			
			אחוזים			
73.4	70.1	76.5	116	54	62	ישראל
20.3	23.4	17.3	32	18	14	רוסיה/ברה"מ/ אוקראינה/ אזרבייז'אן
6.3	6.5	6.2	10	5	5	אחר
100.0	100.0	100.0	158	77	81	סך הכול

מלוח 3 עולה כי בשתי תוכניות השיקום, בעכו וברעננה, ילידי ישראל הם כשלושה רבעים מהמשתקמים. ילידי ברית המועצות לשעבר היו כחמישית מהמשתתפים וילידי ארצות אחרות הם כ-6% מהם.

בבדיקה משלימה עלה כי שפת אמם של רוב המשתקמים היא עברית, אך כחמישית מהמשתקמים שפת אמם רוסית וכעשירית מהם שפת אימם היא ערבית. ההבדל הבולט בין המרכזים היה ביחס דוברי השפה הערבית כשפת אם: כ-13% בעכו אל מול 1% ברעננה.

לוח 4: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי מצב משפחתי (בשכיחות ובאחוזים)

מצב משפחתי	רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול
	שכיחות			אחוזים		
רווק	39	52	91	47.6	67.5	57.2
נשוי	9	5	14	11.0	6.5	8.0
גרוש	32	19	51	39.0	24.7	32.0
אלמן	1		1	1.2		0.6
אחר	1	1	1	1.2	1.3	0.6
סך הכול	82	77	159	100.0	100.0	100

מלוח 4 עולה כי בשתי תוכניות השיקום כמחצית המשתקמים היו רווקים (או יחידים), כשליש מהם גרושים, מעט (כ-8%) נשואים ומיעוטם אלמנים או מצב משפחתי אחר. בעכו נמצאו אחוז גבוה יותר של רווקים (67.5%) לעומת רעננה (47.6%), ואילו ברעננה אחוז המשתקמים שהיו גרושים היה גבוה משמעותית מאשר בעכו. למצב המשפחתי יש השפעה רבה. הוא מעודד מחד, אך מאידך יתכן ומקשה על החופש להשתלב בעבודה בתחומים ובהיקפים מסוימים.

לוח 5: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי האנשים איתם מתגורר (בשכיחות ובאחוזים)

מגורים במשק הבית	רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול
	שכיחות			אחוזים		
עם ההורים	8	21	29	17.4	36.2	27.9
עם האם	5	9	14	10.9	15.5	13.5
לבד	24	16	40	52.2	27.6	38.5
אחר	9	12	21	19.6	20.7	20.2
סך הכול	46	58	104	100.0	100.0	100.0

מלוח 5 עולה כי מרבית המשתקמים בשני מרכזי השיקום גרו לבד, אך בעכו בלט שיעורם של הגרים עם ההורים. ואכן, בעכו אחוז המשתקמים אשר גרו עם ההורים (36.2%) היה גבוה מאשר ברעננה (17.4%) ואילו ברעננה אחוז המשתתפים אשר גרו לבד (27.6%) היה גדול משמעותית מאשר בעכו. סביר שמשקם הגר עם בני משפחתו יכול להיעזר בהם לצורך השתלבות בעבודה. יש בכך גורם מסייע משמעותי בעיקר אם הוא הורה לילדים. מבדיקה משלימה עולה כי בשני המרכזים כמחצית (כ-45%) מהמשתקמים הם הורים לילד אחד, כ-

28% הם הורים לשני ילדים וכ-12% הם הורים לארבעה עד חמישה ילדים. נראה כי בעכו היו מעט הורים עם שלושה (ויותר) ילדים – כ-14%. לעומת זאת, ברעננה היו כשליש מהמשתקמים הורים לשלושה ילדים ויותר.

לוח 6: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי מספר הילדים הגרים בבית המשתקם (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

מספר ילדים במשק הבית	רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול	אחוזים מצטברים
לא גרים בבית	2		2	5.1		3.0	
1	18	15	33	46.2	55.5	50.0	53.0
2	10	8	18	25.6	29.6	27.3	80.3
3	6	3	9	15.4	11.1	13.6	93.9
4	2	1	3	5.1	3.7	4.5	98.4
5	1		1	2.6		1.5	100.0
סך הכול	39	27	66	100.0	100.0		

מלוח 6 עולה כי בשני המרכזים, כמחצית (53%) המשתקמים הם הורים לילד אחד שגר בבית, כ-40% הם הורים לשניים או שלושה ילדים שגרים בבית, וכ-15% שהם הורים לארבעה או חמישה ילדים שגרים בבית. **ברעננה** האחוזים התפזרו על הטווח כולו – החל מהורים הגרים ללא ילדיהם וכלה בהורים הגרים עם חמשת ילדיהם. **בעכו** הטווח מצומצם יותר – בין הורים הגרים עם ילד אחד וכלה בהורים הגרים עם ארבעת ילדיהם. מספר הילדים במשפחה הוא מרכיב חשוב, אך לא דומיננטי, ביכולת הורים לצאת לעבודה. משתנים מתערבים נוספים הם גיל הילדים, וקרבת המגורים של מבוגרים אחרים היכולים לסייע כשהמשתקם מצוי בעבודה.

לוח 7: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי זכאות לתעודת בגרות (בשכיחות ובאחוזים)

זכאות לתעודת בגרות	רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול
אין תעודת בגרות	17	32	49	27.8	52.5	40.2
תעודה חלקית	13	14	27	21.3	22.9	22.1
תעודת בגרות מלאה	23	13	36	37.7	21.3	29.5
השכלה (דיפלומה) אחרת	8	2	10	13.1	3.3	8.2
סך הכול	61	61	122	100.0	100.0	100.0

מלוח 7 עולה כי לכ-30% מהמשתקמים הייתה תעודת בגרות, לכ-22% הייתה תעודת בגרות חלקית, לכ-40% אין תעודת בגרות מלאה ולכ-8% ישנה השכלה (כולל דיפלומה) אחרת. **ברעננה** אחוז המשתקמים עם תעודת בגרות כפול לערך מהמקבילים בעכו. **ברעננה** גם אחוז בעלי דיפלומה אחרת היה גדול מבעכו. מבדיקה משלימה עולה כי סך הכל בשני המרכזים כ-22% מהמשתקמים סיימו בין 7 ל-11 שנות לימוד. כמו-כן, היו כ-16% מהמשתקמים אשר למדו יותר מ-12 שנים. השכיח בשני המרכזים היה 12 שנות לימוד אך האחוזים בקטגוריה זו בעכו היו גבוהים משמעותית מאשר ברעננה (81% לעומת 46%). לעומת זאת, אחוז המשתקמים אשר למדו מעל 12 שנות לימוד **ברעננה** היה גבוה משמעותית מהנמצא בעכו (23% לעומת 8%). בתחום זה אכן הוגדרה מראש כוונת התוכניות וניתן להעריך שהתפלגות המשתקמים מתאימה לקריטריונים.

לוח 8: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי מספר מקומות עבודה קודמים (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

מספר מקומות עבודה קודמים	רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול
1	11	15	26	14.1	25.9	19.1	14.1	25.9	19.1
2	21	17	38	26.9	29.3	27.9	41.0	55.2	47.0
3	21	19	40	26.9	32.8	29.4	67.9	88.0	76.4
4	17	6	23	21.8	10.3	16.9	89.7	98.3	93.3
5	8	1	9	10.3	1.7	6.6	100.0	100.0	100.0
סך הכול	78	58	136	100.0	100.0	100.0			

מלוח 8 עולה כי סך הכל בשני מרכזי השיקום, כמחצית (47%) מהמשתקמים עבדו במקום עבודה אחד או שניים, כ-29% עבדו בשלושה מקומות, וכ-22% עבדו בארבעה או חמישה מקומות. **בעכו**, אחוז המשתתפים עם מקום עבודה אחד היה כפול כמעט מהמקבילה ברעננה (26% לעומת 14%). לעומת זאת, **ברעננה**, אחוז בעלי ארבעה או חמישה מקומות עבודה היה גבוה כמעט פי 3 מהמקבילה בעכו (32% לעומת 12%). ראוי לראות נתון זה לאור גילם הגבוה יותר של המשתקמים ברעננה. סביר שניסיון קודם של עבודה (ופיטורין) הוא בעל משמעות בהליך שיקומי, שהרי המשתקם בא לתהליך זה עם ניסיון קודם שאמור להיות נושא להתייחסות וטיפול הצוות המשקם.

לוח 9: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי סיבת העזיבה של מקום העבודה הראשון, לדברי המשתקם (בשכיחות ובאחוזים)

סיבת עזיבה			רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול
			שכיחות			אחוזים		
פיטורין	12	2	14	12.5	25.0	30.0	12.5	25.0
צמצומים	3	1	4	6.3	7.1	7.5	6.3	7.1
היריון / לידה	1	1	2	6.3	3.6	2.5	6.3	3.6
בריאות	2		2	5.0	3.6		5.0	3.6
העבודה הייתה זמנית מראש	4	8	12	50.0	21.4	10.0	50.0	21.4
סגירת מקום העבודה	7	1	8	6.3	14.3	17.5	6.3	14.3
אחר	11	3	14	18.7	25.0	27.5	18.7	25.0
סך הכול	40	16	56	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

מלוח 9 עולה כי בשני המרכזים סך הכל ל-25% מהמשתקמים סיבת העזיבה הייתה פיטורין, 25% אשר עזבו מסיבות אחרות וכ-22% שהעזיבה הייתה מאחר והעבודה זמנית מלכתחילה. **בעכו** הקטגוריה השכיחה הייתה עבודה זמנית. לעומת זאת, **ברעננה** הקטגוריות השכיחות היו פיטורים וסיבות אחרות כגון מעבר דירה, פשיטת רגל של העסק, אי יושר של המעסיק, עליה לארץ, שחיקה, חזרה בתשובה וקושי נפשי להתמודד עם העבודה. ייתכן וההבדלים בעילות לעזיבת העבודה נובעים מהבדלים בשוק העבודה הקיים בעכו וברעננה, אך ברור שאם מקום העבודה נסגר, או העבודה הייתה זמנית מראש, האכזבה מעזיבת מקום העבודה שונה מאשר אם האדם פוטר ממנו.

לוח 10: תוכניות תלמ"ה בעכו וברעננה: המשתקמים לפי משך הזמן (בשנים) בו המשתקם לא עבד (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

משך הזמן			רעננה	עכו	סך הכול	רעננה	עכו	סך הכול
			אחוזים			אחוזים מצטברים		
עד שנה	4	7	11	5.5	8.5	5.5	12.1	8.5
שנה עד חמש	42	47	89	58.3	68.5	81.0	93.1	77.0
שש עד עשר	21	3	24	29.2	18.5	5.2	98.3	95.5
מעל עשר שנים	4		4	5.5	3.1		98.5	98.6
לא עבד	1	1	2	1.4	1.5	1.7	100.0	100.0
סך הכול	72	58	130	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

מלוח 10 עולה כי סך הכל בשני מרכזי השיקום כעשירית (9%) מהמשתקמים לא עבדו עד שנה, כ-69% לא עבדו בתקופה של שנה עד חמש שנים, כ-19% לא עבדו שש עד עשר שנים, כ-3% לא עבדו מעל עשר שנים וכ-2% לא עבדו אף פעם. בעכו 93% לא עבדו עד 5 שנים לעומת 64% ברעננה. לעומת זאת, ברעננה כ-29% לא עבדו 6 עד 10 שנים, אחוז הגבוה כמעט פי 6 מהמקבילה בעכו. כמו-כן, ברעננה היו כ-6% מהמשתתפים אשר לא עבדו מעל 10 שנים לעומת אף לא משתקם אחד בעכו.

חשוב לציין זאת כי הכוונה המקורית של תוכנית השיקום הייתה לשלב מועמדים שאינם מובטלים "כרוניים", ותקופת אי התעסוקה שלהם לא עלתה על חמש שנים. בבדיקה משלימה עולה כי מבין העונים על שאלה זו, ברעננה 8% היו מכורים בעבר לסם ויתכן שהייתה לכך השפעה על יכולתם לעבוד בעבר. בבדיקה נוספת שנעשתה עולה גם שמבין המשיבים סך הכל היו ל-13 משתקמים תיקים פליליים: בעכו אמרו שני משתקמים שיש להם תיק פלילי "פתוח" וברעננה ל-11 משתקמים היה תיק כזה. נתוני הביטוח הלאומי מציינים שכמה מהמשתקמים קיבלו גמלה להבטחת הכנסה בהיותם במעמד "אסיר ברשיון", משמע שהם שוחררו לאחר ריצוי 2/3 מתקופת מאסרם והם מצויים עתה בפיקוח.

נטילת תרופות היא מדד עקיף למצב בריאותי. בבדיקה אחרת השיבו משתקמים שהם נוטלים תרופות דרך קבע, חלקן פסיכיאטריות. בעכו שישה משתתפים נטלו תרופות וברעננה 12 משתתפים נטלו תרופות. בבדיקה נוספת עולה כי מבין המשיבים לשאלה, בשני מרכזי השיקום היו כ-14 איש (9%) מהמשתקמים בעלי נכות מוכרת, כמחציתם עם עד 10 אחוזי נכות. רוב המשתקמים בעלי הנכות היו מרעננה. ביניהם משתקם אחד שלדבריו נכותו הרפואית הייתה מלאה (100%), ואם כך, ספק אם מקומו אכן בתוכנית שיקום זו. חשוב לראות ממצאים אלה לאור הקריטריונים שנקבעו טרם תחילת התוכנית. הכוונה הייתה לקבל לשיקום רק אנשים שקיבלו גמלה להבטחת הכנסה 12 עד 60 חודש (חמש שנים). מן הנתונים עולה שכשליש מהמשתקמים קיבלו גמלה זו מעל חמש שנים, ולכן לכאורה לא התאימו לקריטריונים שנקבעו מראש. כך גם באשר להתמכרויות וקיום תיק פלילי.

ה"קריירה" והתהליכים שעברו המשתקמים – עכו

לאחר תיאור הרקע האישי של המשתקמים והשוואת אוכלוסיית המשתקמים בשני מרכזי השיקום, בעכו וברעננה, נתאר בפרק זה את הרקע התעסוקתי שלהם, ותהליך ההכשרה לעבודה שעברו. תחילה בהתייחס למרכז השיקום בעכו. בהליך האבחון נשאלו לסיבה מדוע לדעתם אינם עובדים.

לוח 11: תוכנית תלמ"ה בעכו: הסיבה לאי עבודה טרם השיקום, לדברי המשתקם (בשכירות ובאחוזים)

אחוזים	שכירות	הסיבה להעדר תעסוקה
10.5	4	לא מוצא
18.4	7	אין עבודה
18.4	7	סידור לילדים
2.6	1	גיל
15.9	6	אין ניסיון
2.6	1	אין השכלה
10.5	4	אין מקצוע
21.1	8	אחר
100.0	38	סך הכול

מלוח 11 עולה כי כחמישית מהמשתקמים ציינו כי לא עבדו עקב סיבות כגון בעיות משפחתיות ולקות למידה. קרוב ל-40% ציינו כי לא עבדו עקב מחסור במקומות עבודה או סידור לילדים. אחוז קטן (כ-3%) ציינו כי לא עבדו עקב העדר השכלה מתאימה או גיל גבוה. נתונים אלה חשובים מאחר והם משקפים את תפישת המשתקם את עצמו כעובד, תפישה בעלת חשיבות בהליך השיקום.

לוח 12: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי פרק הזמן שחלף (בימים קלנדריים) בין המפגש לשכת התעסוקה ועד לסיום האבחון (בשכירות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

אחוזים מצטברים	אחוזים	שכירות	טווח בימים קלנדריים מהפניית לשכת התעסוקה לסיום האבחון
24.2	24.2	15	11-3
48.5	24.2	15	18-12
75.8	27.4	17	32-19
100.0	24.2	15	33 ומעלה
	100.0	62	סך הכול

מלוח 12 עולה כי פרק הזמן שעבר בין הפניית לשכת התעסוקה לסיום האבחון במרכז עבור 24% מהמשתתפים שענו על השאלה היה עד שבוע וחצי. עבור כ-51% מהמשתתפים עבר בין שבוע וחצי לחודש בין לשכת התעסוקה לסיום האבחון. השכיח בקטגוריה זו עמד על 11 ימים

(כשבוע וחצי) והחציון על 19 ימים (כמעט שלושה שבועות) בין המפגש בלשכת התעסוקה לסיום האבחון במרכז.

לוח 13: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי פרק הזמן שחלף (בימים קלנדריים) בין סוף האבחון ועד תחילת תהליך השיקום (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

טווח הימים בין תום האבחון ותחילת השיקום	שכיחות	אחוזים	אחוזים מצטברים
21-2	13	24.7	24.7
38-22	14	26.6	51.3
52-39	13	24.7	76.0
53 ומעלה	13	24.7	100.0
סך הכול	53	100.0	

מלוח 13 עולה כי בין תום האבחון ועד תחילת תוכנית השיקום עצמה עבר פרק זמן שונה עבור כל משתקם בעכו. פרק זמן זה אפשר למשתקמים להתארגן אך חלקם גם שקלו במהלכו האם להצטרף לתוכנית או לא. מלוח 13 עולה כי פרק הזמן שעבר לכ-25% מהמשתקמים מתום האבחון לבין תחילת שלב א' של השיקום היה בין יומיים לשלושה שבועות. עבור רבע נוסף נמשך פרק זמן זה בין שלושה לחמישה שבועות (38 יום). לרבע מהמשתקמים נמשך פרק זה למעלה מ-53 ימים. החציון מציג 38 ימים (מעל חודש) בין סוף האבחון לתחילת הליך השיקום.

לוח 14: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי פרק הזמן שחלף (בימים קלנדריים) בין תחילת תהליך השיקום להשמה ראשונה (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

טווח בימים בין תחילת תהליך השיקום להשמה ראשונה	שכיחות	אחוזים	אחוזים מצטברים
49-26	4	28.6	28.6
107-50	3	21.4	50.0
155-108	4	28.6	78.6
156 ומעלה	3	21.4	100.0
סך הכול	14	100.0	

מלוח 14 עולה כי עבור כשליש מהמשתקמים לגביהם יש נתונים, עבר בין תחילת הליך השיקום להשמה ראשונה פרק זמן שבין ארבעה שבועות לחודש וחצי. למעשה זה פרק הזמן

בו היו בשיקום, אלא אם כן נזקקו להשמה חוזרת ומשך השיקום נתארך. למחצית מהמשתתפים היה פרק זמן זה, ובו תהליך השיקום, בין כשלושה חודשים לחמישה חודשים. החציון בקטגוריה זו היה בן 110 יום בין תחילת הליך השיקום להשמה ראשונה.

לוח 15: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי ההמלצות לשיקום: המלצה בתחילת השיקום ובמהלכו (בשכיחות ובאחוזים)

המלצות לשיקום		המלצה בתום האבחון		עדכון המלצה במהלך השיקום	
		שכיחות	אחוזים	שכיחות	אחוזים
שימושי מחשב	22	36.1	1	2.3	
השלמת השכלה	1	1.6	1	2.3	
מזכירות	2	3.3	7	15.9	
אולפן	6	9.8			
סדנת בישול	3	4.9			
ספרות	5	8.2			
סדנה יצרנית	9	14.8	1	2.3	
פדיקור	5	8.2	6	13.6	
גרפיקה ממוחשבת	1	1.6	6	13.6	
שיווק ומכירות			2	4.5	
המלצה להשמה ישירה	7	11.5	20	45.5	
סך הכול	61	100.0	44	100.0	

מלוח 15 עולה כי ההמלצה הראשונה לגבי למעלה מעשירית מהמשתקמים הייתה לנסות ולמצוא להם כבר בשלב מוקדם זה עבודה מתאימה, כלומר להפנותם להשמה בשל הכישורים והיכולת שנתגלו במהלך האבחון. לעשירית מהמשתקמים ההמלצה הראשונה הייתה להפנותם ללימודי יסוד (שפה) באולפן. לשליש מבין המשתקמים בעכו לגביהם יש מידע הומלץ לעבור הכשרה בתחום שימושי המחשב (כ-36%). רבים הופנו לסדנאות יצרניות ותחומי הכשרה נוספים (ראה לוח 17 בהמשך).

בהמשך תהליך השיקום, הומלץ למצוא ל-45.5% מהמשתקמים עבודה, והם הופנו להשמה. לגבי שאר המשתקמים הומלץ להעבירם למסלול אחר של השיקום ולהכשירם במזכירות, גרפיקה ממוחשבת או פדיקור.

הקשר בין ההמלצה בתחילת הליך השיקום והתאמת השיקום במהלכו – מופיע בלוח שיתואר בהמשך.

לוח 16: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי מספר שיחות מתועדות שהתקיימו עם העובדת הסוציאלית (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

מספר שיחות מתועדות שהתקיימו עם עובדת סוציאלית	שכיחות	אחוזים	אחוזים מצטברים
5-1	33	73.3	73.3
10-6	10	22.2	95.6
11 ויותר	2	4.4	100.0
סך הכול	45	100.0	

מלוח 16 עולה כי קרוב למחצית מהמשתתפים, לגביהם יש מידע, ישנה שיחה מתועדת אחת או שתיים עם העובדת הסוציאלית של מרכז השיקום. היו שקיימו מעל עשר (ועד 26) שיחות עמה סביב נושאי מוטיבציה, רצון (ביקוש) לעבוד בתחומים מסוימים, שאיפות וציפיות מהתוכנית, קשיים שהתעוררו, בעיות, קונפליקטים ועוד. כמו-כן נידונו בעיות קונקרטיות כגון הסעות למרכז. אלה היו הנושאים הראשוניים לשיחה. במהלך השיקום התקיימו שיחות גם סביב שאלות של שביעות רצון מהתוכנית, מצב המשתתף מבחינת התקדמותו וכן בעיות או קשיים של המשתתף במהלך הקורס, כולל תלונות שלו על המרכז. לקראת סיום השיקום היו רוב השיחות בנושא עתידו התעסוקתי של המשתתף ומצבו הקונקרטי עם תום התהליך.

לוח 17: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי תחומי ההכשרה שעברו בשלבי השיקום (בשכיחות ובאחוזים)

תחומי ההכשרה שעבר	תחילת הליך השיקום		התאמה במהלך השיקום	
	שכיחות	אחוזים	שכיחות	אחוזים
שימושי מחשב	21	37.5	1	3.4
אולפן	7	12.5		
סדנת בישול	2	3.6		
ספרות	7	12.5		
סדנה יצרנית	11	19.6		
השמה	4	7.1	14	48.3
פדיקור	2	3.6	4	13.8
גרפיקה ממוחשבת	2	3.6	4	13.8
מוזכרות			6	20.7
סך הכול	56	100.0	29	100.0

מלוח 17 עולה כי למעלה משליש (כ-38%) מהמשתקמים עברו בתחילת השיקום הכשרה לשימושי מחשב וכחמישית (20%) עברו סדנה יצרנית. שאר המשתקמים נשלחו והשתלבו במגוון תחומי שיקום והכשרה המתועדים בלוח זה. במהלך השיקום, בשל הנסיון להתאימו להם, נשלחו כמחצית המשתקמים להליך של השמה.

לוח 18: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי מספר שיחות מתועדות שהתקיימו עם עובדת ההשמה (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

מספר שיחות מתועדות שקיים עם עובדת השמה	שכיחות	אחוזים	אחוזים מצטברים
1	8	24.2	24.2
2	9	27.3	51.5
3	8	24.2	75.8
4	3	9.1	84.8
5	4	12.1	97.0
11	1	3.0	100.0
סך הכול	33	100.0	

מלוח 18 עולה כי מעל למחצית מהמשתתפים לגביהם יש מידע, עברו בין שיחה אחת לשת י שיחות עם עובד ההשמה. כמחצית המשתקמים עברו בין שלוש לחמש שיחות לקראת תהליך ההשמה. מדובר בשיחות מתועדות (רשומות) בלבד. ניתן לשער שחלק נוסף מהשיחות התקיימו אגב פגישה אקראית.

לוח 19: תוכנית תלמ"ה בעכו: המשתקמים לפי פרק הזמן שחלף (בימים קלנדריים) בין סיום האבחון להשמה ראשונה (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

טווח הזמן בימים בין סיום האבחון להשמה ראשונה	שכיחות	אחוזים	אחוזים מצטברים
73-36	3	24.9	24.9
134-74	2	16.6	41.5
198-35	4	33.2	74.7
199 ומעלה	3	24.9	100
סך הכול	12	100.0	

מלוח 19 עולה כי עבור כרבע (25%) מהמשתקמים נמשך הליך השיקום (מתום האבחון להשמה ראשונה) בין כחודש וחצי לבין חודשיים וחצי. עבור כמחצית מהמשתתפים עברו בין

ארבעה חודשים לשישה וחצי חודשים. השכיח והחציון בקטגוריה זו עמדו שניהם על 156 ימים (כחמישה חודשים) בין תום האבחון להשמה ראשונה.

ה"קריירה" והתהליכים שעברו המשתקמים – רעננה

בפרק זה נתאר את מהלך שיקומם של משתתפי תוכנית תלמ"ה ברעננה. בהליך האבחון נשאלו תחילה מדוע, לדעתם, אינם עובדים.

לוח 20: תוכנית תלמ"ה ברעננה: הסיבה לאי עבודה טרם השיקום, לדברי המשתקם (בשכיחות ובאחוזים)

אחוזים	שכיחות	הסיבה להעדר תעסוקה
5.6	3	לא מוצא
9.3	5	סידור לילדים
7.4	4	גיל
7.4	4	אין ניסיון
1.9	1	אין השכלה
7.4	4	אין מקצוע
7.4	4	בריאות
53.7	29	אחר
100.0	54	סך הכול

מלוח 20 עולה כי המשתקמים התקשו לענות על שאלה זו. מחציתם (53.7%) השיבו שאין להם עבודה בשל סיבות "אישיות" ו"אחרות", ביניהן עבר פלילי, קושי לתקשר עם אנשים, קשיים משפחתיים ובעיות חברתיות אחרות. הסיבה הנפוצה הבאה הייתה הקושי למצוא סידור לילדים.

לוח 21: תוכנית תלמ"ה ברעננה: המשתקמים לי פרק הזמן שחלף (בימים קלנדריים) בין המפגש בלשכת התעסוקה ועד לסיום האבחון (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

אחוזים מצטברים	אחוזים	שכיחות	טווח הימים מהפניית לשכת התעסוקה לסיום האבחון
26.6	26.6	16	13-7
50	23.3	14	14-22
73.3	23.3	14	41-23
100	26.6	16	42 ומעלה
	100.0	60	סך הכול

מלוח 21 עולה כי עבור כמחצית מהמשתתפים בתוכנית השיקום ברעננה, עבר בין שבוע לשלושה שבועות בין המפגש בלשכת התעסוקה לסיום האבחון במרכז. עבור כרבע מהם לקח בין 27 ל-41 ימים לסיים את האבחון מעת המפגש בלשכת התעסוקה ועבור כרבע נוסף נמשך התהליך כחודש וחצי (42 יום). חציון תקופה זו שבין המפגש בלשכת התעסוקה לבין סיום האבחון היה 24 ימים (כשלושה שבועות).

לוח 22: תוכנית תלמ"ה ברעננה: המשתקמים לפי פרק הזמן שחלף (בימים קלנדריים) בין תחילת תהליך השיקום להשמה ראשונה (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

אחוזים מצטברים	אחוזים	שכיחות	טווח בימים קלנדריים בין תחילת תהליך השיקום להשמה ראשונה
23.5	23.5	4	58-11
47	23.5	4	84-59
76.4	29.4	5	116-85
100	23.5	4	117 ומעלה
	100.0	17	סך הכול

לוח זה כולל נתונים מעטים יחסית. הוא כולל את כל אלו שעברו שלב אחד בשיקום, ואינו כולל את אלו שעברו שלב שני בו. מלוח 22 עולה כי עבור כרבע ממשותתפים אלה נמשך תהליך השיקום בין 11 יום ל-58 יום מתחילת הליך השיקום ועד להשמה הראשונה במקום העבודה, אך לרבים ארך הדבר יותר זמן. החציון היה 87 ימים בין תחילת הליך השיקום להשמה ראשונה. היו משותתפים אשר נכנסו לשיקום אך בפועל ביקשו השמה מיידית, ואף התאימו להשמה כזו.

לוח 23: תוכנית תלמ"ה ברעננה: המשתקמים לפי המלצות לשיקום: המלצה בתחילת השיקום ובמהלכו (בשכיחות ובאחוזים)

המלצות לשיקום		המלצה בתום האבחון		עדכון המלצה במהלך השיקום
שכיחות	אחוזים	שכיחות	אחוזים	אחוזים
שימושי מחשב ומזכירות	6	10.2	5	23.8
השלמת השכלה	8	13.6	-	0.0
השמה שיקומית	18	30.5	4	19.0
עיבוד שבבי	2	3.4	1	4.8
אולפן (מכינה לעולים)	7	11.9	-	0.0
קורס עובדי השמה	1	1.7	1	4.8
עריכת וידאו	2	3.4	-	0.0
אחזקת מבנים	1	1.7	1	4.8
גרפיקה ממוחשבת	3	5.1	2	9.5
תלת מימד	-	0.0	1	4.8
חשמל מעשי	-	0.0	1	4.8
השמה ישירה	6	10.2	3	14.3
אופטיקה	1	1.7	1	4.8
תחזוקת p.c.	2	3.4	1	4.8
הנהלת חשבונות	2	3.4	-	0.0
סך הכול	59	100.0	21	100.0

מלוח 23 עולה כי מתוך 59 המלצות אשר ניתנו ברעננה לאחר האבחון הראשון (59 המלצות ל-50 משתקמים היות שחלק מן המשתקמים קיבלו המלצה המשלבת יותר מתוכנית אחת), כמעט כ-30% היו לקבוצה שיקומית, כ-13% קיבלו המלצה להשלמת השכלה וכ-12% לאולפן. המלצה להשמה מיידית בתעסוקה ניתנה ל-10% מהמשתתפים וכן לקורס שימושי מחשב ומזכירות. ליתר ההכשרות היו אחוזים דומים (בין 2% ל-5%). עדכון המלצה במהלך האבחון הצביע על ירידה בהמלצות להשלמת השכלה, קבוצה שיקומית ואולפן, ועליה משמעותית בהמלצות להשמה ישירה, שימושי מחשב ומזכירות ולגרפיקה ממוחשבת. ההשמה המעודכנת הייתה רגישה יותר מקודמתה כי התבססה גם על הכרת המשתקם ויכלתו.

לוח 28 מתאר את מסלול השיקום שנבחר בפועל.

לוח 24: תוכנית תלמ"ה ברעננה: המשתתפים לפי מספר השיחות המתועדות שהתקיימו עם העובדת הסוציאלית (בשיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

שיחות מתועדות שהתקיימו עם עובדת סוציאלית	שכיחות	אחוזים	אחוזים מצטברים
5-1	34	65.4	65.4
10-6	16	30.8	96.2
10 ומעלה	2	3.8	100.0
סך הכול	52	100.0	

מלוח 24 עולה כי כשני שלישי מהמשתתפים ברעננה עברו שיחה אחת עד חמש עם עובד סוציאלי וכשליש מהמשתתפים עברו בין שש לעשר שיחות עם עובד סוציאלי. נושאי השיחות היו מגוונים.

מהרישומים עולה שהשיחה הראשונה סבבה לרוב סביב נושאים הקשורים הן לקשיים אשר מנעו מן המשתתף לעבוד בעבר והן לחששות, קשיים ומוטיבציה הקשורים לתוכנית השיקום. נושאי השיחה השנייה והשלישית התרכזו פחות בבעיות העבר ויותר בקשיים רגשיים וקונקרטיים סביב התוכנית השיקומית. כמו-כן, נידונו בשיחות אלה המחשבות לגבי המשך התוכנית. בנושאי השיחה השנייה בלטו בנוסף לכל אלו גם נושאים הקשורים לשייכות בקבוצה ובקשיים הכרוכים בכך. בשיחה הרביעית, חמישית ושישית בלטו נושאים הקשורים לחרדות סביב יציאה לעבודה לאחר תום הקורס, להתקדמות או רגרסיה מאז תחילת התוכנית וכן נושאים כלליים יותר הקשורים ליכולת להיפתח ולשתף. בשיחה השישית עלו גם התקוממויות של המשתתפים על דברים הנעשים במרכז. השיחה השביעית הוקדשה לרוב לסיכום ההשמות והתוכנית.

לוח 25: תוכנית תלמ"ה ברעננה: המשתקמים לפי מגוון תחומי הכשרה שעברו בשלבי השיקום (בשכיחות ובאחוזים)

תחומי ההכשרה שעבר		תחילת הליך השיקום		התאמה במהלך השיקום	
	שכיחות	אחוזים	שכיחות	אחוזים	
שימושי מחשב	3	5.5	3	16.7	
השלמת השכלה	10	18.2	2	11.1	
מזכירות	5	9.1	2	11.1	
קבוצה שיקומית	27	49.1			
עיבוד שבבי	2	3.6			
אולפן	1	1.8			
השמה	2	3.6	8	44.4	
עריכת וידאו	3	5.5	1	5.6	
אחזקת מבנים	2	3.6	1	5.6	
גרפיקה ממוחשבת			1	5.6	
סך הכול	55	100.0	18	100.0	

מלוח 25 עולה כי כ-50% מקרב המשתתפים לגביהם יש נתונים החלו בקבוצה שיקומית. כשליש מבין המשתתפים עברו תוכנית של השלמת השכלה שהיא כאמור אחת התוכניות המייחדות את תוכנית תלמ"ה מתוכניות אחרות להשבה לעבודה.

לוח 26: תוכנית תלמ"ה ברעננה: המשתקמים לפי מספר שיחות המתועדות שהתקיימו עם עובדת ההשמה (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

מספר שיחות מתועדות שקיים עם עובדת השמה	שכיחות	אחוזים	אחוזים מצטברים
1	5	19.2	19.2
2	7	26.9	46.2
3	5	19.2	65.4
4	4	15.4	80.8
5	3	11.5	92.3
10	2	7.7	100.0
סך הכול	26	100.0	

מלוח 26 עולה כי כ-46% מהמשתתפים עברו שיחת השמה אחת או שניים, כ-46% מהמשתתפים עברו בין שלוש לחמש שיחות השמה, וכשמונה אחוז מהמשתתפים עברו עשר שיחות בפרק השמה.

לוח 27: תוכנית תלמ"ה ברעננה: המשתתפים לפי פרק הזמן שחלף (בימים קלנדריים) בין סיום האבחון להשמה ראשונה (בשכיחות, באחוזים ובאחוזים מצטברים)

אחוזים מצטברים	אחוזים	שכיחות	טווח הזמן בימים קלנדריים בין סיום האבחון להשמה ראשונה
23.6	23.6	4	114-80
53.0	29.4	5	185-15
76.6	23.6	4	301-186
100.0	23.6	4	302 ומעלה
	100.0	17	סך הכול

מלוח 27 עולה כי כרבע (24%) מהמשתתפים לגביהם יש נתונים עברו בין כשלושה לכארבעה חודשים מיום תחילת ההליך השיקומי (סוף האבחון) ועד השמתם הראשונה במקום עבודה. עבור כרבע מהמשתתפים עברו בין ששה לעשרה חודשים בין סוף האבחון להשמה ראשונה. החציון היה של 185 ימים (כחצי שנה) בין תחילת השיקום (לאחר האבחון) להשמה ראשונה.

המלצות אבחון ומסלולי שיקום

בשני מרכזי השיקום החל הליך השיקום באבחון כישוריו, יכולתו והתאמתו המקצועיים של כל משתקם. חלק מהמשתתפים עברו אבחון אחד בלבד, ולאחריו החל תהליך ההכשרה. עבור חלק מהמשתתפים הסתבר שבהליך האבחון הראשון לא עמדו על תכונותיהם. לכן, במהלך השיקום התבצעה התאמה שעל פיה (ולפי ההכרות המקיפה עם המשתקם) נשלחו להכשרה אחרת, שונה, המתאימה יותר לכישוריהם. התברר כי חלק מהמשתתפים אובחנו כבעלי כישורים דלים יחסית ובמהלך השיקום התבררה יכולתם המשופרת ונשלחו להכשרה אחרת, גבוהה מקודמתה. אחרים נשלחו לאור ההתאמה להכשרה שונה, נמוכה מקודמתה. אין בלוחות הבאים להעריך את המשתתפים אלא לעמוד על התופעה בלבד.

לוח 28: תוכנית תלמי"ה בעכו וברעננה: ליווח צולב בין המפלגה הראשונה להתאמה שערכה לגבינו (שכיחות)

התאמת הליוך השיקום במהלכו													
סך הכל	שייוק ומכירות	חשמל	גרפיקה ממוחשבת	פדיון	עריכת וידאו	השמה	סדנה יצרנית	קבוצה שיקומית	מוכרות	השלמת השכלה	שימושי מחשב		
21	2		5			9		1	3	1			
7			2		1			1	1		2		מחשב השלמת השכלה
1						1							מוכרות
7			2			3		1	1				קבוצה שיקומית
2										2			עיבוד שבבי
7			1	2					3		1		אולפן
2				1		1							סדנת ביטול
2				1		1							ספרות
8				1		6	1						סדנה יצרנית
1		1											אחזקת מבנים
3						3							פדיון
1						1							גרפיקה ממוחשבת
1								1					קורס עובד חשמל
63	2	1	10	5	1	25	1	4	8	3	3		סך הכול

המלצה ראשונה לשיקום

לוח 28 מציג את ההבדל הקיים בין ההמלצה המקורית שניתנה למשתקם, עם כניסתו לתוכנית לבין התאמת השיקום במהלכו, ומתייחסת לסוג העיסוק אליו נשלח כחלק משיקומו. לאחר זמן ולאחר הכרת המשתקם, יכולותיו וביצועיו, עבר המשתקם בחינת התאמה ונשלח לקורסים אחרים, בחלקם דורשים כישורים רבים יותר וחלקם פחות, לצורך השיקום. מנתוני לוח זה אנו רואים כי אחוז קטן בלבד מבין המשתקמים נשלחו לצורך התאמת תוכנית אשר דורשת יכולות נמוכות יותר מאשר התוכנית עליה הומלץ בתחילת השיקום. לעומת זאת, משתקמים רבים יותר עברו במהלך השיקום התאמה לתוכנית אשר דורשת יכולות וכישורים גבוהים יותר.

לוח 29: תוכנית תלמ"ה בעכו וברעננה: המלצות בתחילת הליך השיקום של כל משתקם לשלב ההתאמה במהלכו של השיקום (בשכיחות)

התאמת הליך השיקום במהלכו									
שימושי מחשב	שימושי השכלה	מזכירות	השמה	עריכת וידאו	פדיקור	גרפיקה ממוחשבת	סך הכל	ההמלצה בתחילת הליך השיקום	
		6	7			4	17		
2		1		1			4		
			4				4		
	1		3				4		
	1						1		
1		1	3		1	1	7		
					1		1		
			1		1		2		
			2		1		3		
1							1		
			1				1		
			1				1		
4	2	8	22	1	4	5	46		

לוח 29 אינו מתייחס לאבחון ולהמלצות, אלא לקורסים אליהם נשלחו בפועל 46 משתקמים בשני מרכזי השיקום. מן הממצאים עולה כי רוב המשתקמים עברו, לאחר ההכרות עמם וההתאמה שנעשתה, לתוכנית מתקדמת יותר הדורשת יכולות גבוהות יותר מאשר זו שעברו בתחילת הליך השיקום. לדוגמא עברו מקורס שימושי מחשב (תחילה) לגרפיקה ממוחשבת (לאחר התאמה). עם זאת, קיימים מעט משתקמים יחסית אשר בהמשך השיקום זומנו לתוכנית אשר מותאמת לאנשים עם מיומנויות נמוכות יותר מאשר התוכנית אותה עברו

בתחילת השיקום (לדוגמא מקורס עיבוד שבבי עברו להשלמת השכלה). בולטת קבוצת המשתקמים אשר לאחר ההכרות עמם נשלחו לקורס אשר יכשיר אותם להיות עובדי השמה בעצמם.

לוח 30: תוכנית תלמי"ה בעפ"ו וברעננה :: המלצות בתחילת הליך השיקום של כל משתתקים לשלב הראשון של תהליך השיקום בפועל שכליחות)

תחילת הליך השיקום															
סד הכל	גריפיקה ממוחשבת	פדיקור	אחזקת מבנים	עריכת וידאו	השמה	סדנתה יצרנית	ספרות	סדנת בישול	אולפן	עיבוד שבבי	קבוצה שיקומית	מוכריות	השלמת השכלה	שימושי מחשב	
23					1	1			1			1	10	19	שימושי מחשב
10												3		2	השלמת השכלה מוכריות
5											23				קבוצה שיקומית
24			1												קבוצה שיקומית
2										2					עיבוד שבבי
7									7						אולפן
3						1		1						1	סדנת בישול
5								5							ספרות
8						8									סדנת יצרנית
7					4	1					1	1			השמה
3				3											עריכת וידאו
1			1												אחזקת מבנים
5		2					2	1							פדיקור
1	1														גריפיקה ממוחשבת
1											1				קורס עובד מחשב
10	1	2	2	3	5	11	7	2	8	2	25	5	10	22	סד הכול

המלצה בתחילת הליך השיקום

מלוח 30 עולה כי מתוך כלל המשתקמים, ל-89 מהם (כ-85% מהמשתקמים לגביהם יש נתונים) השלב הראשון של השיקום תאם להמלצה לגביהם, ואילו רק 16 משתקמים (כ-15%) עברו בשלב א' של השיקום תוכנית שונה מזו שאובחנו כמתאימים לה. האלכסון משקף אותם משתקמים אשר עברו את ההכשרה על פי ההמלצות שנקבעו להם באבחון. לעיתים, ההמלצה הייתה חד משמעית אך המשתקם ביקש להשתלב בתוכנית שונה, ובקשתו נענתה.

לוח 31: תוכנית תלמ"ה בעכו וברעננה: ליווח צולב בין ההמלצה במהלך השיקום להכשרה אליה נשלח לשיקום בפועל (בשכיחות)

ההכשרה אליה נשלח לאחר ההתאמה								
סך הכול	גרפיקה ממוחשבת	פדיקור	עריכת וידאו	השמה	מזכירות	השלמת השכלה	שימושי מחשב	
3				1	1		1	שימושי מחשב
2				1		1		השלמת השכלה
5				2	3			מזכירות
1				1				סדנה יצרנית
11		2		7	1	1		השמה
1			1					עריכת וידאו
5		2		3				פדיקור
6	5			1				גרפיקה ממוחשבת
1				1				חשמל
1							1	שיווק ומכירות
36	5	4	1	17	5	2	2	סך הכול

התאמת הליך השיקום במהלכו

36 משתקמים משני מרכזי השיקום עברו התאמה בשיקום, כלומר נשלחו למגמה שונה מהתחום המקורי בו התנסו. מלוח 31 עולה כי למרבית המשתקמים (58%) שעברו אבחון הייתה התאמה בין התוכנית שהומלצה להם במהלך השיקום לזו אשר עברו בפועל ואילו 42% מהמשתקמים עברו, בשל סיבות שונות, לתוכנית הכשרה השונה מזו שהומלצה עבורם. מממצאים אלה עולה כי לא בהכרח יושמה ההמלצה ה"מקצועית", וזאת לרוב בשל העדפת המשתקם, והסברה שאכן יוכל להשתלב בעיסוק אחר מזה שהומלץ לו.

סיכום: שלבים ב"קריירה" של המשתקם

הליך השיקום הינו רב שלבי והוא מחייב תקשורת, שיתוף פעולה ותיאום בין גורמים רבים על מנת להביא להצלחתו. הגורמים המעורבים כללו את לשכת התעסוקה, מרכז השיקום, הביטוח הלאומי, משפחת המשתקם וסביבתו ולבסוף את המשתקם עצמו אשר ללא

מוטיבציה ורצון להצליח מציוד, לא ניתן היה כלל להגיע לתוצאה. במבט רחב יותר ניתן גם לראות את שוק העבודה ביישובים השונים כשותף עקיף אך חשוב בתהליך זה. לכל אחד משותפים אלה הייתה תרומה להצלחת התהליך.

מתיאור תהליך השיקום עולים כעשרה צמתים קריטיים בהליך ה"קריירה" שעברו כל אלו שנועדו להשתלב בתוכנית תלמי"ה. חשוב להדגיש את חשיבותו היחסית של כל אחד מצמתים אלה אשר קבעו, למעשה, את ה"קריירה" של המשתקם ואת המשך התהליך, או את יציאתו מתהליך השיקום. ראוי להיות רגישים לכל אחד מצמתים אלה בשל חשיבותם הקריטית להצלחת התהליך. מדובר לא רק בתוכנית שיקום זו, אלא בכל תוכנית שיקום עתידית המעבירה מועמדים (ומשתקמים) במסלול מורכב ומשולב. השלבים שאפיינו את ה"קריירה" האישית בהליך השיקומי הם:

1. הפנייה על ידי לשכת התעסוקה.
2. התייצבות במרכז השיקום לצורך הכרות קבוצתית.
3. התייצבות לאבחון אישי, מקצועי.
4. השתתפות באבחון מקצועי.
5. הסכמה על תוצאות האבחון המקצועי ותוכנית השיקום.
6. השתלבות בהכשרה ושיקום.
7. הערכת הישגים והערכה האם קיים צורך בהתאמת ההכשרה.
8. התאמת ההכשרה: התנסות בתחום אחר בשיקום (במקרה ונחוץ).
9. החלטה על מועד ההשמה.
10. תהליך ההשמה.

ואכן, כל משתקם החל "קריירה" ובה לפחות שמונה מעשרה שלבים אלה. חלק מהמשתקמים לא עבר "התאמה" בשיקום (שלבים 7-8 הני"ל). אף ששלבים אלה היו זהים למשתתפי שתי התוכניות, הביטוי המעשי לגבי כל משתקם היה שונה, כמו-כן פרק הזמן בו שהה המשתקם בכל שלב בתוכנית היה שונה. היו משתקמים שהתעכבו בשלבים שונים והיו שפסחו על שלבים או שילבו ביניהם, והכול על פי ה"קריירה" האישית שלהם במהלך התוכנית בה השתתפו.

הצומת הראשון – ההפניה על ידי לשכת התעסוקה

הצומת הראשון בתהליך השיקום הוא בלשכת התעסוקה. לשכת התעסוקה אמורה הייתה להפנות מועמדים מתאימים לתוכנית השיקום מתוך מאגר הרשומים כ"דורשי עבודה"

המזכה אותם בגמלה להבטחת הכנסה קבועה לקיום מהמוסד לביטוח לאומי. הכוונה הייתה לבחור מועמדים אשר עומדים בקריטריונים שקבעה ועדת ההיגוי של התוכנית, אשר לכאורה הבטיחו התאמתם של המועמדים לתהליך השיקום.

לשכת התעסוקה קבלה קריטריונים לאורם אמורה הייתה להפנות מועמדים מתאימים לתהליך השיקום. כמובן שלצוות לשכת התעסוקה ניתנו גם שוליים של שיקול דעת וזאת בשל ההנחה בדבר היכרותם עם המועמדים, אך גם שיקול דעת זה אמור היה להסתייע בקריטריונים. לשירות התעסוקה יש מידע על עברו התעסוקתי של כל מועמד, יכולת ההשתלבות שלו בעבודה, מקום מגוריו, הרכב משפחתי, בעיות בריאות ועוד. נשאלת השאלה האם נעשה שימוש במידע זה לצורך בחירת המועמדים המתאימים ביותר לתוכנית.

מנתוני הסקר עולה ששירות התעסוקה הפנה לתוכנית השיקום מועמדים שלא תמיד עמדו בקריטריונים שנקבעו מראש. חלק מהמועמדים שהופנו על ידי שירות התעסוקה, אשר לא עמדו בקריטריונים אלה, הוגדרו כלא מתאימים לתוכנית, בשלב מתקדם יחסית. זאת מאחר ולא עמדו בקריטריונים הראשוניים אשר נקבעו על ידי ועדת ההיגוי.

זאת ועוד, לשירות התעסוקה יש לכאורה קשר עם תוכנית "הבטחת הכנסה" במוסד לביטוח לאומי, תוכנית שמסד הנתונים שלה עשיר יחסית במידע לגבי מקבל הגמלה – עברו התעסוקתי, מגבלותיו, הוותק בקבלת סיוע ועוד. מידע זה נובע מהרישומים שממלא התובע גמלה זו ומהמסמכים שעליו לצרף לתביעתו. שילוב מידע זה, שמקורו במוסד לביטוח הלאומי, עם רישומי שירות התעסוקה היו יוצרים אולי תשתית נתונים מדויקת ומועילה לצורך הפניית מועמדים מתאימים לתוכנית השיקום בה אנו דנים.

צוות מרכזי השיקום התייצבו בלשכת התעסוקה ויצרו שם, לעיתים בתנאים סביבתיים לא קלים, מספר מפגשים להכרת המועמדים שלכאורה היו מתאימים לשיקום. כל אחד ממפגשים אלה כלל מספר שונה של מועמדים, התקיים בנסיבות אחרות ובלשכות תעסוקה שונות. מרכז השיקום בעכו, למשל, הרחיב את מעגל המועמדים וכלל מפגשים בלשכות התעסוקה בקריות ליד חיפה ועוד, בנסותו לאתר את המועמדים המתאימים ביותר לשיקום במסגרתו.

השיחה הראשונה התקיימה לפיכך עם המופנים מטעם שירות התעסוקה. על פי הנתונים שבידינו, מרכז השיקום בעכו קיים בשירות התעסוקה ראיונות עם 316 איש שהופנו אליו כ"מתאימים" על ידי השירות. צוות מרכז השיקום בחר מתוכם 112 כמתאימים לכאורה

והזמינם להכרות במרכז השיקום. מרכז השיקום ברעננה קיים בלשכת התעסוקה ראיונות עם 209 איש שהופנו אליו כ"מתאימים" על ידי שירות התעסוקה, ומתוכם בחר 84 כמתאימים לכאורה.

עובדי מרכז השיקום מסרו למועמדים "המתאימים" מידע מוקדם על התוכנית, מטרתה, שיטת ההכשרה, משכה ועוד. בתום מסירת הסברים אלה הוזמנו המועמדים לבוא בתאריך מסוים, למרכז השיקום על מנת להכירו מקרוב.

הצומת השני – התייצבות במרכז השיקום לצורך הכרות קבוצתית

לא כל המשתתפים במפגש בלשכת התעסוקה הגיעו למרכז השיקום אף שהוזמנו לעשות כן. נראה כי מסיבות שונות לא הגיעו לתוכנית השיקום חלק מהמופנים. ספק גם אם נעשה מאמץ מכוון ואינטנסיבי על ידי שירות התעסוקה או מרכז השיקום לעודד מועמדים אלה, שהוגדרו כמתאימים, לבקר במרכז השיקום ולהשתתף בהכרות.

מועמדים שאכן הגיעו למרכז השיקום להכרות ואבחון זכו על פי רוב לקבלת פנים לבבית וחמה, כולל כיבוד, סיור, הסברים ושיחה אישית שנועדה להכיר את המועמד מקרוב. חרף החשיבות בהשתתפותם, לא תמיד הוזמנו בני משפחה להצטרף לביקור זה, בעוד מרכזי שיקום מחוץ לארץ מקפידים על כך. צוות מרכז השיקום בעכו דיווח כי מתוך 112 האנשים שהוזמנו למפגש ההכרות הגיעו 84 איש אשר עברו גם אוריינטציה לתוכנית. לאחר האוריינטציה הוזמנו המועמדים לבוא במועד אחר לאבחון אישי, מקצועי.

הצומת השלישי – התייצבות לאבחון אישי, מקצועי

המועמדים הוזמנו להשתתף בהליך אבחון תעסוקתי שנעשה בידי צוות מיומן. לאבחון זה מטרה כפולה. מחד, הוא אבחן את הפוטנציאל השיקומי של המועמד. מאידך, הוא פתח בפניו והציג אופק תעסוקתי חדש מתוך התוכניות שהציע מרכז השיקום. המדובר באופקים והזדמנויות לתעסוקה עתידית שספק אם היו עומדים בפניהם ללא תוכנית זו.

צוות מרכז השיקום בעכו דיווח כי מתוך 84 האנשים שהגיעו לאוריינטציה לתוכנית, עברו 70 איש אבחון תעסוקתי. ל-14 איש היה אבחון קודם או שסירבו להמשיך את תהליך. צוות מרכז השיקום ברעננה דיווח כי מתוך 84 האנשים שהוזמנו למפגש האבחון הגיעו כולם.

לכאורה, הנושרים מהתוכנית לאחר ש"הוזמנו" לתוכנית ולאבחון במרכז השיקום אמורים היו להיפגע בשל כך. זאת מאחר והוגדרו מראש סנקציות כנגד אלו שלא משתפים פעולה או מסרבים לשיקום. אך לחוקרים לא ידוע על שום מקרה בו נמסר שם ללשכת התעסוקה ושהופעלו סנקציות אלה.

הצומת הרביעי – השתתפות באבחון המקצועי

תהליך האבחון הוא כפול. המועמד "מאבחן" את התוכנית, ובוחן את רצונו להשתלב בה, ותוכנית השיקום בוחנת את התאמת המועמד ויכולתו להשתלב במסלולים הקיימים במסגרתה. ראוי לבחון אבחון זה כראשיתו של קשר "חוזי" אשר ילווה את הליך השיקום מעתה ואילך. מהלך האבחון אינו קל והוא כרוך בחשיפה, התנסות, בחינה בעל פה ובכתב והתנסויות נוספות אשר לא כל המועמדים חשו נוחות במהלכן. בין השאר נשאלו המועמדים על העבר התעסוקתי שלהם, היכן עבדו, מדוע הסתיימה שם עבודתם, מדוע אין להם עבודה עתה ועוד. מדובר בשאלות לא קלות. אתגר זה התפרש בצומת הבא.

הצומת החמישי – הסכמה על תוצאות האבחון המקצועי ותוכנית השיקום

מהנתונים עולה כי מתוך סך כל המועמדים אשר עברו אבחון, לא כולם נכנסו לתוכניות השיקום. ברעננה נראה כי מתוך 84 מאובחנים כ-50 מועמדים אכן השתלבו בתוכנית השיקום (כ-60%). במרכז השיקום בעכו אובחנו 70 מועמדים ועברו "אוריינטציה" כאשר 65 מתוכם השתלבו בתוכניות השיקום שם. ניתן להניח כי תוכניות השיקום בחרו את המועמדים המתאימים ביותר, וזאת במסגרת המכסה שנועדה למשוקמי תוכנית תלמ"ה. מאידך, נשירה טבעית (וצפויה) של מועמדים מתאימים שהחלו את תוכנית השיקום חייבה את צוות מרכז השיקום לשוב ולהתייצב בלשכות התעסוקה (הצומת הראשונה) ליצירת קשר עם מועמדים חדשים. למרכזי השיקום היה עניין למלא את הפוטנציאל השיקומי שהתחייבו לו, ולדבר הייתה גם משמעות כספית, תקציבית.

עבור מחצית המשתקמים במרכז השיקום בעכו נמשך פרק הזמן בין הפניית לשכת התעסוקה לסיום האבחון במרכז 19 ימים (כמעט שלושה שבועות). ברעננה נמשך פרק זמן זה שבין המפגש בלשכת התעסוקה לבין סיום האבחון 24 ימים (מעל שלושה שבועות). יש לזכור שעבור המחצית השנייה של המשתקמים מדובר היה בפרק זמן ארוך יותר.

הצומת השישי – השתלבות במהלך ההכשרה, שיקום

לאחר תום הליך האבחון אמור היה המועמד שהתקבל לתוכנית השיקום, להתייזב במסגרת הכשרה אליה הופנה. מבחינת המשתקם, היה זה צעד חדש ולעיתים קרובות צעד קשה שחייב שינוי בשגרת חייו עד כה, כולל חובות התייזבות ב"עבודה", דיוק בהופעה, ציות להוראות והנחיות וכדומה, שלא כל המשתקמים הורגלו בהם. היו מועמדים שסברו שתוכנית השיקום לא מתאימה ועזבו אותה בשלב מוקדם זה.

ואכן, צומת זה הינו רגיש במיוחד. מטרת תוכנית תלמי"ה הייתה לענות במידת האפשר לרצון המשתקם ולא לכפות עליו תוכנית הכשרה שאינו מעוניין בה או הנראית לו כלא מתאימה. על כן, הצגת תוצאות האבחון בפני המשתקם וההמלצה ביחס להמשך השיקום הן אבני דרך קריטיות להמשך תוכנית הטיפול. מעבר להלימה בין רצון המשתקם לתוצאות האבחון, ישנה חשיבות רבה להלימה בין יכולותיו של המשתקם לבין תוכנית השיקום המיועדת לו. תוצאות האבחון חייבות להתאים הן ליכולותיו וכוחותיו של המשתקם והן לרצונותיו. שיתוף המשתקם בתהליך ההחלטה על תוצאות האבחון וכן שותפות עם המשתקם לאורך כל האבחון עשויים היו לתרום לתוצאות חיוביות בשלב זה.

ראוי לציין שכבר בשלב זה היו משתקמים שתהליך השיקום המקצועי שלהם "הוקפא", והם נשלחו למסגרות שונות לצורך רכישת כישורי יסוד. הכוונה לא רק בתחום רכישת השכלה, אלא גם ובעיקר, לימוד שפה ורכישת כישורים אחרים בסיוע של מסגרות אקסטרניות לתוכנית השיקום. מסגרות אלה היו בעיקר קורסים שיזם ופיתח משרד התמ"ת במסגרות ההכשרה שלו. בתום השלב ה"אקסטרני" שב המשתקם לתוכנית תלמי"ה ושולב בה. הלימודים "בחופ" האריכו את משך השהות של המשתקם בתוכנית תלמי"ה, אך תרמו להשתלבותו במסגרתה.

לאחר קבלת תוצאות האבחון התחיל המשתקם בהליך השיקום על פי ההחלטה המשותפת שנתקבלה בצומת הקודם. מידת שיתוף הפעולה של המשתקם תלויה בגורמים רבים אשר יש להיות רגישים וערים להם. שלב זה הינו שלב בו הדרישות מהמשתקם הינן גבוהות ביותר והן כוללות שיתוף פעולה, רמה ביצועית ותפקודית נאותה, התמדה, מוטיבציה רבה וכישורים נוספים. נראה אם כן ששלב זה מחייב ליווי מקצועי צמוד. מאחר ותחילת השיקום נמשכה פרק זמן של שבועות, סביר שבמהלכם יהיו עליות ומורדות לא רק במוטיבציה, אלא גם בביצועיו של המשתקם, ביחסו לצוות ויחס הצוות אליו. מעבר להשתלבותו בתוכנית, בשלב זה גם עלו בעיות שונות של התארגנות המשתקם, הוצאות נסיעה, חובתו לדאוג לבני משפחה

(הורים, ילדים, אחאים), שאלות של ראיית עצמו כעובד ומפרנס, התאמת התוכנית לה שובץ ועוד. כל אלה הציגו אתגר של ממש למשתקם.

כאמור, אף שנקבעו מראש סנקציות לעוזבים את תוכנית השיקום ולו בתחילתה, לא נמצאו עדויות לשימוש והפעלת סנקציות אלה. עיקר הסנקציות אמורות היו להיות בהפסקת תשלומי הגמלה להבטחת הכנסה מהמוסד לביטוח לאומי ואפשרות לתבוע מחדש גמלה זו רק לאחר פרק זמן (שלשה חודשים) לאחר הפסקתה.

הצומת השביעי: הערכת הישגים והערכה אם קיים צורך בהתאמה

במהלך תוכנית השיקום נעשתה הערכה מתמשכת לגבי תפקודו של המשתקם במהלך התוכנית. נבדקה התאמה של התוכנית לכישורי ורצונות המשתקם כמו גם רמת התפקוד וההתמדה שלו באופן כללי. שלב זה משמעותי לקביעת המשך מהלך התוכנית השיקומית. בחלק מתוכניות השיקום עלו כבר בשלב זה יוזמות לגבי השמה בעבודה. בחלק אחר מתוכניות השיקום, בעיקר אם ההתנסות בשיקום לא צלחה, הוצע למשתקם לעבור לתחום שונה בהליך השיקום, שיפתח בפניו עיסוק, מדריך וחברים חדשים להליך. חשוב לציין שלמשתקם תפקיד ומעמד בקבלת החלטות בעניינו, והוא שותף מרכזי בהליך זה. כל החלטה בעניינו של משתקם אמורה להיות בהסכמתו, ולא אחת אף עולה ביוזמתו.

הצומת השמיני: השתלבות בהתנסות שונה, מותאמת בשיקום (אם נחוץ)

שלב זה התקיים בעיקר אם לאור הערכת ההליך הראשוני עולה צורך בשינוי תוכנית השיקום של המשתקם או צורך אחר שמענה עליו עשוי להבטיח תוצאות טובות יותר של השיקום. גם שלב זה, כמו שלבים נוספים לעיל דורשים רמה גבוהה של שיתוף ושותפות עם המשתקם וכן ליווי על מנת להגיע לתוצאות הטובות ביותר. אף שצבר ניסיון בהליך השיקום, ולכאורה יודע מה צפוי לו, לא תמיד מתבצעת ההתאמה בנקל. הכניסה לשלב זה עשויה להיות דומה לתחילת התהליך, קשה או קלה ממנה. לאור ההתאמה אמור המשתקם להתנסות בתחום אחר שהוא מאתגר פחות או יותר, יחסית לאתגרי ההליך שעבר. מהממצאים עולה שלא תמיד יושמה ההמלצה האבחונית גם בשלב זה בשל העדפת המשתקם, סיבות ארגוניות או אחרות.

הצומת התשיעי: החלטה על מועד ההשמה

עם הניסיון שצבר בתוכניות השיקום השונות, הגיע המשתקם לתחילתו של שלב ההשמה. היציאה להשמה אינה פשוטה ומלווה לא אחת בשאלות של התמודדות עם העולם האמיתי שמחוץ למרכז השיקום. לעיתים מלווה אף בפחד וחרדות רבות מפני הלא נודע, החשש

מכישלון ומפני היציאה מ"החממה" – המסגרת המבינה והמוגנת שסיפק צוות מרכז השיקום. זהו שלב אשר דורש הכנה מספקת למשתקם. הן הכנה מקצועית אשר תביא לרמה מקצועית גבוהה של המשתקם והן הכנה רגשית ועזרה בהתמודדות עם מגוון הרגשות העולים. מועד ההשמה אמור להיות מותאם ליכולות וצרכי המשתקם והמערכת כאחד. מאידך, צומת זה משמש גם בוחן מציאות בהתייחס לאפשרויות התעסוקה (והפרנסה) בתחום אותו למד ולו הוכשר המשתקם, ואינו מנותק מתחום זה.

חשוב לציין שבשלב זה משתלבת על פי רוב משפחתו של המשתקם בשנית. למשפחה חשיבות רבה, לעיתים מרכזית בקביעת מועד היציאה להשמה, בליווי המשתקם ועידודו שהרי בשלב זה ניצבת המשפחה מול אתגר מחודש בשל הצורך בעידוד ובסיוע לו נזקק המשתקם בהתפתח האתגר התעסוקתי ה"אמיתי" שלפניו.

הצומת העשירי – תהליך ההשמה

בשלב זה יוצא המשתקם מה"קן" של מרכז השיקום אל תוך מעגל העבודה בשוק החופשי. קיים צורך רב בליווי ותמיכה מצד צוות מרכז השיקום, ובעיקר צוות ההשמה. אם עד כה, התנהלות תהליך השיקום הייתה נתונה במידה רבה להשפעתם של המשתקם ומרכז השיקום, הרי שכאן יכולת השליטה של השניים מוגבלת והמשתקם נתון במידה רבה להשפעות השוק החופשי. שלב ההשמה אינו מסתיים לאחר מציאת מקום עבודה ראשון למשתקם. על הליווי להמשיך אף למקומות עבודה נוספים במקרה של אי התאמה, עד שהמשתקם מרגיש כי אין לו צורך בליווי צמוד וכי הוא מסוגל להתמודד בשוק העבודה לבדו. גם לאחר סיום הקשר ההדוק, יוכל המשתקם על פי רצונו וצרכיו להסתייע בצוות מרכז השיקום.

מרכזי השיקום מקיימים מסגרות שונות לסיוע למי שיצאו להשמה, כולל קבוצות לעזרה עצמית, תמיכה הדדית וסיוע למי שזקוקים לו.

במרכזים של עשרת הצמתים שתוארו כאן ניצב המשתקם, לידו צוות מרכז השיקום: הצוות המאבחן, הצוות המכשיר והמלמד (מדריכים), הצוות המטפל והתומך (ובמרכזים עובדים סוציאליים), עובדי ההשמה, ושאר חברי הצוות המקצועי של מרכז השיקום. חשוב שכולם יכירו את המשתקם על מנת לסייע לו, כל אחד בתחומו, וכמובן בצורה מתואמת המשלבת מידע מעודכן לגבי כל משתקם, צרכיו ושלב השיקום בו הוא מצוי.

תוצאות הליך השיקום

כוונת תוכנית השיקום הייתה לשלב את המסיימים בתעסוקה. עם זאת חשוב לציין שכל מרכז שיקום הגדיר חלק מיעדיו באורח שונה, ולא תמיד עצם ההשתכרות הייתה בבסיס היעדים. בתום ביצוע הסקר נאסף מידע אודות המשתקמים משלושה מקורות מידע שונים ביחס לעיסוקיו של המשתקם. מקורות המידע היו: (1) תיק המשתקם וראיונות שהתקיימו עם חלק מהמסיימים, (2) נתוני מרכזי השיקום (3) נתוני ענף הבטחת הכנסה במוסד לביטוח הלאומי. בפרק זה נציג את הממצאים המתייחסים למידע בדבר עיסוקם של המשתקמים כפי שעלו מרישומי מרכזי השיקום, עיון בתיקי המשתקמים ושיחות עמם.

כאן המקום לציין שהנתונים שנאספו משלושת המקורות אינם בהכרח תואמים, וחשוב להציגם על פי מקורותיהם. אי ההלימה המוחלטת בין מקורות המידע נובעת בעיקר מהבדלים באשר להגדרת מיהו "משתקם" בתוכנית, הגדרת ההצלחה בתוכנית ועוד.

בלוחות הבאים מוגדר "משתקם" ככל מי שעבר אבחון תעסוקתי לקראת התוכנית. הצלחה בתוכנית הוגדרה כ"כניסה למעגל העבודה, בין אם במשרה מלאה ובין אם במשרה חלקית והתמדה של לפחות שלשה חודשים בעבודה זו". הצלחה חלקית מוגדרת כ"כניסה למעגל העבודה אך ללא שמירה על מקום העבודה משך שלשה חודשים". תחת הקטגוריה של "אי התאמה" נכנסים כל אלו אשר התחילו את התוכנית אך מפני סיבות שונות, בדרך כלל קשיים נפשיים או סוציאליים, נפלטו מהתוכנית. המשתקמים אשר נכנסים תחת ההגדרה של "לא מחפש או בעיות התארגנות" הם אותם משתקמים אשר מסיבות שונות אינם מחפשים עבודה על אף שאינם עובדים כגון אישה אשר התחנתה או נכנסה להריון, אם אשר לא מוצאת סידור לילדיה ועוד. בקטגוריה של "אין אינפורמציה" כלולים המשתקמים אשר ניתקו קשר עם המרכז לאחר תחילת התוכנית, במהלכה או בסופה ולא קיים מידע אודות עיסוקם בעת איסוף הנתונים לסקר זה.

לוח 32: השתלבות בעבודה, מרכז השיקום עכו

אחוזים	שכיחות	עכו
41.5	22	השתלב בעבודה (שלשה חודשים לפחות) – משרה מלאה
11.3	6	השתלב בעבודה (שלשה חודשים לפחות) – משרה חלקית
5.7	3	השתלב חלקית (עבודה פחות משלשה חודשים)
3.8	2	עדיין בתהליך שיקום
		לא מחפש עבודה (אשה שנשאה, אשה בהריון) או
7.6	4	מתמודד עם בעיות התארגנות (טיפול בילדים, הוצאות)
9.4	5	לא עובד
20.7	11	עזב את התוכנית בשל "אי התאמה"
100.0	53	סך הכול
	16	אין אינפורמציה
	69	סך הכול כללי

מלוח זה עולה כי למעלה ממחצית מהמשתקמים אשר החלו את תהליך השיקום במרכז השיקום בעכו וענו על השאלה (סך הכל 53 משתקמים), נכנסו לתוך מעגל העבודה. בעת איסוף הנתונים נמצא שמעט מהמשתקמים שנכנסו למעגל העבודה לא הצליחו להתמיד בעבודתם (כ-6%). קרוב לעשירית מהמשתקמים אשר השתתפו בתוכנית לא נכנסו למעגל העבודה או טרם עשו כן בעת איסוף הנתונים. מתוך המשתקמים העובדים עולה כי כ-60% עובדים בתחום השירותים (כולל מזכירות), כ-30% בתחום הייצור ותעשייה וכ-10% בתחומים אחרים.

לוח 33: השתלבות בעבודה, מרכז השיקום רעננה (מעודכן ל-25.02.09)

באחוזים	שכיחות	רעננה
36	18	השתלב בעבודה (שלשה חודשים לפחות) – משרה מלאה
28	14	השתלב בעבודה (שלושה חודשים לפחות) – משרה חלקית
8	4	השתלב חלקית (עבודה פחות משלשה חודשים)
6	3	בתהליך שיקום
6	3	עובדים בעבודה לא מדווחת
-	-	לא עובד
61	8	עזב את התוכנית באמצע התהליך או עברו לטיפול נכות
		כללית בביטוח לאומי
100	50	סך הכול

מהנתונים עולה כי כל אלו שעברו את תהליך השיקום אכן נכנסו למעגל העבודה. למעלה ממחצית מהמשתקמים אשר עברו אבחון במרכז השיקום שברעננה סיימו את התהליך בהצלחה בכך שנכנסו למעגל העבודה (72%), אך חלקם עזבו את מקום התעסוקה זמן קצר לאחר מכן (8%). כ-16% מהמשתקמים אשר החלו בתהליך השיקום נמצאו כ"לא מתאימים" במהלך התהליך ולא השלימו אותו.

מסיימי תוכנית תלמ"ה שהחלו עבודתם והמשיכו בה למעלה משלושה חודשים, מועסקים במגוון רחב של עיסוקים בשוק החופשי. לדוגמא, עיבוד שבבי, דפוס ולמינציה, מכירות (כולל נציגי שירות) ותפקידים מנהליים בתחומים שונים ביניהם חברת ביטוח, ראיית חשבון, קופת חולים ועוד.

נעבור עתה לתיאור הממצאים שעלו מנתוני המוסד לביטוח לאומי והמתייחסים לקבלת גמלה להבטחת הכנסה לקיום בתאריך 1 למאי 2008.

משתתפים בתוכנית תלמ"ה: קבלת גמלה להבטחת הכנסה לקיום בהתבסס על נתוני המוסד לביטוח לאומי (מאי 2008)

המחלקה להבטחת הכנסה בביטוח הלאומי הציגה את הנתונים הבאים על פי בקשתנו. הצלחה של משתקם בוטאה בכך שאינו מקבל גמלה להבטחת הכנסה בחדש מאי 2008, וזאת בהנחה שהשתלב במעגל העבודה ואינו זקוק או אינו ראוי לקבלת סיוע זה.

לוח 34: מסיימי תוכנית תלמ"ה – עכו: קבלת גמלת "הבטחת הכנסה" לקיום בתאריך 1.5.2008

אחוזים	שכיחות	עכו
60.0	39	לא מקבלים גמלה להבטחת הכנסה
33.8	22	מקבלים גמלה להבטחת הכנסה
6.2	4	אין אינפורמציה
100.0	65	סך הכול

לגבי מרכז השיקום בעכו, התבקש מידע לגבי 65 משתקמים. מדובר באותם אנשים אשר נקלטו בתוכניות שיקום במרכז. 60% מהמשתתפים לא קיבלו גמלה להבטחת הכנסה באפריל

2008. לעומתם, כ-34% מהמשתתפים בתוכנית השיקום עדיין מקבלים את הגמלה להבטחת הכנסה מהביטוח הלאומי בין אם גמלה מלאה או השלמת הכנסה בשל שכר נמוך.

לוח 35: מסיימי תוכנית תלמ"ה – רעננה: קבלת גמלת "הבטחת הכנסה" לקיום בתאריך 1.5.2008

רעננה	שכיחות	אחוזים
לא מקבלים גמלה להבטחת הכנסה	30	60.0
מקבלים גמלה להבטחת הכנסה	16	32.0
אין אינפורמציה	4	8.0
סך הכול	50	100.0

לגבי מרכז השיקום ברעננה התבקש מידע אודות 50 משתקמים אשר נקלטו בתוכנית השיקום השונות. מתוך 50 משתקמים אלו נראה כי 60% לא קיבלו גמלה להבטחת הכנסה במאי 2008. לעומת זאת, 32% מהמשתקמים עדיין מקבלים גמלה להבטחת הכנסה או השלמת הכנסה בשל שכר נמוך. יש לציין כי ישנם שלושה משתקמים אשר עדיין נמצאים בהליך השיקום ולכן מקבלים עדיין גמלה להבטחת הכנסה.

על פי נתוני הביטוח הלאומי, בשני מרכזי השיקום ה"הצלחה" בשיקום היא של כ-60%, כלומר כשני שלישים מהמשתקמים לא קיבלו גמלה להבטחת הכנסה בחודש מאי 2008.

הערכות המשתקמים את תוכנית השיקום – היש מתאם להצלחה בשיקום?

בקיץ תשס"ח (2008) נעשה מאמץ לראיין את משתתפי תוכנית תלמ"ה בעכו וברעננה מתוך רצון ללמוד על הניסיון האישי של המשתקמים, והתגובות שלהם לתהליך שעברו. כל אחד ממשתתפי התוכנית, כולל הנושרים, קיבל מכתב מקדים המתריע כי בקרוב יפנו אליו נציגים מהאוניברסיטה העברית לשאול על תהליך ההכשרה שעבר. צויין כי כל הדברים שיאמר יתועדו לצורך דיווח סטטיסטי ללא ציון שם המשיב וזהותו.

חשוב לציין שתהליך זה נתקל בקשיים בלתי צפויים. ראשית התברר כי חלק מהכתובות והטלפונים (הניידים) שנמסרו לחוקרים היו שגויים. מכתבים שנשלחו למשתקמים חזרו לשולח ושיחות טלפון נענו בתשובה "המנוי אינו מחובר" וכדומה. חלק מהמשיבים טענו שכלל לא היו במרכז השיקום והפנייה אליהם שגויה. משיבים רבים נמנעו מלענות, חרף מכתב ההסבר שקיבלו בטענה שאין להם מה לומר. רק כחמישית מהפניות נענו בחיוב.

תשובות המשיבים הראו פיזור רחב שאינו משקף בהכרח את מרכז השיקום בו עברו את ההליך או מידת ההצלחה בתוכנית השיקום שעברו (נספח ג'). היו משתקמים ששיקומם לא צלח אך היו מלאי שבחים למרכז השיקום ולצוותו. לעומת זאת היו אחרים ששיקומם עלה יפה, הם עובדים ומתפרנסים, אך לא חסכו בביקורת על מרכז השיקום בו עברו את תהליך ההכשרה וההשמה. מגוון התשובות לא שיקף לפיכך את מידת ההצלחה בשיקום ולא את מרכז השיקום בו עברו את התהליך האמור. כאמור, נספח ג' מציג מגוון תגובות שהתקבלו. פרטיהם האישיים של המשיבים שונו מעט על מנת שלא יהיה ניתן לזהותם.

ההערכות החיוביות העיקריות של המשתקמים נגעו לידע המקצועי אשר המרכז תרם וכן לתרומה של המרכז ועובדיו לביטחון העצמי של המשתקמים. לעומת זאת, ההערכות השליליות של המשתקמים עסקו בעיקר בכך שציפיותיהם של המשתקמים לא פגשו את המציאות בפועל. כך למשל סיפרו חלק מהמשתקמים כי הם "התבדו", שכן הם האמינו כי אכן ניתן להביא לשינוי, אך למעשה הוא לא קרה. כמו-כן התלוננו המשתקמים על כך שהמציאות בפועל אף לא תאמה את הבטחות המרכז למציאת עבודה בכלל ומציאת עבודה בתחום אותו למדו בפרט. בנוסף, היו משתקמים שהתלוננו על כך שמרכז השיקום לא התחשבו ברצונותיהם של המשתקמים ולדבריהם "החליטו בשבילם".

נראה ששלושה גורמים חברו לתגובות המשיבים, ולעמדות שביטאו. הגורם הראשון התייחס לציפיות מתהליך השיקום ולמשמעות הרחבה לעיתים שייחסו לו. הגורם השני היה עצם החוויה שנתלוותה להליך השיקומי. הגורם השלישי היה מצבו האובייקטיבי של המשתקם בעת הראיון. חרף הניסיון להפריד ולהבחין בין שלושת הגורמים, נראה כי במהלך הראיון חברו שלושתם יחד, והדבר בא לידי ביטוי בתשובות שנתקבלו.

חלק ניכר מהמשיבים ציפה שתהליך השיקום "יוציא אותו מהבוץ" ויבטיח לו עתיד טוב, משופר ואולי אף יפתור את הבעיות האישיות והאחרות שהיו לו בעבר. לא ברור אם ציפיות אלה מקורן באישיותו של המשיב ובהבנתו, או אולי בדברים שנאמרו (או לא נאמרו) על ידי הגורמים המסייעים. עם זאת סביר כי הציפיות מהליך השיקום היו לעיתים רבות ומגוונות, ויתכן כאמור שמקורן במשתקם עצמו שראה בהליך השיקומי מזור לבעיותיו ומענה לצרכיו. העובדה שנבחרו להשתתף בתוכנית השיקום הייתה עבור חלק מהמשיבים הזדמנות חשובה, צומת שאמור היה כאמור לענות לצרכיהם ולפתור את בעיותיהם.

אצל רבים מהמשיבים היה תהליך השיקום התנסות חיובית, חשובה ומשמעותית. הם זכו לתשומת לב, אוזן קשבת ואף לסיוע חלקי אמנם, אך משמעותי בפרק חיים זה. העובדה שהתעניינו בהם, בעברם האישי והתעסוקתי, בצרכיהם ובדאגותיהם הועיל ותרם לרבים מהמשיבים. עם זאת, חלקם ראו בו אך אשליה, בעיקר אם האתגר התעסוקתי לא הובהר דיו. הכוונה כאן כפולה: ראשית, האם התחום אותו אני לומד והעיסוק שאני רוכש אכן מתאימים לצורך פרנסה וקידום אישי? שנית, האם אני (אישית) אוכל להתקדם בו? להתפרנס ממנו?

נראה כי המשתקמים העריכו את כנות השיחות שקיימו עמם צוות מרכז השיקום ועובדי ההשמה. ככל שהתמונה הייתה יותר מציאותית ומאוזנת, כך העריכו המשתקמים את ההליך השיקומי יותר, בעיקר אם שותפו בהחלטות שנתקבלו על ידי צוות מרכז השיקום לגביהם. חשוב לציין ששיתוף זה אינו קל בשל בעיות שפה, מנטאליות, בוחן מציאות וכדומה, אולם מסתבר כי הוא עמד בבסיס שביעות הרצון של המשתקמים מן התהליך שעברו. כאמור, שיתוף המשתקמים בהחלטות שנתקבלו לגביהם (למשל תחום השיקום, ההכשרה, מועד היציאה להשמה, תהליך ההשמה), היה מרכיב משמעותי ביותר בכל הקשור לשביעות הרצון של המשיבים מהתהליך שעברו, ומהצוות שטיפל בהם.

לבסוף, לא ניתן להפריד בין מצבו האישי של המשיב בעת הראיון, לבין התייחסותו לתהליך השיקום שעבר. לעיתים מבטא אדם דעות שונות ומגיב אחרת לשאלות המוצגות לו במועדים שונים. ספק אם ניתן להבטיח את מהימנות (יציבות) עמדותיו של אדם בכל עת. אירוע חיובי שעבר אדם בעבודה או במהלך היום עשוי להשפיע על עמדותיו בתחומים שונים באותו רגע. סכסוך עם בן משפחה או עם מעביד עלול לשנות ראייתו של אדם בתחומים שונים. ספק אם תוכנית השיקום פתרה את כל בעיות המשיבים, וברוח זו ראוי לבחון את התשובות שנתקבלו.

חשוב גם לציין שחלק מהמשיבים חששו שתשובותיהם יועברו לגורמי חוץ (לשכת התעסוקה, הביטוח הלאומי) והשיבו בהתאם, כלומר הבליטו את העובדה שתוכנית השיקום לא פתרה את כל בעיותיהם והם זקוקים וראויים לסיוע נוסף ומתמשך.

עם זאת, היו משיבים אשר הפליגו בשבחי תוכנית השיקום, הודו על יחס הצוות ועל המאמץ שהושקע בהם, בלימודים ובהכשרה. היו מי שאמרו שתקופה זו הייתה יפה, מעניינת ונעימה, והם מוקירים את ההתייחסות והתקווה שליוותה אותם ורואים בהם נכס של ממש. אף אם פירותיו לא מומשו עדיין במלואם, יתכן שיתקיימו בעתיד הלא רחוק. כאמור, לא נמצא מתאם בין מרכז השיקום, "הצלחת" תהליך השיקום שעבר אדם, לבין התייחסותו לתהליך שעבר. ההסברים האפשריים לכך תוארו כאן, ויתכן שהם טעונים מחקר נוסף.

דיון, מסקנות והמלצות

לב ההערכה במחקר זה מתייחס ל"קריירה" שעברו המשתתפים שהשתתפו בתוכנית השיקום ומתמקד בשלבים השונים שבבסיס תוכנית תלמ"ה. מדובר ברצף השלבים שהמשתתפים עברו בתהליך השיקום לקראת השמה בעבודה. כוונת הדברים להאיר את חשיבות התוכנית ואת הדרכים לשפרה בעתיד.

גישת ההערכה במחקר זה שונה מעט מהמקובל. מחקרי הערכה בוחנים על פי רוב תשומות לתוכנית, את התהליך המאפיין את התוכנית ואת תוצאותיה. במחקר זה בחרנו לשנות מעט את הגישה המושגית העומדת בבסיס ההערכה. שלוש סיבות עודדו שינוי גישה זו. ראשית, מדובר בתוכנית ייחודית הדומה לתוכניות אחרות הקיימות בתחום זה במדינות אחרות, אך גם שונה מהן. ראוי לבחון דמיון והבדל זה ולדון בו. שנית, מאחר ומדובר בשתי תוכניות נפרדות, האחת התקיימה בעכו והשנייה ברעננה. מדובר בתוכניות ותיקות הפועלות בתחום ויצרו לעצמן גישה ומסורת חשובים. בכל אחת מהן מועסק צוות מקצועי שעקרונות פעולתו דומים: הוא מתמחה בשיקום תעסוקתי של אנשים ומפעיל לצורך זה תהליכים ותוכניות השונות זו מזו. עקרונות הפעולה דומים אך אין תוכנית אחת זהה לחברתה. שלישית, חשוב לבחון כיצד ניתן להועיל ולשפר את העקרונות והתהליכים העומדים ביסוד תוכניות הכשרה ושיקום דומות בעתיד על יסוד פעולתן של שתי התוכניות אשר פעלו במקביל. שתי תוכניות אלה הן נשוא הערכה זו.

לאחר איסוף הנתונים המפורטים שבבסיס מחקר זה, עריכת הנתונים וחקירתם, התברר כי ה"קריירה" של כל משתתם בתוכנית נחלקה לעשרה שלבים שונים שתוארו בגוף ההערכה, והוארו בסופה. חשוב להתמקד בשלבים אלה משום שהם מאפיינים את ההליך השיקומי שעבר כל משתתם, ומשקפים את הצמתים בתוכנית. הדיון שלפנינו מתמקד בצמתים אלה ובוחן אותם בכוונה להאיר את מרכזיותו של כל צומת וחשיבותו. הדיון עושה זאת לא רק באמצעות מונחי תוכנית השיקום, אלא גם ובעיקר, בהתייחסות לאדם האמור לעבור צמתים אלה באורח מקצועי ומכובד. הרי כל תוכנית נועדה לשלב את המשתתם בחיים בקהילה, לתת בידיה כלים תעסוקתיים, שיקומיים ולהעצימו.

על בסיס מסמכי היסוד של תוכנית תלמ"ה, מגמתה וכוונותיה, השתתפות בשיבות ועדת ההיגוי של התוכנית ועיון מקיף בנתונים שנאספו, נראה כי ניתן לחלק את עשרת השלבים שעברו המשתתפים ב"קריירה" לשלשה חלקים המשותפים לשתי תוכניות ההכשרה, ולמעשה מאפיינים כל מי שעבר תוכניות אלה במועדים שונים.

השלב הראשון הוא יצירת הקשר ו"החוויה" המשולש בין לשכת התעסוקה, תוכנית השיקום והמשתקם. השלב השני הוא תוכנית השיקום עצמה והשלב השלישי הוא שלב ההשמה. מלימוד הנתונים שלפנינו עולה ספק באם שלושה שלבים אלו, על ה"צמתים" השונים שהם משקפים בקריירה של המשתקמים, משולבים כנדרש. בעיקר ספק האם השלב הראשון (ההפניה) והשלב השלישי (ההשמה) מתוכננים כך שימצו עד כמה שניתן את תוכנית השיקום המוצעת למופנים.

ההנחה היא כי תוכניות השיקום שהעמידו מרכזי השיקום בעכו וברעננה לרשות תוכנית תלמ"ה היו נתונים מראש. אף אם הגמישו והרחיבו את המגוון ועומק השירותים שניתנו למשתתפים בתוכנית זו, הדפוס ועקרונות הטיפול המוצע הוגדרו מראש. השאלה לפיכך היא מיהם בעלי התכונות האישיות והתעסוקתיות העשויים להפיק את המרב מתוכניות תלמ"ה במרכזי השיקום השונים. הכוונה מדוקדקת, יצירת פרופיל משותף מדויק ובחירת מועמדים מתאימים בשיתוף עם מרכזי שיקום אלה, היה מעלה את מידת ההצלחה של התוכניות ובעיקר את שלב ההשמה הרגיש והחשוב בהן.

כפי שצויין, השלב הראשון בקריירה של המשתתף הוא יצירת הקשר ו"החוויה" המשולש בין לשכת התעסוקה, תוכנית השיקום והמשתקם. מדובר בשני השלבים הראשונים במהלך ה"קריירה" שתוארה, הכוללים את מעמדה המרכזי ותפקודה של לשכת התעסוקה בהפניית מועמדים לשיקום, הפנייה והשתתפות בתהליך האבחון במרכז השיקום. לשירות התעסוקה היה תפקיד מרכזי בתהליך זה ולמעשה כל תוכנית תלמ"ה התבססה על הפניית המשתתפים המתאימים לתוכנית. ועדת ההיגוי של התוכנית ניסתה להתמודד עם הגדרת פרופיל המשתקם המתאים לתוכנית תלמ"ה ברעננה ועכו. ארבעה מאפיינים היו בבסיס פרופיל זה: גיל, שנות לימוד, וותק בקבלת גמלה להבטחת הכנסה והיות המשתקם "נקי" מסמים. לאחר מכן נוסף קריטריון חמישי המתייחס להעדר "תיק פלילי" פתוח כנגד המשתקם.

השאלה היא האם קריטריונים אלה אכן הבטיחו הגדרת אוכלוסייה מתאימה וראויה להשתתף בתוכנית תלמ"ה. האם ארבעת (או חמשת) קריטריונים אלה הותאמו למאפיינים הספציפיים, המקצועיים והמיוחדים של תוכניות השיקום שהוצעו במסגרת תוכנית תלמ"ה. השירותים שהציעו מרכזי השיקום בעכו וברעננה התבססו על מיומנויות שצברו מפעלי שיקום אלה והשאלה היא האם הוגדרו מראש מאפייני האוכלוסייה המתאימה להם, למרכזי שיקום אלה ולמערכת השיקום שהוצעה במסגרתם.

לאחר עיון בנתונים נראה כי תהליך ההפניה היה מעט "חופשי" ומזדמן בתחילה אך השתכלל עם הזמן. בתחילה, הפנה שירות התעסוקה לתוכנית תלמ"ה, למרכזי השיקום בעכו וברעננה, קבוצות שונות ומעורבות של מועמדים. לא כל המועמדים שהופנו התאימו לקריטריונים שנקבעו, חלקם או כולם. נציגים של מרכזי השיקום השתדלו לסנן, לעיתים בשירות התעסוקה, את המועמדים שהופנו, ולבחור מתוכם כאלה שהוזמנו להמשך ה"קריירה" במרכז השיקום. ספק אם "סינון" זה בוצע לאור הקריטריונים שנקבעו ויתכן שהיו בו מרכיבים נוספים שעלו במפגש. שיקולים של מוטיבציה, עניין וסקרנות של מועמדים גברו לעיתים על הקריטריונים. יתכן שבתהליך זה הגיעו לתוכנית תלמ"ה מועמדים, לא מעטים, אשר יצרו קשר בלשכת התעסוקה עם נציגי מרכזי השיקום, והוזמנו להכרות ולאבחון במרכז. בכך, הגיעו אל התוכנית למעשה כמעט באקראי.

שירות התעסוקה וענף "הבטחת הכנסה" בביטוח הלאומי שותפים בתוכנית תלמ"ה. המידע האצור בכל אחד מאלה לגבי מאפיינים אישיים, השכלה, ניסיון בעבודה והיסטוריה תעסוקתית ועוד הוא רב. יתכן ששימוש במאגרי מידע אלה עשוי היה להביא לתוכנית תלמ"ה מועמדים מתאימים יותר, שיכלו להתקדם ולהפיק מן התוכנית רבות מאשר אלו שבפועל הגיעו אליה. עדות לקיום ניסיון כזה ל"סינון משתתפים" מופיע אמנם במסמכי היסוד של התוכנית. אך ספק אם בוצע בשלמותו בשטח והביא עמו את המועמדים הטובים ביותר, לגביהם הייתה ההשקעה בתוכנית כדאית.

הבדיקה העלתה שפרופיל המשתקם בעכו וברעננה הוא דומה. בשני מרכזי השיקום המשתקם השכיח סטטיסטית הוא "אישה, ילידת הארץ, אם חד-הורית לילד אחד או יותר, אשר סיימה 12 שנות לימוד ושאינה עובדת בין שנה לחמש שנים". אף שמדובר במדד סטטיסטי, השאלה היא האם זה פרופיל המשתקם לו נועדה תוכנית תלמ"ה, והאם זה האדם המתאים ביותר לתהליך השיקום בתוכנית ספציפית זו. מעבר לכך, ספק אם בתחילת הליך השיקום נלקחו בחשבון גם כל הצרכים הנלווים, הקשיים והאתגרים בשילוב בעבודה, בשלב ה"השמה" של אוכלוסייה ספציפית זו ודומיה. ועל כך בהמשך.

ואכן, שני מרכזי השיקום העניקו למשתתפי תוכנית תלמ"ה טיפול מקיף. עם זאת, ממצאי המחקר מורים כי טרם תחילת טיפול זה ובמהלכו היו לעיתים תקופות של המתנה. תקופות אלה היו בעיקר בפרק הזמן שבין המפגש בשירות התעסוקה, ההכרות עם תוכנית השיקום והאבחון האישי שקדם להשתלבות בשיקום. היו משתקמים שיצרו במפגש בשירות התעסוקה קשר עם מרכז השיקום, אך זמן רב עבר עד שהוזמנו לאבחון ובשל כך נותק הקשר עמו. המתנה נוספת נרשמה בפרק הזמן שבין תום האבחון לבין תחילת ההליך השיקומי. לא ברור

מהו הגורם להמתנה זו – האם המשתקם נפרד לפרק זמן מן התוכנית בה אובחן או אולי התוכנית הכינה קבוצת מועמדים ל"קורס" (חיצוני, באחריות התמי"ת) ועל המועמדים היה להמתין לתחילת קורס זה. מן הנתונים עולה עצם קיום ה"נתק" בפרקי זמן שונים. נתק זה קשה למשתקמים ויתכן שלעיתים גרם לנטישתם את התהליך.

רק לאחר מיצוי שלבים אלה ב"קריירה" שכללה השלמות השכלה וכדומה, התאפשר למשתקם להתנסות בשיקום שכלל היצע רחב ומגוון של תחומי עיסוק מודרניים ואטרקטיביים. לאחר שהשלים שלב זה נפתחת דרכו להשמה או להתאמה של התנסות אחרת בשיקום. את התהליך ליוו אנשי מקצוע ומדריכים מיומנים, עובדים סוציאליים ועובדי השמה בעלי ידע, ניסיון וגישה המתאימים לאוכלוסייה שבטיפולם.

חשוב לציין שבדומה לתוכניות שיקום דומות בעולם, חלק מן המועמדים לשיקום נמצאים, לאחר האבחון המקצועי, מתאימים להשמה מיידית, ללא צורך להשתלב בתוכניות השכלה או הכשרה נוספות בתוכנית. מדובר אפוא בקיצור תהליך השיקום והפניית המשתקם למקום עבודה אחד או יותר תוך מאמץ להבטיח את קליטתו המתאימה. חשיבות רבה להשמה מיידית זו, הנגזרת לעיתים מעצם ההשתלבות בשיקום, בסיוע ובתשומת הלב המוצעים בתחילתה למשתקם. לעיתים עולה יוזמה כזו גם מצידו של המשתקם המבקש לצאת מיד עם תחילת התהליך השיקומי לעבודה. לעיתים, לאחר שיצא המשתקם לתוכנית השיקום הוא מחליט לצאת "לעבודה של ממש" והוא נוטש את השיקום ומוצא לו עבודה מתאימה. התמריץ והדחף לכך מקורם בעצם היציאה לשיקום. כאמור, התופעה מוכרת בספרות המקצועית בתחום, וחלק הוזכר בדו"ח זה.

סיום ההליך השיקומי והיציאה לקהילה מתמצים בשלב ההשמה. קיימת חשיבות רבה ומרכזית בתכנון ובביצוע שלב זה, שהוא חלק מן ההליך ההכשרתי ולעיתים השלב הרגיש והמיוחד בו. לאחר האבחון והשיקום המקצועי שעבר הפרט, שלב ההשמה מחזיר אותו ל"מציאות" הסובבת אותו, והיא לב התהליך שעבר. רוב הביקורת שהשמיעו מסיימי התוכנית התמקדה בשלב זה. כלומר, בחיבור המורכב שבין העבר (כולל השיקום) לבין העתיד. אולי יותר מהחשש לכניסה לשיקום, חוששים המשתקמים מהאתגר ביציאה לעבודה, על כל הכרוך בכך. חשוב לציין שחלק מהמשתקמים היו בעלי ניסיון תעסוקתי מאכזב, ואולי אף קשה, ושלב ה"השמה" העלה שוב ניסיון זה ואת התסכולים בצידו.

קושי זה בולט בעיקר לאור פרופיל המשתקמים של תוכנית תלמי"ה שבמרכזו, כאמור, אמהות לא נשואות. ברור ומובן רצונן של נשים אלה לשפר את מצבן, לצאת לעבודה ולהתנסות בשלב

חדש בחייהן. אך ספק אם תוכנית תלמי"ה מציעה להן את האפשרות המעשית, את התנאים הנלווים ההכרחיים להשתלבות זו. ואכן, תוכנית תלמי"ה הציעה לנשים סיוע, בנוסף לתשלום הוצאות נסיעה, גם בסידור יום מתאים לילדים. סיוע זה ניתן רק במהלך ההליך השיקומי. רוב תוכניות השיקום המתוארות בספרות, כולל תוכנית ויסקונסין בישראל, מעניקות גם למסיים הליך שיקומי מגוון שירותים בקהילה. שירותים אלה כוללים מסגרות יום לטיפול בילדים ובני משפחה, הכרה בהוצאות נסיעה, עבודה ועוד. תנאים אלה מאפשרים למשתתפים למצוא את מקומו ולהיקלט בעבודה, ובנוסף מעודדים אותו לעשות כן.

ספק אם בישראל תנאים דומים לאלו שסיימו את תוכנית תלמי"ה. הרי עבור חלקם, כך מורים הנתונים, מסתיימת הזכות לקבלת גמלה להבטחת הכנסה, במלואה או חלקה. ברוב מדינות המערב נמשך הסיוע הכספי גם לאחר שהמשתתף עבר בהצלחה תהליך השמה, וזאת אף שהוא משתכר עצמאית. המשך הסיוע ניתן על מנת לעודד אותו בשלב זה ולתת לו תחושת "רווחה" בהמשך הדרך. הקצבה קטנה עם הזמן בהנחה שהאדם נקלט בעבודה ושכרו גדל. במדינת ישראל לא ניתן סיוע לאחר הקליטה, ה"השמה" בעבודה.

זאת ועוד, בישראל, בעל כלי רכב אינו זכאי לקבל גמלה להבטחת הכנסה. משמע, שהנשים שהשתתפו בתוכנית תלמי"ה, כולן מקבלות "הבטחת הכנסה", אינן בעלות רכב (ולו קטן, ישן). המחסור ברכב עלול להקשות עליהן בהשתלבות בעבודה, בעיקר ביישובים כמו עכו ורעננה בהן העבודה כרוכה בנסיעות ולו קצרות טווח אך הכרחיות. עליהן להסתמך אפוא לא אחת על סיוע אחרים או משפחה גם בשלב זה של "קריירת" השיקום שלהם, שלב ה"השמה".

למשפחה, ול"אקולוגיה" הסביבתית של כל משתתף חשיבות רבה. המשתתף בא מסביבה משפחתית. לעיתים הסביבה תלויה בו לרווחתה, ולעיתים היא תומכת בו בשלבי חיים שונים. קיימות תוכניות שיקום בעולם המזמינות את משפחת המשתתף למפגש בתחילת התהליך, וממשיכות את הקשר עם המשפחה, כמשאב, בהמשכו. אם המשפחה אינה משתפת פעולה מנסה צוות השיקום לשנות גישה זו. למשפחה חשיבות רבה לקראת שלב ה"השמה" ב"קריירת" השיקום. החשיבות באה לידי ביטוי לא רק בעידוד המשתתף, אלא בעיקר בסיוע הפרקטי שהמשפחה אמורה לתת למשתתף בשלב זה. המשפחה היא אפוא משאב הראוי לעידוד של ממש.

לסיכום, תוכנית תלמי"ה הנה תוכנית התערבות חשובה וראויה אך בבסיסה שני אתגרים. ראשית, הפנייה מבוקרת של אוכלוסיית יעד מתאימה, והתאמה הדוקה יותר בין הפוטנציאל הטיפולי-שיקומי של תוכנית זו לבין האוכלוסייה המפונת אליה. האתגר השני, הקשור

לראשון, הוא הכנה מפורטת התומכת בשלב ההשמה לעבודה של מסיימי התוכנית. השמה ללא רגישות והתחשבות במכלול הצרכים של היוצא לעבודה אינה אפקטיבית, ועלולה להכשיל את עצם ההשקעה שנעשתה במשתקם. השקעה זו, במונחי מרכזי השיקום ראוי, בהתקיים התנאים הנחוצים, להיות אמצעי טוב ומתאים לשיפור מצבה של האוכלוסייה הנתמכת.

על יסוד הליווי המחקרי, בדיקת הנתונים, הממצאים ולימוד משמעותם מעלה עבודה זו תשע המלצות שונות, הקשורות מושגית ופרקטית זו בזו. אלו המלצות:

1. ראוי להגדיר מראש פרופיל של "משתקם יעד" אשר בעל סיכויים גבוהים להשמה בתום תוכניות השיקום, ולהתמקד במשתקמים בעלי פרופיל זה.

2. לצורך איתור "משתקמי יעד" ניתן להיעזר בנתונים מהימנים המצויים במוסד לביטוח לאומי (תוכנית הבטחת הכנסה) בלשכת התעסוקה או בשניהם.

3. כמקובל במדינות אחרות, ראוי לשקול איתור משתקמים הניתנים להשמה כבר בתחילת התוכנית ("שיקום מיידית") ולשלבם בתעסוקה מתאימה בתחילת התוכנית.

4. ראוי לשקול קירוב בני משפחה לתהליך השיקום מתחילתו (מפגש היכרות, המלצות לשיקום, הכנה להשמה, השמה) כשותפים מלאים לתהליך.

5. חשוב למזער את מספר המשתקמים הנושרים ביוזמתם מהתוכנית. יש לעודדם להשאר (אם הם אכן מתאימים) ולהציע להם דרך חזרה לתוכנית במקרה ונכשלו.

6. ביחס למתנגדים להשתלב בשיקום או הנושרים במהלכו ראוי לבחון את משמעות הסנקציות שהוגדרו מראש ומשמעות הפעלתן של סנקציות אלה.

7. בכל אחד משלבי ה"קריירה" יש תפנית ושינוי. יש לזהות ולסייע למשתקם בשלבים אלה, במעבר אל תוכנית השיקום, בתוכה, ובעת היציאה להשמה.

8. בסיום השיקום ראוי שמרכז השיקום ילווה את המסיימים פרק זמן ממושך יחסית לבחון דפוסי השתלבות, התמדה, להכין לקראת קשיים צפויים.

9. לאחר שסיימו את תוכנית השיקום ובשלב ההשמה מומלץ להמשיך ואף להרחיב, גם אם לזמן מוגבל, את הסיוע הניתן למשתקם כמענה לצרכיו וגם כעידוד.

המלצות אלה ואחרות משולבות בתוכן חוברת זו. מהממצאים עולה כי תוכנית תלמי"ה עמדה ביעדיה כפי שנקבעו תחילה, ומרכזי השיקום הצליחו בביצוע מטלה זו, שהיא ואתגריה פורטו במסמך זה.

רשימה ביבליוגרפית

- אבניאון, א. (2000). **מלה במילה: אוצר המילים הנרדפות ניגודים ושדות סמנטיים**. תל אביב, איתאב הוצאה לאור.
- בניש, א. (2005). **יישום "תוכנית ויסקונסין" בישראל – היבטים משפטיים. עבודה חברה ומשפט. י"א, 121-154**.
- גל, ג., בראון, פ. (2007). **מה אפשר ללמוד מהנסיון של תוכניות "מרווחה לעבודה" בעולם? נייר עמדה**. ירושלים, האוניברסיטה העברית בירושלים, ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד. קבוצת המחקר במדיניות חברתית והכנסת, מרכז המחקר והמידע.
- דורון, א. (2000). **"מסעד לעבודה": איום על רשת המגן במערכת הביטחון הסוציאלי הישראלית. ביטחון סוציאלי 57, 37-58**.
- הזנפלד, י. (2006). **מרווחה לעבודה, הפרטה ואזרחות חברתית: בראי המציאות**. הרצאה שנתית לזכרו של ארנולף מ. פינס. ירושלים, האוניברסיטה העברית בירושלים, ביה"ס לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד.
- ועדת יערי (2007). **המלצות להמשך הפעלת תוכנית השילוב של מקבלי גמלאות קיום במעגל העבודה בישראל**. ירושלים, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. מסמכי ייעוץ והערכה.
- לאור, ר. (עורכת) (2006). **תב"ת – תנופה בתעסוקה: תוכנית עבודה 2006-2008**. תב"ת מיזם התעסוקה של ג'וינט ישראל וממשלת ישראל. ירושלים, ג'וינט ישראל.
- קטן, י. (2000). **מקבלת הבטחת הכנסה להשתלבות בעבודה: מעבר קל ובטוח או גשר צר מאד. ביטחון סוציאלי, 58, 151-172**.
- קינג, י. (2004). **חסמים ומשאבים להשתלבות בתעסוקה אצל מקבלי גמלת הבטחת הכנסה הבלתי מועסקים. ביטחון סוציאלי, 66, 9-34**.

Alfred M.V., & Martin, L.G. (2007). The development of economic self-sufficiency among former welfare recipients: lessons learned from Wisconsin's welfare to work program. **International Journal of Training and Development**. **11** (1), 2-20.

Blank R.M. (2002). Evaluating Welfare in the United States. **Journal of Economic Literature**. **40**, 1105-1166.

Bloom, D., Michalopoulos, C. (2001). **How Welfare and Work Policies Affect Employment and Income: A Synthesis of Research**. New York, Manpower Demonstration Research Corporation.
<http://www.mdrc.org/Reports2001/NG-AdultSynthesis/NG-AdultResearchSyn-May2001.pdf>.

Danziger, S., Heflin, C. M., Corcoran, M. E., Oltmans, E. & Wang, H-C. (2002). Does it pay to move from welfare to work?, **Journal of Policy Analysis and Management**, **21**, 4, 92-671.

Evans, M. (2001). **Welfare to Work and the Organization of Opportunity: Lessons from Abroad**. Centre for Analysis of Social Exclusion. London, STICERD. Case Report 15. The London School of Economics.

Hamilton, G. (2002). **Moving People from Welfare to Work: Lessons from the National Evaluation of Welfare-to-Work Strategies**. New York, Manpower Demonstration Research Corporation,
http://www.mdrc.org/Reports2002/NEWWS_Synthesis/NEWWS_Synthesis.pdf

Hasenfeld, Y. and Powell, L.E (2004). The Role of Non-Profit Agencies in the Provision of Welfare-to-Work Services. **Administration in Social Work. 28:** 91-110.

Paz – Fuchs, A. (2008). **Welfare to Work**. Oxford, Oxford University Press.

The Secretary of State for Work and Pensions (2008). **No one written off: reforming welfare to reward responsibility – Public consultation**, Department for Work and Pensions Presented to Parliament by Command of Her Majesty July 2008, Cm 7363

Torring, J. (1999). Workfare with Welfare: Recent Reforms of the Danish Welfare State. **Journal of European Social Policy 9 (5)**, 5-28.

Welfare to Work: Tackling the Barriers to the Employment of Older People. Report by the Comptroller and Auditor General. HC 1026 session 2003-2004: 15 September 2004. London. The Stationery Office.

נספחים

האוניברסיטה העברית בירושלים

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

תוכנית 'תלמ"ה' – מחקר מלווה

שאלון פרטים אישיים, פרטי טיפול, הכשרה והשמה

תוכנית תלמ"ה: עכו / רעננה (סמן) פרטי זיהוי אישי: _____

פרטים אישיים

מין: 1. זכר 2. נקבה דת: 1. יהודי 2. מוסלמי 3. נוצרי 4. אחר, פרט _____

שנת לידה: _____ ארץ לידה: _____ כתובת קבועה: _____

שפת אם: _____ מצב משפחתי: 1. רווק 2. נשוי 3. גרוש 4. אלמן 5. אחר: _____

מספר ילדים שטרם מלאו להם 19 שנים: _____ מהם גרים _____ במשק הבית

שירות בצה"ל או אחר: 1. לא 2. כן, פרט _____

מספר שנות לימוד: _____ תעודת בגרות: 1. כן 2. לא טלפון נייד: _____

הכשרות מקצועיות בעבר:

הוכשר ב: _____ בשנים _____

תעודת גמר _____ עסק בתחום זה בשנים _____

הוכשר ב: _____ בשנים _____

תעודת גמר _____ עסק בתחום זה בשנים _____

מקומות עבודה קודמים בישראל (החל ממקום העבודה האחרון):

גודל המשרה	שם התפקיד	סיבה לסיום התפקיד	תאריך סיום	תאריך התחלה	מקום עבודה	
						1
						2

ממתי לא עובד? (חודש / שנה) _____
 לדברי המשתקם אינו עובד כי: _____
 האם יש התייחסות נוספת לסוגיה? _____
 האם ישנו עבר של התמכרות? לא / כן, איזו? _____ הטיפול
 שקיבל: _____

האם יש למשתקם אחוזי נכות ממשרד הביטחון או ביטוח לאומי?
 1. לא, 2. כן, ממי? _____ אחוזי נכות _____ משנת _____
 פרט: _____

האם קיבל הבטחת הכנסה לא / כן

מתאריך עד תאריך פרט:

_____ הפסיק לקבל כי: _____

מידע על כניסה והשתלבות בתוכנית תלמ"ה:

הוצע כמועמד על ידי לשכת התעסוקה בתאריך _____
 לא הוזמן \ הוזמן למפגש היכרות בתאריך _____
 הופיע \ לא הופיע כי _____
 הוזמן לאבחון מקצועי בתאריך _____ פרטי האבחון: _____
 האבחון נעשה ע"י: _____ הופיע \ לא הופיע כי _____
 היה / לא היה אבחון נוסף בתאריך: _____ פרטי האבחון: _____

סיכום אבחון ויעוץ תעסוקתי למשוקם היה בתאריך: _____

הוחלט כי: _____

היתה / לא היתה שיחת יעוץ נוספת בתאריך: _____ הוחלט כי:

תוכנית שיקום נקבעה לתאריך _____ והוחלט כי:

במהלך התוכנית עלו הבעיות הבאות (פרט וציין תאריכים):

במהלך התוכנית נעשו ההתערבויות הבאות (פרט וציין תאריכים):

החל תוכנית השמה בתאריך: _____

ההחלטה נעשתה ע"י: _____

האם צורף/הצטרף לפורום (תוכנית) מיוחדת להשמה? לא /כן, פרט _____
יציאה ראשונה לניסיון השמה (תאריך _____) תגובת המשתקם להתנסות

האם יצא לפועל? כן _____ לא, הסיבה _____

לאחר התנסות זו: הכנה להמשך: _____

יציאה שנייה להשמה (תאריך _____) תגובת המשתקם להתנסות

האם יצאה לפועל? כן _____ לא,

הסיבה _____

לאחר ההתנסות זו: הכנה

להמשך: _____

קשר עם המשתקם: אין / יש בידי מי? _____

תוכן הקשר ונושאים (פרט): _____

סיכום: היה בתוכנית השיקום מתאריך _____ עד תאריך _____

יצא להשמה ראשונה בתאריך _____

בתוכנית תלמ"ה היה בקשר עם:

מדריך / מאבחנת/מנחה/ עו"ס הבאים (ציין תפקיד ופרטי הקשר):

אחר בצוות (פרט):

האם התקיים ביחס למשתקם זה קשר עם:

א. משפחת המשתקם, (עם מי? _____) בשלב _____

תאר ופרט _____

ב. לשכת רווחה (עם מי? _____) בשלב _____

תאר ופרט _____

ג. ביטוח לאומי, (עם מי? _____) בשלב _____

תאר ופרט _____

ד. לשכת התעסוקה (עם מי? _____) בשלב _____

תאר ופרט _____

ה. מעביד או מועמד להעסקה (עם מי? _____) בשלב _____

תאר ופרט _____

ו. אחר: _____ (עם מי? _____) בשלב _____

תאר ופרט _____

תאריך עדכון אחרון בתיק: _____

נספח ב' : נוסח מכתב מקדים לראיון

ניר מכתבים של האוניברסיטה העברית

לכב'

22 אוקטובר, 2007

שלום רב,

אנו פונים אליך בבקשה לשוחח אתך על התוכנית בה השתתפת במרכז השיקום. הניסיון שלך מאוד חשוב לנו, ואנו מבקשים לדעת האם התוכנית סייעה לך ובמה.

אני חברה בצוות מחקר מהאוניברסיטה העברית בירושלים. הצוות מלווה את התוכנית בה השתתפת במרכז השיקום ברעננה / עכו. אני התבקשתי לשוחח אתך ולשמוע על ההתנסות שלך עם התוכנית, ועד כמה חשוב היה לך להשתתף בה.

בימים הקרובים אצור אתך קשר בטלפון על מנת לשוחח אתך על הניסיון שלך עם תוכנית השיקום, ומצבך כיום. שיחה זו מאוד חשובה לנו כי היא נותנת לנו תמונה מקיפה מנקודת המבט שלך. נודה לך מאוד אם תסכים לשוחח אתנו בנושא זה ולשתף אותנו בניסיון האישי שלך.

המחקר שלנו הוא לא חלק מתוכנית השיקום. אנו מלווים את התוכנית מטעם האוניברסיטה בירושלים. על כן, כל מה שיאמר בשיחה ישמש אך ורק לצרכי מעקב. מידע אישי שיעלה בשיחה בינינו לא יימסר לתוכנית השיקום, לא יימסר לביטוח הלאומי או לכל גורם חוץ אחר. אנו מתחייבים לשמור כל פרט שתמסור לנו בסודיות, ולא נמסור שום מידע לכל גורם חוץ שהוא. בנוסף, המידע שנאסוף ממך ומאחרים שהיו בתוכנית השיקום לא יכלול כל פרט מזהה.

אנו נתקשר אליך טלפונית בימים הקרובים ונשמח לקיים שיחה זו כאמור.

בתודה מראש,

עינת פאר
מרכזת המחקר

פרופ' אורי ינאי
מנהל המחקר

ברוסית: אם אינך מבין מכתב זה נא השאר הודעה (ברוסית) בטלפון 5881229 - 02 ונחזור אליך בהקדם.

האוניברסיטה העברית בירושלים

בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש פאול ברוואלד

תוכנית 'תלמ"ה' – מחקר מלווה

שאלון למסיימי פרויקט תלמ"ה

נוסח הפנייה למרואיין: אנו פונים אליך מהאוניברסיטה העברית בירושלים. לפני כמה ימים קבלת מאתנו מכתב שם כתוב שנטלפן אליך בקשר לתוכנית השיקום שהשתתפת בעכו/רעננה. אנחנו רוצים לשאול אותך כמה שאלות על עצמך, על התוכנית שעברת ועל מה שאתה עושה עכשיו. אנחנו מבקשים לדעת זאת בשביל המחקר שאנו עושים ומבטיחים שלא נמסור את מה שתגיד לנו לביטוח הלאומי וגם לא לתוכנית השיקום - האם אתה מוכן לענות לשאלות שלי?

פרטים אישיים:

מספר מזהה: _____ (שם: _____ שם משפחה: _____)

מצב משפחתי מעודכן: 1. נשוי 2. גרוש 3. אלמן 4. אחר (וכן: _____)

המצב כיום:

האם אתה עובד? 1. כן 2. לא

דרג את שביעות הרצון ממקום העבודה:

מרוצה מאוד מרוצה לא כל כך מרוצה לא מרוצה כלל

כמה זמן עובד/ לא עובד: _____

במידה ואינך עובד כעת, האם עבדת בעבודה כלשהי מאז סיום הפרויקט?

מקום עבודה: _____ תפקיד: _____

האם ההשמה במקום העבודה הייתה דרך פרויקט תלמ"ה? 1. כן 2. לא

מקום עבודה: _____ תפקיד: _____

האם ההשמה במקום העבודה הייתה דרך פרויקט תלמ"ה? 1. כן 2. לא

במידה והפסקת את עבודתך, מה היו הסיבות לכך?

דרג את הרגשתך הכללית בחיים נכון להיום:

(מצוינת) טובה מאוד טובה לא כל כך טובה לא טובה

שהות בפרויקט:

לפני כמה זמן סיימת את הפרויקט? _____ אילו קורסים עברת בפרויקט? _____

האם תוכל לתאר לנו במספר מילים מה למדת במסגרת הקורסים/ים אותם עברת

(מיומנויות, הבנות, כישורי חיים) ? _____

האם תוכל לספר לנו על קשיים בהם נתקלת במהלך הקורס?

האם היה מענה לאותם קשיים?

1.כן- מענה מידי. 2. לא- לא קיבלתי. 3.קיבלתי מענה שלא תאם את ציפיותיי. 4. קיבלתי

מענה חלקי. 5. הסתדרתי לבד.

מיהם האנשים איתם היית בקשר רוב הזמן? _____

אנא דרג את שביעות הרצון שלך מהפרויקט בתחומים הבאים:

סוג הקורס/ים אליו/יהם שובצת:

מרוצה מאוד מרוצה לא כל כך מרוצה לא מרוצה כלל

דרך הוראת הקורס/ים:

מעניינת מאוד מעניינת לא כל כך מעניינת לא מעניינת כלל

צוות המרכז- בפן המקצועי:

מרוצה מאוד/ יעיל מאוד מרוצה/ יעיל לא כל כך מרוצה/יעיל לא מרוצה/ יעיל כלל

צוות המרכז בפן האנושי/בינאישי:

מרוצה/תומך מאוד מרוצה/ תומך לא כל כך מרוצה/ תומך לא/אינו מרוצה/תומך כלל

אווירה כללית במרכז:

נעימה מאוד נעימה לא כל נעימה אינה נעימה כלל

ככלל, האם היית ממליץ לאנשים נוספים שנתקלים באיזשהו קושי במעגל העבודה לפנות לפרויקט תלמי"ה?

1. כן- אני ממליץ בחום 2. תלוי במקרה 3. אינני ממליץ כלל

תודה על שיתוף הפעולה,

בברכה,

צוות המחקר

נספח ד': הצלחה בשיקום והערכות המשתקמים את התוכנית

מתוך ראיונות שהתקיימו עם המשתקמים הועלו הערכות שונות של המשתקמים את תוכנית תלמ"ה. נספח זה מציג מעט מהתגובות שנתקבלו (פרטים אישיים שונו מעט על מנת לא לאפשר זיהוי המשיבים).

הצלחה (כולל הצלחה חלקית) בשיקום				
מגדר	גיל	המשתקם	שיקום	הערכה (בלשון המשיבים)

עכו				
1	27	ישראלי, עבד במזכירות.	שימושי מחשב, השמה.	תוכנית נתנה לו ביטחון, לא היה מחפש עבודה לולא התוכנית מאוד מרוצה
2	37	עולה מרוסיה, 5 עבודות בעבר - ארגון מסיבות, מלצרות, מפעל, מלצרות. לא עבדה 3 שנים. עם תיק פלילי	אולפן, השמה	
2	31	ישראלית, עבדה כפקידה.	שימושי מחשב.	התוכנית לא שווה כלום - מחליטים בשבילך מה ללמוד
2	40	ישראלית, עבדה כפקידה. לא עובדת 7 שנים.	שימושי מחשב וגרפיקה ממוחשבת, אין תיעוד של שיחות עם עובד סוציאלי	התבדיתי, זה מעגל קסמים שאי אפשר לצאת ממנו, לא מצליחה לצאת מהחובות, "המצב קטסטרופלי"
רעננה				
1	40	ישראלי, גר עם הוריו, עבד כפקיד בעבר. 5 עבודות בעבר. 6 שנים לא עובד.	קבוצה שיקומית	לא מרוצה, רוצה להיות פקיד ולעבוד במה שלמד "בשביל מה למדתי פקידות?" לא מצאו לו עבודה בתחום שרצה
2	29	עלתה מאוקראינה בגיל 20. ילד לא מנישואין. עבדה במלצרות. לא עובדת 3 שנים.	אולפן וגרפיקה ממוחשבת.	מאוד מרוצה, הטיפול במרכז מאוד עזר לה אך עדיין סובלת מחרדות
2	39	ישראלית, גרה ללא ילדיה, בעיות נפשיות. עבדה בעבר כדוגמנית ומלצרות. 14 שנה ללא עבודה.	עריכת וידיאו, התקשתה והציעו מחשב אך סירבה.	במרכז הבטיחו יותר עבודה ויותר מעניינת ממה שהצליחו לשלבה בפועל
1	47	ישראלי, עבד כעוזר חשמלאי ובמכירות. 4 מקומות עבודה קודמים. לא עובד שנה	אחזקת מבנים והשמה.	אומר שקיבל מהמרכז ידע מקצועי שרצה בנגרות, מסגרות וגבס, "העו"ס נתנה לי המון מוטיבציה וכוחות להאמין בעצמי" הייתי במצב נפשי קשה והעו"סית עזרה לי"

אי הצלחה בשיקום				
מגדר	גיל	המשתקם	שיקום	הערכה

עכו				
2	24	ישראלית, דוברת ערבית שפת אם, עבדה בעבר כסייעת טיפולית ובספרות	ספרות.	למדה ספרות ורצתה לעבוד בזה אך לא מצאו- טוענת שהמרכז שלח אותה לעבוד במפעל והיא לא הסכימה כי רצתה במה שלמדה
2	47	עולה ממרוקו, עבדה בספרות וכפקידה. לא עובדת הרבה זמן.	ספרות.	טענתה לא ניסו לעזור לה בהשמה במקצוע שלמדה: ספרות, היא בדיכאון

אין אינפורמציה אודות הצלחה/אי הצלחה בשיקום				
מגדר	גיל	המשתקם	שיקום	הערכה

עכו				
2	38	ישראלית, גרוש היה מכה אותה, עבדה בניקיון, כסיעת בגן, סידור סחורה, דיילת מכירות וספרות. שנתיים ללא עבודה.	מחשב, השמה	לטענתה המרכז הבטיח עבודה, בפועל לא מצאו לה,
2	30	עולה מאורביזיאן, גרוש היה מכה אותה, עבדה 44 מקומות - פקידות,	ספרות	אומרת שהמרכז "לא שווה כלום", "כל הפקידים שם לא עושים כלום",

ייצור, קופאית, שירות לקוחות. לא
עבדה 3 שנים.

26 2 ישראלית, חזרה בתשובה, ילדה לא מזמן, שנתיים לא עבדה לא אהבה את תוכנית השיקום וחיפשה לצאת ממנה מהתחלה

אי התאמה				
מגדר	גיל	המשתקם	שיקום	הערכה
עכו				
2	30	עולה מרוסיה, אושפזה בעבר, עבדה כמזכירה רפואית, סיעת רופא שיניים, ייצור, מתדלקת. לא עובדת שנתיים.	מחשב, השמה	אמרה שפרויקט תלמי"ה טוב מאוד, פשוט הייתה חולה ולכן הפסיקה באמצע

לא נראה מתאם בין הצלחה בתוכנית לגבי הערכה חיובית לגביה. עם זאת, כל ההערכות של משתקמים אשר לא הצליחו בתוכנית וכן ההערכות של המשתקמים אשר עדיין בצומת, משמע בשלבי השמה ושיקום, היו שליליות. ואילו כל ההערכות של המשתקמים אשר במהלך התוכנית נמצאו כלא מתאימים היו חיוביות.

ההערכות החיוביות העיקריות של המשתקמים נגעו לידע המקצועי אשר המרכז תרם וכן לתרומה של המרכז ועובדיו לביטחון העצמי של המשתקמים. לעומת זאת, ההערכות השליליות של המשתקמים עסקו בעיקר בכך שציפיותיהם של המשתקמים לא פגשו את המציאות בפועל. כך למשל סיפרו חלק מהמשתקמים כי ציפיותיהם "התבדו" שכן האמינו כי ניתן להביא לשינוי אך הוא לא קרה. כמו-כן התלוננו המשתקמים על כך שהמציאות בפועל אף לא תאמה את הבטחות המרכז למציאת עבודה בכלל ומציאת עבודה בתחום אותו למדו בפרט. בנוסף, היו משתקמים שהתלוננו על כך שמרכזי השיקום לא התחשבו ברצונותיהם של המשתקמים ו"החליטו בשבילם" לדבריהם.

נספח ה': שיעורי הצלחה בהתבסס על נתונים ממרכזי השיקום

עכו	שכיחות	באחוזים
השתלב בעבודה או השתלב חלקית	34	52.3
לא מחפש או בעיות התארגנות	10	15.4
לא עובד + אין אינפורמציה	21	32.3
סכום כולל	65	100.0

הגדרת "משתקם" במרכז השיקום של עכו כוללת את כל מי שנקלטו במסלולי השיקום במרכז. הסיבה להפרש בין סך כל המשתקמים כאן לעומת סך המשתקמים על פי נתוני המחקר היא כי בנתוני המחקר נכללו כל מי שעברו תהליך אבחון. ישנם כחמשה משתקמים אשר נפלטו מהתוכנית מסיבות שונות עוד בטרם נקלטו בתוכנית השיקום ממש. משתקמים אלו אינם נכללים תחת הגדרת ה"משתקם" של מרכזי השיקום.

מלוח זה עולה כי על פי הגדרת מרכז השיקום, כמחצית המשתקמים הצליחו בתוכנית והשתלבו במעגל העבודה בתום תוכנית השיקום. נראה כי כשליש מהמשתקמים לא השתלבו במעגל העבודה מסיבות שונות כגון אי שיתוף פעולה בתוכנית, החמרה במצב בריאות וסיבות נוספות. כ-15% מהמשתקמים לא עובדים עקב כך שאינם מחפשים עבודה או שיש בעיות שונות אשר מונעות מהם לחפש עבודה.

רעננה	שכיחות	אחוזים
השתלב בעבודה או השתלב חלקית	35	70.0
עדיין בשיקום	3	6.0
לא עובד	-	0.0
הפסיקו את התהליך	7	14.0
הופנו לענף "נכות כללית" בביטוח הלאומי	2	4.0
סך הכול	50	100.0

מהנתונים של מרכז השיקום ברעננה עולה כי כ-70% מקרב המשתקמים בתוכנית שולבו במעגל העבודה, ולו באופן חלקי. ישנם מספר משתקמים אשר נמצאים עדיין בתהליכי שיקום והשמה. 18% מהמשתקמים הפסיקו את התהליך מסיבות שונות שחלקן תלויות במשתקם כגון אי שיתוף פעולה מצידו, וחלקן סיבות שאינן תלויות בו כגון נכות.

change should be acknowledged and the participant should be given assistance and support.

8. At the end of the rehabilitation process, it is appropriate for the center to accompany the participant for a relatively extended period to assess integration patterns, perseverance and to prepare him for foreseen difficulties.
9. At the completion of the rehabilitation process and placement, it is recommended to continue – and even to widen, though temporarily – the assistance offered to the participant in response to his needs and as a means of encouragement.

These and other recommendations are specified throughout this report. The findings show that TALMA met its original goals and, similarly, the two rehabilitation centers acted effectively to overcome the different challenges that they faced.

important to select the most suitable candidates for the rehabilitation program. Suitable candidates may even increase the economic and social returns of this program. Despite the great importance of this benefit, it is doubtful if the relatively high proportion of single mothers and mature people who participated in this program were the best candidates for rehabilitation and job placement.

In addition, the question arises whether upon job placement, the program participants had the strongest incentives to start working and stay at work. Assistance and income support came to an end, and the minimal wages earned left most TALMA participants at a low income level, perhaps as low as before joining the program. It is even possible that the financial situation of most program veterans even deteriorated as a result of the ensuing expenses of going out to work, since those expenses must be paid from their own pockets. Does this really improve work incentives? Furthermore, since most TALMA participants were single mothers, covering their expenses (child care, for example) provided during the rehabilitation ceased when they started work and had to be paid for by the mothers themselves.

This report starts with an outline of the TALMA program and definitions; it analyses the data collection, the processing and reporting. In particular, it highlights the intake of participants and their assessment, their personal characteristics, their "career" and the processes that they underwent in both centers and the connection between the recommendations in the assessment stage and the rehabilitation courses.

The description and analysis sum up the milestones in the participants "career". The report details an abundance of information regarding TALMA and concludes with nine recommendations derived from studying the program and its process:

1. It is advisable to determine in advance the profile of the "ideal participant" who has the highest potential to benefit from the program and be successfully placed at work. Programs ought to focus on such a profile.
2. Data from the income support services of the INII and/or from the employment bureau are helpful in locating "ideal participants".
3. As is accepted abroad, it is preferable to find candidates who could benefit from "immediate placement" without going through the program.
4. It is important to encourage families' involvement in the rehabilitation program as full partners in the process.
5. It is important to minimize the number of participants who drop out of the program. Steps should be taken to encourage them to stay.
6. As for those who reject the offer of rehabilitation or those who drop out during the process, it would be appropriate to assess the efficacy of sanctions and their application.
7. In every stage of the "career" – starting the rehabilitation process, during it and at the end of it with job placement – the participant undergoes a change. This

Industry, Trade and Labor. These courses were provided to some participants as needed. Most of the participants were integrated directly into professional rehabilitation. Time durations were recorded from:

- From the original visit to the employment bureau until the completion of the assessment process in the rehabilitation center;
- From the end of the assessment process until entering the rehabilitation process;
- From the beginning of the rehabilitation program until the first referral for job placement.

It was found that a number of participants underwent a relatively short process while others experienced a slower process. The duration of the rehabilitation process was adapted to each participant according to his needs and abilities. The professional team in each rehabilitation center, including the social work staff, was in direct, ongoing contact with each program participant, trying to provide the necessary help and backing needed to complete the rehabilitation program successfully.

The help provided included transportation and infant crèche facilities. The rehabilitation process was continuously revised and adjusted towards its final stage: job placement. The placement team followed each participant from the beginning. Once placed in work, and earning some wages, the accompanying assistance and income support were terminated. It is important to mention that in most rehabilitation programs in the West, income support and covering expenses are provided as an incentive to work, to encourage the worker to continue and to succeed in his work.

To evaluate the program, data was gathered from several sources: the income support branch of the INII, the rehabilitation centers and the program participants. The data shows that 53% of TALMA participants in Acre and roughly 68% of those in Ra'anana began working either full or part time, and kept their jobs for at least three months. A small percentage (roughly 6% in Acre and 8% in Ra'anana) were indeed incorporated in the work force but did not remain so and did not wish to return to the rehabilitation program for additional training or further placement.

Income support data from the INII also proved that about 60% of participants in both rehabilitation centers who received income support prior to joining the TALMA program ceased to receive it at the end of the program since they were now earning a living (up to May 2008). About a third of TALMA participants continued living on income support either because their work placement failed, or because they earned minimal wages only and were eligible for income supplement. A few participants are still enrolled in the rehabilitation program.

TALMA gave income support beneficiaries a chance to be integrated into the work force. The strength of this program is in the doors that it opens. However, it is

Abstract

"TALMA", a program designed to integrate income support recipients into the labor force, was initiated by the late Mr. Aharon Freiborn, the director of "Keren – Vocational Rehabilitation Centers". The program started in December 2005 in two rehabilitation centers: "Keren" Rehabilitation Centre in Acre, and the Vocational Rehabilitation and Training Centre of the Loewenstein Rehabilitation Hospital in Ra'anana. The program was headed by a steering committee made up of representatives of the Fund for Demonstration Projects of the National Insurance Institute of Israel (INII), the Ministry of Industry, Trade and Labor, the employment service and a team from the rehabilitation centers. The goal of the program was defined initially as "integrating the minimum of 60% of program participants into the work force for at least three months".

The target population of TALMA was welfare recipients between the ages of 20 to 50 who received an income support benefit for from 12 to 60 months, who were defined as "work seekers", and who are motivated to rehabilitate themselves. The physically handicapped, addicts and those under criminal charges were not part of the target population. Representatives of the rehabilitation centers met hundreds of candidates referred to them by the employment bureau. The suitable candidates were asked to attend orientation meetings. There were candidates in both the Ra'anana and Acre centers, but not all of them joined the program. After their assessment, 65 candidates were accepted in the Acre program and 50 in the Ra'anana program.

The candidates were professionally evaluated and diagnosed, and based on this assessment, each was offered a specific course or track. The different tracks offered included computerized graphical design, PC processing, plumbing, home repair and maintenance, manicure, pedicure, hairdressing and a secretarial track. A few of the rehabilitation candidates were diagnosed to have good work skills and were directed to a professional placement. Other participants left the rehabilitation program to outside work that they themselves found. All other candidates enrolled in the individually designed programs. A few left the TALMA program because of different reasons, most of them personal. Several participants were found to be "unsuitable" for different reasons and left the program.

Statistically, the mode ("common") profile of TALMA participants were female, Jewish, single-mother with one or more children, Israeli-born, had 12 years of education, had previous work experience and lived on income support. With little variance, this profile reflected most program participants in Acre and in Ra'anana.

The rehabilitation process was characterized as a ten-step "career" coupled sometimes with Hebrew learning and basic education courses provided by the Ministry of

NATIONAL INSURANCE INSTITUTE

Research & Planning Administration

Division for Service Development

**The Integration of Income Support Recipients into
the Labor Market:
The TALMA Program**

by

Prof. Uri Yanay

Jerusalem, August 2009